

СЛОБО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА IV

БРОЈ
13/14

АВГУСТ
2007.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivoje Stokich

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
АВГУСТ, 2007.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА	4
РАЗГОВОР	9
Борис Јовановић	
ТЕМА БРОЈА	19
Јелица Стојановић	
Драгана Керкез	
Персида Лазаревић ди Ђакомо	
Радмило Маројевић	
ЈЕЗИК	49
Драгољуб Петровић	
Драга Бојовић	
Радисав Маројевић	
Милорад Радусиновић	
СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ	91
Андрија Радуловић	
БЕЛЕТРИСТИКА	99
Злата Коцић	
Ранко Крстајић	
Миодраг Раичевић	
Еријета Лакићевић	
Благоје Нишавић	
Петар Жарков	
Данило Мијатовић	
Јован Дујовић	
У СПОМЕН	137
Благоје Баковић	
Илија Лакушић	
Стеван Раичковић	

САДРЖАЈ

ЕСЕЈ	147
Стеван Кордић Лаура Барна Радомир Барјактаревић	
СТАВОВИ	167
Радмило Маројевић	
ПРИЗНАЊА	187
Награда “Марко Миљанов” Драгану Бојовићу Приредио о. Миодраг Тодоровић	
ДАТУМИ	195
Тамара Огњевић	
У МАКАЗАМА	199
Милутин Мићовић Тодор Живаљевић Ратко Станимировић	
КРИТИКА	211
Јован Чађеновић Ранко Крстајић	
ОБРАЗОВАЊЕ	219
Александар Стаматовић	
МЕДИЈИ	233
Михаило Миљанић	
ОД СЛОВА ДО СЛОВА	237
ГРАФИКЕ: Сандра МРКАЈИЋ (Награда <i>СВ. Василије Острошки</i> за 2007)	

ЧЕМУ ПИСЦИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Најгоре што се једној књизи може догодити је да буде прећутана, а на то су осуђене, ни криве ни дужне, многе књиге које се данас пишу и објављују у Црној Гори, пошто овдје једноставно не постоји књижевна критика. Радови неколицине универзитетских професора баве се, мање-више, дјелима из ранијих периода, више су књижевноисторијског и теоријског карактера и, углавном, ту су да својим ауторима, с времена на вријеме, притврде академска звања, а узгредни, панегирички прикази пријатеља, кумова, партијских и политичких истомишљеника по дневним листовима, не могу се сматрати књижевном критиком.

Црна Гора је по броју научних и образовних установа у односу на број становника, можда, међу првим државама у Европи - има чак и двије академије наука (једна је, додуше, такозвана, али по активностима и научничком капацитету се не разликује од оне званичне), међутим, нема ниједног књижевног критичара. Један био па одселио некуд.

Не мислим да су књижевни критичари нужан елеменат државности, нити, пак, постојања једне књижевности, али знам да гдје год постоји озбиљно књижевно стваралаштво, постоје и књижевни критичари. Такође, не може се рећи да у Црној Гори нема озбиљних књижевних стваралаца, али ствар је у томе што је власт, преко својих култур-трегерских акција у медијима, преузела и посао књижевне критике. Власт најбоље зна шта је добро за њене поданике (да не зна не би је они деценијама себи такву бирали), па када зна многе важније, државне, ствари, онда, ваљда, зна и које су књиге за њих најбоље и ко треба да их напише. Тако да, умјесто тога превазиђеног, непрагматичног, нефункционалног (шта ће то гласачима?), посредовања између књига и читалаца, које се зове књижевна критика, имамо организовану афирмацију

(трговачко-идеолошку пропаганду) у специјалним тв. емисијама (на тзв. *јавном сервису* има их неколико врста и са свакодневним пријеподневним и послеподневним репризама) па до наврат-нанос уписивања у школске програме, подобних књига (први услов подобности је да су, па иако нијесу, написане на тзв. црногорском језику, други - да су штампане латиницом), и, исто тако организовано, прећуткивање оних које то нијесу. Тако да правило по коме би требало да је прећутана, нечитана, књига лоша књига овдје не важи. Штавише, скоро би се могло казати да је у Црној Гори обратно - да су само прећутане књиге (оне које немају приступа државним институцијама и медијима, које се од њих не награђују и не протежирају), добре књиге. Нијесу оне добре што су прећутане, него су прећутане зато што су добре. Наравно, нијесу ни све прећутане добре, али је међу њима макар онолико добрих колико је међу оглашенима лоших. А мислим да би свакој било боље да буде прећутана, боље да буде и ненаписана или спаљена, него употријебљена као летак у тим пропагандним спотовима црногорских телевизија, који слове као емисије за културу, а којима, у ствари, и није до књига - могу се комотно, што се аутора тих емисија тиче, и те цијеле агитпроповске машинерије, штампати само корице са насловима (уосталом, након што буду тако употријебљене, након што им те политичке пијавице исисају књижевну срж и замијене је идеолошком или националистичком поруком, од њих и не остане ништа до празнина међу корицама) - него су у питању аутори, њихова политичко-идеолошка и национална одређеност. И у питању је симулација, кич-парада: савремена црногорска књижевна сцена - како то гордо звучи!

Недавно је у Никшићу, вјеровали или не, поводом неког партијског славља, објављен акцијашки зборник под називом *100 никшићких пјесника*. Ни мање ни више него баш стотину! Као у народној причи о лажову и 100 вукова. Али, и то је за државну и све друге режимске телевизије и дневне листове био културни догађај; хвале и фасцинације пјесничком надареношћу монтенегринске наднације данима није фалило. Наравно, међу тих стотину (а руку на срце - "шушнуло је нешто") није било мјеста за неке истинске пјеснике чије су књиге високо вредноване од стране најпознатијих књижевних

и критичарских имена у данашњој српској књижевности. Тешко ли је погодити зашто.

С друге стране, опозиција за 15 година није успјела да покрене, што се каже, ни зидне новине, а камоли да оснује озбиљну медијску кућу или неку другу институцију културе, али јесте, и те како, да, у свом опсегу, успостави монопол на памет, лимитирајући је бројем сигурних посланичких мандата које су јој својим гласовима обезбјеђивали они што су све те године носили муку и наду Црне Горе. Наравно, испод тога плафона се нијесу могли усправити аутентични ствараоци, Њихови текстови у којима се дубље промишља, корјенитије и одговорније сагледава и прецизније формулише културна, историјска и укупна друштвена стварност Црне Горе, остали су у позадини стерилне страначке произвољности и фразеологије која је заузела медијски простор и свеколику јавну сцену на којој се води црногорска полемика.

Ни старо правило да заједничка невоља уједињује људе, овдје се не може примити. Просто што свако мисли да само он зна рјешење, али непросто што ће се свако више заложити да осујети туђу него да оствари своју замисао. Више ће се потрудити да успори онога који трчи поред њега него да сам стигне до циља. А чим се тројица договоре, двојица од њих смишљају како да изиграју трећег.

Тако су писци, који чувају српски национални, језички и културни идентитет у Црној Гори, и сами опхрвани сујетом, разједињени страначки, угрожени економски, истиснути из културних институција и одстрањени са јавне сцене, у времену у коме је “кобасица увелико вреднија од Шекспира” - остали без читалаца, маргинализовани од стране опозиционих руководства, посебно ако су се одупрли страначким разврставањима и сачували своју независност, данас без икаквог друштвеног утицаја.

Чак ни у расправама око језика и његовог имена њих скоро нико не пита и не помиње. Упорно се намеће спор за примат око језичких питања између лингвиста и политичара, а писци као да не постоје. Као кад би се између љекара и матичара водио спор за примат око рођења дјетета, а на родитеље заборавило. Овим не мислим да свађам писце и лингвисте, то не бих могао и да хоћу (а са политичарима су, ваљда, и једни

и други довољно посвађани), већ само да нагласим колико су писци у Црној Гори маргинализовани, наравно - не кривицом лингвиста. То свакако више говори о Црној Гори и како су у њој ствари наопако постављене, него о самим писцима, мада се ни они не би могли амнестирати дијела кривице. Блокада рада Удружења књижевника и његово вишегодишње ћутање - част изузетима, наравно - у вријеме када је власт завршавала посао око преименовања српског језика у школама и разбијању заједничке државе, о томе нам довољно говори.

Нажалост, писци и други ствараоци, не само што се нијесу одупрли насиљу власти, као обједињена интелектуална снага, него ни маргинализацији и гушењу од стране званичне опозиције која никада није разумјела да се битка за очување идентитета српског народа води, прије свега, у простору културе и аутентичним стваралаштвом. Заправо, опозиција то није ни хтјела да разумије јер би тиме, напосто, себе ставила у други план, будући да сва страначка руководства и највећи број истакнутих страначких активиста сами нијесу ствараоци. Отуда њихова небрига за културу у ствари и није небрига него чување властитих позиција. У таквој ситуацији, они су себи дали за право не само да заступају политичке интересе својих бирача него и да мисле и говоре у њихово име, истовремено брижљиво његујући накарадно становиште да је свака критика њиховог понашања прелажење на страну власти и издаја, тако да је, практично, у Црној Гори постало “опасније” критиковати опозицију него саму власт, а што се на крају претворило у омчу и за ствараоце и за саму опозицију: опозиција се, без темељне подршке стваралачке интелигенције и играјући на туђем терену, нашла у ћорсокаку, а ова, опет, пристајући на пасивизацију коју јој је наметнула политичка опозиција – пристала на непостојање. Јер, у крајњем, у чему је разлика између оних писаца, научника и стваралаца који су се ставили у службу власти и оних који слијепо (или невољно, свеједно) повлађују опозицији, када су се и једни и други одрекли себе и своје слободе, осим што они први остварују своје интересе а ови други остају без ичега?

У исто вријеме, с књигом се праве веома уносне трговачко-политичке кампање које доносе и огромне зараде. Подгорички дневник “Вијести” је за двије године штампао и продао на

црногорском тржишту три милиона, наводно јефтиних књига - дјела највећих свјетских писаца. Књиге су, углавном, купиле, у вријеме предреперендумске кампање, присталице црногорске независности, јер су “Вијести” биле главни билтен суверенистичког блока, и јер су књиге штампане латиницом. У ствари, оне су се највећим дијелом нашле у кућама у којима раније и није било много књига. Одлично су укоричене и дизајниране, али су штампане на најјефтинијем папиру и толико лоше сложене (натрпане) да су готово нечитљиве. Очигледно, то је и за издавача и за купце било најмање важно, јер ни први ни други нијесу рачунали на њихово читање. Првима је било стало до зараде, али и политичке пропаганде преко продаје листа (до тада маргиналног што се читаности тиче) и наметањем латинице као доминантног писма у Црној Гори, други су то прихватили и, снобовски, украшавали витрине у својим кућама низовима великих дјела свјетске књижевности. Провинцијска менаџерија. Скоројевићко лицјемерје!

У посљедње вријеме нешто слично раде дневник “Дан” и неке издавачке куће са дјелима домаћих класика Његоша, Андрића и др., које, наравно, штампају ћирилицом и са много више уважавања читалаца, а купце налазе међу присталицама заједничке државе. Тако се, уз солидну зараду, води и нека врста посредне (закашњеле?) евро-полемике између два писма. Неки кажу: битка трговаца за “националну ствар”.

Ипак, када су питали уредника једног врло тиражног, невладиног, дневника зашто не покрене неки озбиљан додатак за културу, одговорио је да би му то макар за 20% смањило продају листа.

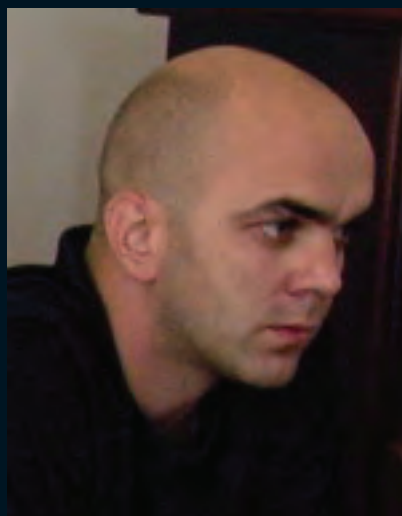
Чему онда писци у Црној Гори? Осим да и они смишљају рекламне слогане за ТВ спотове?

Веселин Матовић

РАЗГОВОР

РАЗГОВОР

Борис
ЈОВАНОВИЋ

Разговор водио
ВЕСЕЛИН МАТОВИЋ

НЕ ЛЕТИ СЕ ПО ЗЕМЉИ

Највеће обесмишљавање живота и његово потпуно поништење је прихватање малог и пролазног и одрицање од великог и вјечног. Зато је, могуће, сваки стваралачки чин протест и побуна против униженог поимања и живљења овоземаљског живота.

Управни одбор *Задужбине Бранко Ћопић* у саставу: **Светозар Кољевић**, **Милосав Тешић**, **Матија Бећковић**, **Нада Милошевић Ђорђевић** и **Душан Ковачевић** једногласно је одлучио да овогодишња награда „Бранко Ћопић“ припадне **Мирјани Митровић** за роман *Емилија Лета* и **Борису Јовановићу** за књигу лирских записа *Капи*.

Капи су биле и у најужем избору за награду Удружења књижевника Црне Горе „Марко Миљанов“. Сматрамо да су то и више него довољни разлози да прве странице овога броја **Слова** посветимо управо професору Јовановићу који је и члан наше Редакције.

Борисе, Ћопићева награда, није баш мало, придружујем

се честиткама и радовању! Вјерујем да се добро осјећаш ових дана?

Траје осјећање почаствованости и радости. Благодаран сам што је моја књига освијетљена и окруњена угледним признањем, а ја као њен творац озарен и зарадован Ћопићевим знамендаром.

Награде овога реда не стижу често до писаца који стварају изван великих центара: Београда, Новог Сада и др. Колико ми је познато, „Ћопић“ први пут стиже у Црну Гору?

Чињеница да је награда стигла у мали град (нећу рећи провинцију) дакако има специфичну вриједност. Мислим да је то добро за српску литературу и надам се да ће и надаље бити таквих примјера, јер београ-

дизација српског духовног простора ни у чему, па ни у поетици, није добра. Таква врста чврсте централизације није одлика јаких и сигурних, већ слабих и уплашених. Поносан сам заиста што је Никшић један од топонима стваралаштва на српском језику.

У образложењу Жирија се, између осталог, каже да се у Капима „инвентивно и у неочекиваним правцима, распрскавају опсервације махом о тамнијим странама времена у којем живимо“. Како би аутор, у најкраћем, представио Капи?

Људи који су ми додијелили признање прочитали су и доживјели књигу и тај саживљај исказали у образложењу, а један од њих (Матија Бећковић) у надахнутој бесједи у Српској академији наука. Не бих томе много придодавао, нити бих послѣје тако угледних тумача дотумачивао сопствено дјело. Оваква врста литературе почиња на уозбиљеној (понекад трагичној) опсервацији и доживљају сопства и свијета. Тај трагизам свакако није безнађе и нихилизам, већ је прије вијугава или зајезерена суза или далеко мало звоно које тугом опјевава наш и свачији свијет. *Капи* су одјек тог звона и траг те сузе и вјероватно

су, понекад, и метафорички и метафизички тумач овога што пребивамо и гдје пребивамо. Понекад се испод тамног крила крије и циликтави или иронијом обременјени смијех.

Наслов књиге је веома асоцијативан и, чини ми се, срећно пронађен. *Јесу ли Капи и протест, осуда, резигнација пред чињеницом о немогућности да се свијет учини бољим? „Кад им поменеш ђавола, опсују ти Бога...“, кажеш на крају једне „капи“ коју почињеш констатацијом: „Покушаваш, не иде“?*

Свијет је овакав какав јесте, ни бољи ни гори од прошлих и будућих свијетова. Не знам да ли ми живимо у најбољем или најгорем од свих могућих свијетова, та одгонетка је узалудан посао свих могућих и немогућих емпириста и рационалиста и сизифовска задаћа свих његошолога и андрићолога. У тумачењу свијета пролази нам вријеме, а не у његовој спознаји. На крају крајева, чему свијет ако нема тајне о њему и чему живот ако је коначност његова мјера, ваљда тачка и крст нијесу једно исто.

Највеће обесмишљавање живота и његово потпуно поништење је прихватање малог и пролазног и одрицање од великог и вјечног. Зато је,

могуће, сваки стваралачки чин протест и побуна против униженог поимања и живљења овоземаљског живота. Знате за оно – треба додати чари рашчараном свијету...

Критика је примијетила да су Капи нека врста жанровског „инцидента“, што би значило да су, у том смислу, и новина у нашој књижевности?

Најљепше сам их крстио док сам их писао. *Капи* су „причице“. Тог милосрђа и милозвучја се не одричем. Тог темеља се не могу одрећи, у њему је љубав и искреност и то је евентуално вриједност ових лирских записа и треба ли јој уопште тражити већу величину и вриједнију вриједност. *Капи* су и кишне и оплакане и осунчане и изнадане и обезнађене причице. Најљепша и најтачнија је она исконска подјела по којој су све књиге добре или лоше. Надам се да моја књижица припада добрим књигама и та нада ме својом добротом грије и зари.

Да и ја будем мало критичар: оно што се прво запажа у Твојој књизи јесте одговорност према језику. Ријечи су, што би Андрић рекао, филигрански мјерене, као да је свака златником плаћена. Чини ми се да, бар што се ове књиге

тиче, нећеш „одговорати за сувишну ријеч“. Није ли то, можда, и основна мјера писца: одговорност према ријечи је одговорност за све и према свему?

Ријеч је неке најскупља, саображена обоготворењу, за неке она је најјефтинија јефтиноћа, празна узалудна љуштурско опасно слична прашумском зову. У одјецима ријечи треба уживати, ријеч не смијемо опоганити, њоме треба измивати оземљављено и умрљано лице. Ријеч није куршум ни тутањ, већ звоно и мелодија вишег смисла, утјеха и жал, понекад и чежња за бескрајем, а некад пучка разбигра и политикантско шенлучење. У свакој ријечи је слово, а у сваком слову је душа.

Једна „кап“ почиње стихом (ја то морам тако назвати): „Што је мање мастила у мастионици, то је мање крви у венама“ Је ли то збиља тако са писањем“ Је ли заиста „исто певати и умирати“? Да ли је „певање“ и спасавање и живљење?

Сам чин стварања јесте својеврсна жртва, доход олтару, потреба обесмрћења, не писца већ књиге која је преписана од неба. Пјесништво многим пјесницима личи на казну док

стварају, та казна се небеским чудом, претвара у благослов на крају, кад је књига закоричена. И тако редом. Ниједна књига није завршена, ниједна реченица докончана, мука стварања порађа благослов стваралаштва. Једини који су позвани да гласноговоре о поезији су поете, јер „будалама кад би вјеровали, пјесници су покољење лудо“. Пјесници себе не издижу и не узвисују својим књигама, већ самим чином стварања и начином доживљавања себе у свијету. Ту и тада треба тражити божанску искру, све је остало, чини ми се, прозаика претрајавања и батргање по пустопољу, сем љубави, наравно. Љубав, искрена и трајна, је најчистија и најљепша поезија. Стога је пјесник, стваралац, свак ко воли, а најљепша задужбина је постојаност његове љубави.

На другом мјесту кажеш: „... приче су бесмртне као и душе. Или: и приче имају душу“...?

То нас враћа на почетак, или, ако хоћете, приводи крају. На крају је почетак, јер је у свему што срцем цвјета и по срцу мирише клица, заматак вишег смисла и љепшег трајања. Свака исписана ријеч ће нас надживјети. Након нас наша ријеч није и наша својина. Када

се ријеч ослободи ствараоца, она се опјесмотвори и постаје вјечност. То је душа сваке приче и небоземно језгро свега написаног. Најљепша би била безимена књига, са чијих зелених грана је отпао сваки сувишак као свели лист. Тој књизи, тој души, том вишем смислу сви ми приносимо мали или велики дар, колико ко и како ко може.

Знам да помно пратиш књижевне токове у Црној Гори и на цијелом српском језичком простору, али и шире, а знам да имаш шта о томе и да кажеш?

Црна Гора је била пјесничка земља, најбистрији брзак у свеопштој ријечи српског књижевног језика. Има ли је ван те ријеке и шта остаје у тишицама и брзацима, у рукавцима и на спрудовима? Чини ми се само препрани шљунак и куле од пијеска. Одиста бих волио да није тако, а бојим се да јесте. Истински би ме обрадовала свака добра књига написана на ма ком језику у Црној Гори. Бојим се да су неки постали писци прије него што су почели да пишу. И то је нека коб и злоглас овог времена. Не бих се играо именима, понављам књига је битнија од писца. Коначно, српски писци морају бити дио и темељна вриједност Црне Горе која је опјевана (бојим се

и испјевана) на српском језику. Вријеме доноси свакаква чуда, нека у тим чудима буде више поезије и умирења, а мање раздора и једа.

Жртвовао си посао, сигурну егзистенцију својој породици, због имена језика. Већ три године си, борећи се за опстанак, на путу Никшић – Врњачка Бања. Међутим, у новом црногорском уставу ће се изгледа уписати некакво ново име језика. Шта сад?

Из кукавичјег јаја положеног у инкубатор сјаловљене политичке воље нешто ће се излећи. Ономе што се излегло смишљено је и име, али му нијесу осмишљена крила. Да ли ће то и када закрилатити, не знам. Сигуран сам да се не лети по земљи, већ по небесима. Јесу ли припремили крила за тај бездан неба? Њихов наум, њихова ствар. Неће им ваљда

сметати што је небо и наше и што ћемо макар бити на супротним обалама исте ријеке. Све је то туга, и бол, нема ту ироније и поигравања. Никоме ово није требало и у свему овоме сви смо губитници. Само рашчовјечени људи ликују у тужним временима. Волио бих да моја нада надгласа моју слутњу и да све не буде онако како изгледа. Сада и овдје је овако. Тиме се не завршава свијет. Сада и овдје је само кап у океанима коначног поретка.

Капи су Твоја трећа књига. Шта је на реду?

Нешто је већ написано, нешто ћу доживотно дописивати. У припреми је један кратки роман који ће неко сасвим лијепо читати у аутобусу на релацији Никшић – Врњачка Бања. Мени не треба много више и унапријед се томе радујем.

Бесједи Матије Бећковића и аутора Капи Бориса Јовановића приликом уручења Ђопићеве награде 14. јуна 2007. у Српској академији наука и умјетности, сматрамо природним окончањем овага разговора па их доносимо у цјелини.

Матија БЕЋКОВИЋ

Већ је уведено у обичај да чланови одбора приликом доделе награда Задужбине Бранка Ћопића говоре о награђеним књигама и ауторима. Тако је мени припала част да изговорим пригодну и прикладну реч о књизи Бориса Јовановића *Капи* и ја то чиним у нади да пригодност и прикладност неће одузети уверљивост мојим речима.

Заиста, како се десило да мала кап Бориса Јовановића објављена код подгоричког Октоиха у 500 примерака толико значи у слапу оноликих звучних имена и наслова богате прошлостишње књижевне продукције на српском језику? То се не може објаснити без увећавања чуда писане речи.

Већ се у уџбеницима тврди да нико ништа не чита, а врапци славујима преко својих мегафона поручују да су отпевали своје. Па ипак, ко год пронађе и срећно споји две дотад неспојене речи то одмах примети свако коме душа није увела и преноси даље као најрадоснију вест.

Један графит на Дорћолу ових дана обзнањује: *Времена су тешка, али модерна!* Где год се насумично отвори књига Бориса Јовановића, на којој год страници се зауставе очи засветлуцају и речи чисте као сузе. И почињу да се боре за своја права и права свог аутора. Сваки ред се завршава тачком и личи на откос на рубу света. Ево једног записа који се нашао при крају књиге као епилог, а могао је стајати на почетку као пролог: *Неко је на размеђи свјетова запалио свијећу. Под тим пламеном написане су ове ријечи. Онај који их пише зна да ће се свијећа потрошити, да ће се потрошити и он и онај који чита. Свијећа се не пали за вријеме, него за вјечност, као што се прича не прича за трошак него за трајање. Дакле, приче су бесмртне као и душе. Или: и приче имају душу.*

Свећа и јесте свећа зато што гори на граници светова. А свећа је овде друго име за реченицу. О тим реченицама - размеђицама, граничним мотивима, граничном жанру, граничним записима упућено и разговетно говоре Желидраг Никчевић и Живорад Недељковић у уводном слову.

Борис Јовановић долази до речи као до даха и хвата се за реч у последњем тренутку. Песник изводи на брид своје верзе и застаје на пола пута између живота и смрти, јаве и сновиђења да се “једва опредјелит може, да му биће у њима не спада.”

Оснивајући Задужбину Бранко Ћопић се морао понадати да ће њена награда припасти неком младом писцу коме би могла значити онолико колико је њему значила награда Српске академије наука за своју књигу. Чини нам се да награда Борису Јовановићу представља идеално испуњење и тих нада и тог завештања. И кап неће прелити чашу ако свему додамо и стари узвик који нисмо чули одавно: Запамтите ово име!

Податке из биографије награђеног писца чланови Одбора су сазнали тек пошто је награђен. А кад смо нешто сазнали пошто је одлука донесена могли смо размишљати и о томе докле нас и ка коме води изведена и даровита реч.

Замишљајући да би писац Борис Јовановић, професор српског језика који је остао без посла зато што је одбио да на свом језику предаје неки други- за награду Задужбине Бранка Ћопића у Српској академији наука и уметности за своје Капи могао чути у неком прашњавом аутобусу на линији Никшић-Врњачка Бања, помислио сам да би само то било довољно да поверујемо како на овом гуравом свету још има правде, па чак и оне коју зовемо уметничком.

Честитам Борису Јовановићу, веома поласкан што сам био у прилици да данас у Српској академији наука и уметности изговорим ове речи.

Борис ЈОВАНОВИЋ

Уважена господо, поштовани пријатељи!

Обраћа вам се човјек искрено обрадован и истински усхићен именом награде и именима додјелјивача.

Чини ме радосним и поносним што су моје причице постале дио велике приче српског књижевног језика и што сам ја, овакав какав сам, у овој великој кући пред оваквим угледницима и што је Бранко заувјек овдје у великој мудрој кући ове мале земље, која мора бити велика држава и која се воли баш оваква каква је - ни мала, ни велика.

Капи из моје Црне Горе, коју волим и кад ме она не воли, попадале по башти слезове боје као братска окрепа и завичајни знамендар, јер нам је најљепши завичај српски језик, а једино омеђје наша духовност која мора претрајати и овдашње и тамошње који се одричу српске културе без потребе, јер ће се српска култура њих ионако одрећи. И не само српска него било чија.

Љепше је и часније бити и са Николетином, него са многима самозваним првозванцима, као што је мудрији и неки крајишки зукван од премудрих данашњика који све мјере према себи, а себе изузимају од сваке мјере.

Мали и понизни, кочоперни и грлати мржњом упиру Васељену, истиру и млијечни пут, труне Господњу зеницу шарени и пресамићени као крпене лутке. Таквих има и у Бранковом дјелу, има и тамо људи мишјега срца који у свему виде мачије очи.

Радичевићи, Миљковићи, Ћопићи све једнако одјекују у свијести нашега човјека, поштовани од свих, осим од оних који ни себе не поштују, ни најрођеније не познају. Давнашња је истина да људи који не могу видјети свијет у себи још мање могу видјети себе у свијету и да они који би да засужње слободоумне од рођења носе решетке у себи.

Ово што је изречено вођено руком изниклом из срца није разур и јед, већ туга и опомена, јер се данас дешавају многа чудеса и тамо и овдје, нешто што се ни у сну није снивало, нешто што мути најљепши брзак нашега језика и што се упиње и ка самом изворишту.

Немам ни моћи ни мудрости, али ме обдржава добра нада

да ће трајати наша башта, да ће бити достојних градинара, да ће побиједити љепота замедена мудрошћу и озарена љубављу и да ће се винути онај Бранков дух шеретски окриљен и да ће све бити као што мора, а мора да буде и да нас буде.

Ћопићева чаролија, грмечка срдачност, крајишко великодушје, људска ведрина, занебесани осмијех, бескрајно милосрђе, надилази све, узвисује свакога, кријепи болнога, осмијава намргођенога, развијава маглуштине и тмине, враћа нас изворишту човјека и опомиње његовим увиром, понекад нас постиди онако изнакажене предрасудама и оградицама. Све је код Бранка по мјери, свакоме је он нашао мјесто...

Бранимо се Бранком и завјетним књигама од самих себе и оних ван себе, књигама - баштама и баштиницима који је чувају и уздижу.

Тако је како јесте. Слави Ћопићевој ја не требам, а он треба моме битисању.

ТЕМА БРОЈА

ТЕМА БРОЈА

**МЕЂУНАРОДНИ
НАУЧНИ СИМПОЗИЈУМ**

*Језичка ситуација у Црној Гори -
норма и стандардизација,
Подгорица 24/25. мај 2007.*

**Јелица СТОЈАНОВИЋ
Драгана КЕРКЕЗ**

**Персида ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО
Радмило МАРОЈЕВИЋ**

НАУКУ ПОД НОГЕ ИЛИ — НАПОСЉЕТКУ ДОЛАЗЕ ВАРВАРИ

У организацији **Црногорске академије наука и умјетности (ЦАНУ)**, тачније њеног **Института за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“**, и норвешког **Института за оријенталне и источноевропске студије Универзитета у Ослу**, 24. и 25. маја 2007. године, у Подгорици је одржан Међународни симпозијум на тему *Језичка ситуација у Црној Гори — норма и стандардизација*, на коме је учествовало више познатих домаћих и иностраних лингвиста. Симпозијум је, судећи по ономе што је презентовано у званичној јавности, протекао у прилично напетој, на моменте и експресној атмосфери, коју су инсценирале, у публици присутне (вјероватно са тим задатком од стране власти и послате, уосталом — то се није много ни скривало) присталице тзв. црногорског језика. Истовремено, свјесна да га не може контролисати, још мање — аргументовано се супротставити научним ставовима, које су заступали скоро сви присутни научници, а који су у потпуности негирали наум о установљењу тзв. црногорског језика као службеног у новом црногорском уставу, власт је, уз помоћ својих електронских и других медија, унапријед припремила гебелсовски сценарио за компромитацију не само овога, дуго очекиваног скупа и његових учесника него и самог домаћина — ЦАНУ, као и њеног председника академика **Момира Ђуровића**, не устручавајући се да их прогласи ни мање ни више него непријатељима и издајницима Црне Горе! Врхунац кампање била је вијест да је председник Скупштине ЦГ одбио да прими председника ЦАНУ, коју су црногорске режимске телевизије — емитујући је више пута као прву и најважнију у својим информативним емисијама — претвориле у бизарно, скудоумно ликованье. Дакле, онај коме је, тобоже, толико стало до идентитета црногорског народа, до његовог духовног и културног наслеђа (а јавно признаје како не зна ни у који се дан слави Свети Петар Цетињски) — одбија да прими председника Црногорске академије наука и умјетности!

Средином осамдесетих, прошлог вијека, новине су објавиле вијест да је предсједник Савеза синдиката Југославије примио предсједника САНУ Павла Савића, и то се дуго препричавало као виц, служило за смијех и спрдњу, као примјер некуса, медијског полтронства и саможивости тадашње власти. Па, лијепо смо напредовали: ови, данашњи — чак **ни да приме** предсједника највише научне институције у својој држави, и то се још у јавности поздравља као цивилизацијски чин и национална побједа. Давно је речено: напосљетку долазе варвари!

Кампања је трајала више од мјесец дана а „тријумфално“ окончана анкетом дежурне *НВО за спречавање ширења истине*, која је тобоже показала да се однедавно више грађана Црне Горе опредјељује за „црногорски“ него за српски језик.

Занимљиво је да је суорганизатор и финансијер Симпозијума био наведени норвешки институт, чији се представник први дан наметљиво залагао за двочлани назив (српски и црногорски), а други — само за црногорски језик, изјавивши на крају да ће због неприхватања његовог мишљења (диктата), прекинути све даље контакте са ЦАНУ!

Тек толико, да се зна: и ко пије и ко плаћа!

Као примјер другачијег, дакле — цивилизованог и одговорног односа према науци и научним институцијама, **Слово** доноси текст објављен у италијанском часопису *Studi slavistici* (бр. 4, Фиренца, 2007), у коме се опширно анализира подгорички Симпозијум (за нашу државну телевизију: „тзв. научни скуп“), и он је (лако је видјети и зашто) још један очигледан доказ да је црногорска власт, у рјешавању језичког питања, отворено, херостратски, кренула против науке. У то нас, исто тако убједљиво, увјеравају и текстови неколико истакнутих лингвиста, који су се, као учесници тамошње расправе (и чији су ставови изазвали највише подозрења режимске јавности), потрудили да читаоце **Слова** подробно упознају са оним што се тих дана дешавало у Црногорској академији наука и умјетности.

Јелица СТОЈАНОВИЋ и Драгана КЕРКЕЗ

НАУКА ПРОТИВ ПОЛИТИКЕ НА НАУЧНОМ СКУПУ У ЦАНУ

У Подгорици је у Црногорској академији наука и умјетности (у организацији ЦАНУ, Института за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“ и Института за источноевропске и оријенталне студије Универзитета у Ослу) 24. и 25. маја 2007. године одржан Међународни научни симпозијум *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација*. Узевши у обзир цјелокупну језичку ситуацију у Црној Гори, може се рећи да је лингвистичка јавност већ дуго са нестрпљењем очекивала да ЦАНУ стане као организатор оваквог једног скупа, што је и потврђено учешћем великог броја најеминентнијих стручњака из области науке о језику са простора Црне Горе и Србије, али и из неких других земаља.

На Скуп су позвани сви лингвисти из Црне Горе (који живе и раде у Црној Гори), сви лингвисти поријеклом из Црне Горе (који су велики дио свог живота и рада провели у Црној Гори), сви лингвисти који су дуго низ година радили у Црној Гори, лингвисти из Хрватске (одазвао се само један), лингвисти из БиХ (такође се одазвао само један), лингвисти са славистичких катедара из неких других земаља. На Скупу су изложени веома занимљиви реферати (прочитан је 31). Два реферата колегиница из Молдавије преведени су на српски и приложени у материјалу припремљеном за Скуп у писаној форми. Будући да је један број пријављених учесника био онемогућен да присуствује Скупу, са њиховим рефератима моћи ћемо да се упознамо по изласку из штампе зборника са овог научног скупа.

У већини реферата је веома стручно и научно утемељено представљена актуелна језичка ситуација у Црној Гори, под којом подразумијевамо покушај „промјене“ језика (напори појединаца да се такозвани „црногорски“ учини различитим од српског, прије свега на фонетском, али и на другим језичким нивоима), као и покушај промјене имена српског језика у Црној Гори, те „проблеме“ имена језика на подручју бивше Југославије: Свен Менесланд (Осло), *О актуелној*

социолингвистичкој ситуацији у Црној Гори; Пер Јакобсен (Копенхаген), О структурно-лингвистичким константама српскохрватског језика; Сњежана Кордић (Загреб – Франфурт на Мајни), Црногорска стандардна варијанта полицентричног стандардног језика; Божо Ђорић (Београд), Идиосинкразија као принцип језичке политике; Бранко Тошовић (Грац), Језичке разлике између црногорског и српског ТВ Дневника; Свен Густавсон (Упсала), Стандарднојезички пројекти у Црној Гори упоређени са другим стандарднојезичким пројектима у бившој Југославији; Радојица Јовићевић (Београд), Којим је језиком писао Његош; Љиљана Суботић (Нови Сад), Предстандардни период и период стандардизације језика (с освртом на стање у српском језику); Михаило Шћепановић (Београд), Дијалектологи из Старе Херцеговине о дијалекатској основици књижевног језика у Црној Гори; Драго Ђупић (Београд), Дијалекатско и нормативно у српском језику у Црној Гори; Радоје Симић (Београд), Опсег српског књижевног језика данас; Милош Окука (Сарајево – Минхен), Од Ниша, Београда и Новог Сада до Бање Луке и Подгорице (српски стандардни језик и његове варијанте); Мато Пижурица (Нови Сад), Бесмисао (евентуално) новог почетка логиком распада до краја; Милош Ковачевић (Сарајево), Књижевни језик у Црној Гори између лингвистичких и политичких критеријума; Рајка Глушица (Никшић), Стандардизација црногорског језика; Јелица Стојановић (Никшић), Идентитет и статус српског језика у Црној Гори (историјска перспектива и савремено стање); Драга Бојовић (Никшић), Или стандард и норма српског језика у Црној Гори, или расуло језичког система; Хенинг Мерк (Архус), Назив језика из Данске гледан (нека прагматична питања о постојању српскохрватског језика); Радмило Маројевић (Београд), Азбука, правопис и фонологија, прозодија, граматика и лексикологија у домовини Вукових предака; Јован Вуксановић (Београд), Актуелна језичка ситуација у Црној Гори и рад Одбора за стандардизацију српског језика.

Један број реферата односио се на шире, али исто тако значајне теме које су се тичале стандарда и норме српског језика, а и ширих проблема из области србистике: Бранислав Остојић (Никшић), „Екавизми” ијекавског изговора у црногорској стандардној ијекавици; Миодраг Јовановић (Никшић), Правици простирања неких језичких појава у Црној Гори; Ана Јањушевић (Цетиње), Дијалекатско и нормативно у језику пи-

саца из Црне Горе (проблем супституције вокала јат); Милена Бурић (Никшић), *Прецизна кодификација – неопходан услов за култивацију нормe*; Милорад Дешић (Београд), *Неколико напомена о језику Михаила Лалића и Бранка Ђопића*; Јелица Јокановић-Михајлов (Београд), *Језичка норма и говорна пракса у емисијама телевизије Црне Горе*; Ненад Вуковић (Цетиње), *Отворена питања транскрипције и адаптације страних имена*; Миомир Абовић (Никшић), *О неким синтаксичким појавама у језику црногорске дневне штампе с обзиром на нормативни статус*; Миодарка Тепавчевић (Никшић), *Нека колебања у вези са двородним именицама*; Соња Ненезић (Никшић), *Активизација и конкурентност неких моционих суфикса у језику црногорских медија*; Маријана Киршова и Драгана Керкез (Никшић), *Стручњак или стручњакиња – питање је сад?*

Поред прочитаних, у зборник са научног скупа ће бити укључени, и сљедећи радови: Живојин Станојчић (Београд), *Језички систем као инхерентни део дефиниције књижевног језика*; Слободан Реметић (Београд), *Књижевни језик у Црној Гори у огледалу континуитета и демократије*; Милан Стакић (Београд), *Радосав Бошковић и Михаило Стевановић о јединству српског језика*; Срето Танасић (Београд), *Стандарднојезичка норма као социолингвистичка потреба*; Сања Шубарић (Подгорица), *Паралелна употреба мушког и женског рода ријечи*; Драгољуб Петровић (Нови Сад), *Колико (има) српских језика?*; Предраг Пипер (Београд), *Српски језик и српско писмо у Црној Гори у светлу језичког законодавства*; Зорица Радуловић (Никшић), *Стандард и језик црногорских медија*; Аурелија Хангану (Кишињов), *Linguistic Interferences: Motivation and Konsequensens in Case of Republic of Moldova*; Инга Друта (Кишињов), *Linguistic Situation in Republic of Moldova: Linguistic Planning and Standardization*.

За Скуп, који је био иначе технички веома добро припремљен, може се рећи да је протекао у академској атмосфери. Као посебан квалитет овог скупа треба издвојити веома занимљиве, бројне и конструктивне дискусије. Међутим, исто тако је потребно констатовати да су рад Скупа једино нарушиле идеолошке и острашћене дискусије појединаца – слушалаца, непозваних на овај научни скуп и непознатих Скупу као таквом (између осталих, Рајко Церовић, Аднан Чиргић, Јанко Вујисић), али све то није пореметило научни и академски ниво

Скупа. Јасно је да научни скупови не представљају „сједнице иза затворених врата“, али се исто тако зна ко и на који начин може да узме учешће у дискусији.

Један од спољашњих момената који је засигурно остао као тамна мрља јесте неадекватан однос државних медија у Црној Гори, који је, под будним оком Рајка Церовића (иначе, члана Савјета РТЦГ), режиран да криво и неистинито представи Скуп (што се манифестовало како током Скупа, у данима његовог трајања, тако и након Скупа).

Веома је важно истаћи да од четрдесетак учесника Скупа само један (Р. Глушица) у свом реферату је заступао идеју о „стандардизацији црногорског језика“. Кроз бројне реакције учесника Скупа показала се научна неоснованост и самог реферата и такве идеје. Поред Р. Глушице, својим наступом се свим преосталим учесницима „супротставио“ и С. Менесланд, који је у току два дана рада Скупа износио међу собом опречна (час „и српски и црногорски“, час „можда српски, црногорски сигурно“) и готова рјешења о имену и стандардизацији језика у Црној Гори, али без икакве аргументације (како су показали учесници Скупа својим примједбама и образложењима). У свим осталим рефератима и расправама (у којима се говорило о језичкој ситуацији у Црној Гори) јасно је исказано да нема ни једног (научног, традиционалноисторијског, друштвенополитичког или неког другог) разлога да се мијења име српског језика. Лингвисти из иностранства такође су констатовали да на њиховим, као и на највећем броју иностраних славистичких катедара опстаје као име језика – српскохрватски (и из прагматичних разлога), али нико од њих није изнио мишљење да језик у Црној Гори треба именовати као црногорски, при томе су упозорили да би покушај стварања „нових језика“ само додатно компликовао језичку ситуацију на овим просторима.

Скуп одржан у ЦАНУ је не вјероватно, већ засигурно један од најзначајнијих скупова који су одржани код нас у последње вријеме, како због чињенице да су на њему учешће узели најистакнутији наши лингвисти тако и због веома плодотворних резултата његовог дводневног рада. Па иако се могло очекивати сасвим супротно, овај Скуп је скоро сасвим прећутан или потпуно искривљено представљен у црногорским медијима, што се може протумачити односом актуелне власти према науци и њеном учешћу у превладавању непотребно и насилно проузрокованих проблема везаних за језик у Црној Гори.

Персида ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО

ЈЕЗИЧКА СИТУАЦИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ – НОРМА И СТАНДАРДИЗАЦИЈА (Подгорица, Црна Гора, 24–25. мај 2007)¹

Научни симпозијум на тему *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација* биће упамћен по веома надахнутом учешћу стручњака и свих учесника у дискусији о језику који је познат као српскохрватски². Скуп је директно повезан са актуелном политичком ситуацијом у Црној Гори и одражава стање биполаризације у којој се земља налази: паралелно са сецесионистичким подстрецима за одвајање Црне Горе од Србије, важну улогу, чак одлучујућу, имале су и још увијек имају одлуке које се тичу питања језика. Језичко питање у Црној Гори је неодвојиво од националног питања, а потреба за признавањем црногорске нације претворила је све језичке дебате у политичке: и данас, политичари у Црној Гори, заједно са групом стручњака, дају себи за право да језик којим говоре (а који је званично дефинисан као „ијекавски изговор

¹ Чланак је објављен у часопису *Studi Slavistici* (Фиренца, 2007, бр. 4). Текст је приредио за штампу Радмило Маројевић. – *Прим. ред.*

² Недавно, средином априла, организован је научни скуп у Грацу у оквиру којег се расправљало о општим условима за диференцирање варијаната српскохрватског стандарда. На скупу су узели учешће лингвисти из Граца (В. Ајсман), Минхена (М. Окука), Загреб (И. Прањковић, А. Пети-Шантић, Ј. Силић, Д. Хорга, М. Ликер и др.), Берлина, Осла (С. Менесланд), Сплита (Ј. Гранић), Софије, Сарајева, Љубљане, Пуле, Београда и Новог Сада (Љ. Поповић, М. Јевтић, М. Дешић, М. Тасић, Е. Фекете, М. Марковић, И. Бјелаковић, Љ. Суботић). Поводом тога Егон Фекете пише: „Показало се, наиме, да основна идеја симпозијума није у евентуалној тенденцији да се научно потврди и инаугурише постојање три засебна језика; у тематском сегменту симпозијума биле су веома озбиљно, аргументовано и непристрасно описане и разматране разноликости у савременој језичкој продукцији и пракси настале пре и после распада југословенске државне заједнице и језичког раскола, дакле испољила су се настојања да се објективно, без икаквих политичких конотација и тенденција опише савремена језичка пракса и комуникација у три државна ентитета, и укаже на евентуалне или стварне разлике међу њима. Напротив, може се рећи да су истраживања и саопштења на симпозијуму, уопштено узев, имплицитно резултирала закључком да битних, дакле, системских разлика међу посматраним говорним ентитетима заправо нема“, *Наши језици на међународној сцени*, „Политика“, 8. мај 2007.

српског језика⁴) означе као црногорски језик, на начин као што су то урадили Хрвати, Срби и Босанци³. У марту 2004. године црногорска влада је промијенила име језика — умјесто „српски“ увела је „матерњи језик“⁴ предлажући ово рјешење као компромис који би требало да измири 63,9 % црногорских грађана који су се на попису из 2003. изјаснили да говоре „српским“ језиком и 21,53 % Црногораца који су се изјаснили да говоре „црногорским“ језиком⁵, што је наишло на отпор студената и професора Филозофског факултету у Никшићу који су се успротивили промјени имена „српског језика“⁶.

[...] ⁷

Са лингвистичког аспекта, није лако оправдати званичну промјену језика о коме је ријеч јер се ради о једном у суштини језику⁸, са локалним појединостима. Највећи поборник црно-

³ С. Кордић, *Муке с именом*, „НИН”, бр. 2725, 20. март 2003.

⁴ Ј. Стојановић, *Игре око српског језика и(ли) имена српског језика у Црној Гори*, „Слово”, април 2007, бр. 12, с. 31–35.

⁵ [В. Матовић], *Декларација*, „Слово”, април 2007, бр. 12, с. 6: „Попис становништва, као својеврстан социолингвистички параметар народне воље, не иде у прилог званичној политици у вези са језиком. У Црној Гори се већина становника (63,9 %) изјаснила да говори српским језиком. Како се мијешају различити критерији потребно је узети у обзир и категорије национално и језички декларисаних структура и њихов однос: у Црној Гори се 32 % становника национално изјаснило као Срби (језик – српски), 80 % становника који су се национално изјаснили као Црногорци определили се да им је матерњи језик српски. Како је онда могуће да воља малог дијела говорника добије и политичку овјеру (нпр. кроз скупштинску сагласност за ново уставно именовање) и надвлада вољу и права већине?!” Види од истог аутора, *Испод језика (Поводом расправе о новом уставу)*, „Слово”, април 2007, бр. 12, с. 36–38.

⁶ М. Паповић, *Не разумеју матерњи*, „Вечерње новости”, 14. септембар 2004.

⁷ У наставку текста указује се да су се у расправу о језику укључиле и друге организације, па се наводе, између осталих, и ЦАНУ и ДАНУ, уз следећу напомену: Информације ради, рећи ћемо да у Црној Гори постоје двије академије наука: старија је ЦАНУ која постоји од 1973. Друга је, међутим, основана 1999. и зове се ДАНУ. Двије академије одражавају актуелну биполарну ситуацију у Црној Гори. Види Д. Вуковић, *Да свако брине о својој кући*, „Глас јавности”, 17. јул 1999; Ђ. Кеси, *Ми смо светионик Црне Горе*, „Глас јавности”, 23. септембар 1999.

⁸ Види излагање Ивана Клајна на скупу *La situazione linguistica attuale nell'area a standard neostokavi (ex-serbocroato)* [„Актуелна лингвистичка

горског језика је Војислав П. Никчевић, аутор *Црногорске граматике (Gramatika crnogorskog jezika)*, који је у прилог тези о различитости црногорског језика од српског, хрватског и босанског, увео одређене палаталне консонанте, типичне за поједине дијалекте у Црној Гори⁹. Црногорска влада подржава тезе Војислава П. Никчевића¹⁰, и последице добијене независности 2006, покрету за увођење црногорског језика да је се предност, што се одражава у првом нацрту устава који предлаже као службени „црногорски“ језик. Опозиција се оштро противи овој формулацији. Већинска коалиција која је формирала црногорску владу каже да је нашла праву формулу за разрешење конфликта у вези са именом службеног језика у Црној Гори: по овој формули у црногорском Уставу званични језик би требало да носи име „црногорско-српски“ или пак „црногорски или српски“. Ради се о једној формулацији

ситуација на подручју новоштокавског стандарда (бивши српскохрватски)“], објављено у: „*Studi slavistici*“, 2006/III, уредник Р. Морабито: „Ма како да се заврше актуелни политички спорови, црногорски неће никада моћи да буде признат као четврти сукцесор (заједничког) српскохрватског, зато што се, остављајући по страни дијалекат, не разликује од српског ијекавског осим у два неважна детаља: облик **нијесам** (**нијеси**, итд.) уместо **нисам** и прилог **сјутра** уместо **сутра**. (Осим тога покушавају се наметнути застарели завршеци **-ијех**, **-ијем** уместо **-их**, **-им** у деklinацији придева у плуралу, али се то не успева урадити ни са минимумом доследности.) Све аргументације у прилог „*црногорског језика*“ су ексклузивно политичке и лишене научног основа“.

⁹ М. Ковачевић, *Српски језик између политике и лингвистике*, „Слово“, фебруар 2007, 11, с. 25: »А за такав подухват једино се могуће позивати на дукљанске критеријуме Војислава Никчевића о постојању вишка „фонема“ у „црногорском језику“, с тим да се те фонеме не могу идентификовати као фонеме ни по једном лингвистички познатом критеријуму, него једино по Никчевићев(ск)ом оригиналном а лингвистички небулозном науковању по коме је „фонема минимална динстинктивна јединица исказа у разликовном смислу [...]“.« Види М. Ковачевић, М. Шћепановић, *Товари лингвистичких несувислости*, „Српски језик“, VI, 2001, 6/1–2, с. 627: »Три специфична фонема које Никчевић приписује црногорском језику има и српски језик, то Никчевић добро зна, јер су они одлика источнохерцеговачког дијалекта (свих говора у источној Херцеговини), па, на Никчевићеву жалост, не представљају ексклузивитет његовог „црногорског језика“. Ти источнохерцеговачки гласови, будући да се за њих једва могу „навући“ појединачни динстинктивни парови остају на нивоу дијалекатских гласова. Тако бисмо приказ Никчевићеве „црногорске“ фонетике и фонологије могли закључити ријечима: гдје год Никчевић није преписао из граматика и уџбеника нешто од ријечи до ријечи, ту су направљене велике материјалне грешке.«

¹⁰ В. Радојевић, И. Мићевић, *Силом црногорски*, „Вечерње новости“, 20. фебруар 2007.

која би, с обзиром на политичку ситуацију, тешко могла да задовољи све стране.

Скуп¹¹, који је организовала Црногорска академија наука и умјетности (ЦАНУ), Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“ и Институт за источноевропске и оријенталне студије Универзитета у Ослу (Норвешка), чији је представник био Свен Менесланд¹², одржан је 24. и 25. маја у главном граду Црне Горе, и на њему је учествовао велики број стручњака са Балкана и из западне Европе. Они су се окупили како би се супротставили покушају издвајања црногорске варијанте из српскохрватског стандардног језика у смислу њеног нормирања и стандардизације. Част да отвори научни скуп припала је академику Браниславу Остојићу, који је подвукао да ће језик бити одбрањен и сачуван од сваког насиља, и у исто вријеме изразио наду да ће симпозијум разјаснити многе ствари, нарочито на плану политичког и језичког преплитања у Црној Гори¹³.

На научном скупу дошле су до изражаја двије струје: са једне стране поборници црногорског језика, који су сви иступали са социолингвистичког становишта, попут Норвежанина Свена Менесланда, шведског научника Свена Густавсона¹⁴ и проректора Универзитета Црне Горе, Рајке Глушице. Са друге стране била је бројна група лингвиста која је подржавала назив „српскохрватски“¹⁵ као суштину стандардног језика.

Свен Менесланд са Универзитета у Ослу у реферату *О актуелној социолингвистичкој ситуацији у Црној Гори*, слаже се да се у Црној Гори говори српски језик ијекавске варијанте,

¹¹ С. Ђ., *О језику у Црној Гори*, „Дан“, 24. мај 2007; *Симпозијум о језику*, „Побједа“, 24. мај 2007.

¹² Свен Менесланд, у оквиру једног пројекта о језицима и наци-онализмима, организовао је такође један скуп о језичкој ситуацији у Босни (*Jezik u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Institut za jezik, Oslo, Institut za istočnoevropske i oriјentalne studije, 2005).

¹³ *Само политичари признају црногорски*, „Дан“, 25. мај 2007.

¹⁴ На Скупу се С. Густавсон није залагао за тзв. црногорски језик (види нап. 25). – *Прим. прир.*

¹⁵ На Скупу су се за појам и термин „српскохрватски језик“ залагали само страни учесници док су сви остали полазили од назива „српски језик“. – *Прим. прир.*

али оставља отворену могућност да се он *дефинише* као црногорски. Овај лингвиста је уочио аналогију са скандинавским језицима, данским и норвешким. Подвукао је претјерану политизацију језика у Црној Гори, истакавши да лингвисти узалудно настављају да подржавају назив српскохрватски. Менесланд је у полемици са колегом Милошем Ковачевићем затражио да се узме у обзир као валидан и емотивни елемент приликом дефинисања једног језика и нагласио потребу за стандардизацијом црногорског језика као и постављањем основа за једну такву операцију. Такође је истакао потребу да се направи једна мрежа институција које би се бавиле стандардизацијом варијаната бившег српскохрватског језика¹⁶. Свен Менесланд је био изричит у тврдњи да ће и лингвисти који размишљају другачије морати да сарађују, јер је ситуација у Црној Гори таква да ће највјероватније назив „црногорски језик“ ући у Устав¹⁷. У свом обраћању он је понудио у суштини двије могућности: 1) да Устав уопште не разматра никакву формулацију о језику¹⁸; 2) ако формулација о језику

¹⁶ С. Менесланд, *О актуалној социолингвистичкој ситуацији у Црној Гори*, у књ.: *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација – Резимеа*, Подгорица, ЦАНУ, Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“, Институт за Источноевропске и оријенталне студије Универзитета у Ослу (Норвешка), Подгорица, 2007, с. 3: „Са самосталношћу Црне Горе социолингвистичка ситуација се радикално промијенила. У самосталној држави нормално је да се стандардни језик нормира унутар те државе. Нормирање стандардног језика је потребно за школство и државну администрацију, те шире, за медије и сваку јавну употребу језика. За нормирање језика треба имати одговарајуће институције. Такве тек треба да се изграде у Црној Гори. За израду норме нужна је шира сагласност о томе шта ће све ући у норму. Норма треба да се базира на узусу, избегавајући екстремизам, а зато је потребно свјесно језичко планирање.

Самостално нормирање стандардног језика не значи да не треба сарађивати са другим срединама. Корисно би било развијати ефикасну сарадњу између разних центара блиских стандарда заједничког језика. За израду већих или специјалних рјечника, или изучавање граматике, таква би сарадња била од велике користи, поготово за малу средину каква је црногорска. Савремени свијет захтијева дигитална рјешења и у области језика. Осим тога, сви су стандарди изложени притиску енглеског језика. Зато би требало успоставити мрежу институција одговорних за стандардизацију у свим државама у којима се користе стандарди на основу бившег српскохрватског језика.“

¹⁷ В. Симуновић, *Језик је заједничка брига*, „Побједа“, 26. мај 2007; Т. Николић, *Засад пропало*, „НИН“, бр. 2944, 31. мај 2007.

¹⁸ У уставима многих земаља нема никаквог помињања језика, тј. није назначено који се језик говори у тим земљама (Италија, Велика Британија,

ипак буде уведена, онда да садржи двије компоненте (српски и/или црногорски).

Први дио Менесландовог реферата (мада га норвешки стручњак у току скупа више није помињао, стављајући акценат више на други дио) подржала је хрватски лингвиста Сњежана Кордић¹⁹, која је у свом реферату *Црногорска стандардна варијанта полицентричног стандардног језика*, још једном поновила немогућност да се говорни језик у Црној Гори дефинише као црногорски, и подржала назив српскохрватски²⁰, предлажући још једном разговор о полицентричности

Сједињене Државе, Данска, Норвешка, Шведска, Њемачка, Мађарска), каже Сњежана Кордић: „Проглашавање службеним језиком неке државе није критеријум за постојање или непостојање неког стандардног језика. Став да тек постојање засебног језика доказује да постоји засебна нација није исправан, што нам илуструју примјери бројних нација које говоре исти језик као и неке друге нације, нпр. америчка, аустралијска, канадска, швајцарска, аустријска итд.” (В. Кадић, *Насиље над азбуком*, „Вечерње новости”, 25. мај 2007).

¹⁹ Није први пут да Сњежана Кордић критикује Менесландове ставове замјерајући му оскудно познавање лингвистичке ситуације и претјерану политизацију проблема – види њену рецензију у тексту *Jezik u Bosni i Hercegovini*, нав. дјело, у: *Balkanac iz Osla*, „Књижевна република”, рујан–листопад 2006, 9–10, с. 236: „Mønnesland ne samo da podržava nacionalizam, nego ga nastoji i pojačati tvrdeći bez dokaza da Bošnjaci u BiH nisu jezično ravnopravni. On ih potiče na izradu »svega što bi moglo osigurati bosanskom jeziku ravnopravan položaj u odnosu na dva ostala standarda u Bosni i Hercegovini«. To su Mønneslandove završne riječi u članku, koje pozivaju na umjetno pravljenje podjele i razdvajanja. Ovaj prikaz međutim nećemo završiti njegovim riječima, nego citatom I. Lovrenovića, koji upozorava: »Posljedice, međutim, mogu biti samo loše. Jednako na kulturnom, kao i na političkom planu: međusobno udaljavanje, stvaranje artificijelnih razlika, politički diktat nad živom stvarnošću jezika i kulture, stvaranje triju odvojenih i latentno suprotstavljenih, ideologijski fabriciranih slika povijesti i kuluture, veličanje etničkoga i njegovanje prezira nad građanskim duhom — sve to može samo unazađivati i još dublje provincijalizirati i svaki, bosanski narod posebno, i zemlju u cjelini.« Takvom unazađivanju i provincijaliziranju Mønnesland daje svoj doprinos.“

²⁰ С. Кордић, *Црногорска стандардна варијанта полицентричног стандардног језика*, у: *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација – Резимеа*, нав. дјело, с. 5–6: „Увид у обимну (социо)лингвистичку литературу из читавог свијета показује да се не може говорити о црногорском стандардном језику као што се не може говорити ни о српском, ни о хрватском, ни о босанском стандардном језику. Ради се о стандардним варијантама једног полицентричног стандардног језика. Знаност о језику утврђује да ли се ради о једном или о неколико језика на основи три критерија: међусобне разумљивости, системсколингвистичке сличности и дијалекталне основице стандардног језика. Сва три критерија једнозначно показују да се код Црногораца, Срба, Хрвата и Бошњака ради о једном језику с варијантама, као што је случај и с другим језицима

српскохрватског²¹. Кордићева је додала да је лингвистика та која треба да одреди да ли се ради о једном или више језика, и то на основу три критеријума: међусобне разумљивости, системсколингвистичке сличности и дијалекталне основице стандардног језика. Сва три критеријума показују да је језик Црногораца, Срба, Хрвата и Босанаца један исти језик са варијантама, као што је то случај и с другим језицима полицентричног типа²². Кордићева је оптужила Менесланда да жели да дисквалификује скуп због његовог покушаја да га политизује и због његове неспособности да изнесе научне аргументе²³.

Са Менесландом се сложио шведски слависта Свен Гу-

полицентричног типа. Особе које посежу за изразом »црногорски стандардни језик« показују да су лингвистички необразоване и да не знају интернационално значење лингвистичких појмова које користе. [...]

Тврдња неких исполитизираних филолога да уставним проглашавањем идиома службеним језиком он постаје различит стандардни језик неоснована је. Познато је више десетака примјера у Европи и свијету када устави именују језик на један начин а лингвистика на други, што доказује независност знаности од политике. [...]

У вези с називањем језика потребно је раздвајати два нивоа: један је оно како народ тј. популација лаика назива језик, а други је како се у лингвистици исправно назива језик. Та два нивоа су међусобно независна. Лаици могу своје идиоме називати како желе, али те називе не смију наметати знаности. Знаност не преузима без преиспитивања називе у народу, него на основи критерија утврђује статус идиома и у складу с тим користи знанствено прихватљив назив. Дводијелним моделом назива именовани су рубови језичног подручја у које је укључено и оно што је између. Кориштењем неколико једнодијелних ознака за језик и напуштањем дводијелног имена једнозначно се каже да не постоји заједнички језик, што је лингвистички неутемељено. [...] једино знанствено коректно рјешење [је] остати при дводијелној ознаци. Само таквим поступком се може оспоравати исправност говорења о некаквом црногорском језику, босанском језику итд.”

²¹ Види друге радове Сњежане Кордић на ову тему: *Naziv jezika iz znanosti gledan*, „Republika”, 57, 2001, 1/2, s. 236–243; *Naziv jezika iz 21. stoljeća gledan*, „Republika”, 57, 2001, 9/10, s. 193–201. Види и излагање истог аутора на скупу *La situazione linguistica attuale nell'area a standard neoštokavi (ex-serbocroato)* [„Актуелна лингвистичка ситуација на подручју новоштокавског стандарда (бивши српскохрватски)“], објављено у: „Studi slavistici“, 2006/III, уредник Р. Морабито, s. 323–331.

²² В. С., *Језик нормирати унутар државе*, „Побједа”, 25. мај 2007.

²³ Т. Николић, *Засад пропало*, нав. дјело: „Након што се на скупу чуло и више конструктивних и квалитетних реферата који показују да тезе Свена Менесланда о настанку неколико стандардних језика нису тачне, њему више одговара да одређеним политизирањем дисквалифицира читав скуп, јер стручним аргументима то није у стању.”

ставсон, који је у свом реферату *Стандарднојезички пројекти у Црној Гори упоређени са другим стандарднојезичким пројектима на простору бивше Југославије*²⁴ отишао још даље, тврдећи да треба препознати и прилагодити се стању чињеница и дефинисати црногорски језик као посебни ентитет²⁵.

Са социолингвистичке тачке гледишта, или чак политичке, излагање Рајке Глушице, насловљено са *Стандардизација црногорског језика* изазвало је прилично интересовање и многе полемике. Глушица је показала да се у суштини слаже са чињеницом да је језик исти, али тврди да је промјена имена језика неопходна јер се доводи у везу са политичким питањем и као таква је једно од основних елемената националног идентитета. По њеном мишљењу, ову потребу оправдава и референдум за независност Црне Горе из 2006. године. Дискусију је изазвала њена изјава према којој ће име „црногорски“ ући у Устав државе, а то је чињеница коју српски лингвисти морају да прихвате. Она је такође подвукла да ће стандардизација црногорског језика²⁶, који би требало да преузме већ постојеће

²⁴ С. Густавсон, *Стандарднојезички пројекти у Црној Гори упоређени са другим стандарднојезичким пројектима у бившој Југославији*, у: *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација – Резимеа*, нав. дјело, с. 10: „За последњих година сам студирао уџбенике за језик и читанке који су намијењени бошњачким, хрватским, и српским ученицима у Босни и Херцеговини. [...] На основи тих студија закључио сам да у овим уџбеницима су представљени најмање три или четири стандарднојезичка »пројекта«: један *српски ијекавски* који идеолошки је екстремно вуковски, један *хрватски ијекавски* који у свему слиједи развој стандарда у Хрватској; један *босански ијекавски* који је у суштини наставак босанско-херцеговачкога књижевнојезичког или стандарднојезичког израза и који је веома еластичан према другим »пројектима« и на неки начин »укључује« те пројекте, и један који називам *бошњачки ијекавски* који више истиче засебност босанског стандарда. [...] Заједничко за све ове пројекте јесте да је језички систем исти и да је база иста, то јест новоштокавска и може се рећи вуковска. Заједничко је такође да није дошло до неких систематских промјена у посљедња десетљећа и да се сви пројекти базирају на том што је постојало раније. [...] Разликују се ови пројекти у односу према »надградњи« или »доградњи«, то јест углавном према рјечнику.“

²⁵ Ни у реферату, ни у резимеу С. Густавсон се није залагао за црногорски језик, нити је издвојио своју позицију у односу на друге учеснике Скупа те су били супротстављени Р. Глушици (која је заговарала црногорски језик) и С. Менесланду (који је предлагао дводјелни назив). – *Прим. прим.*

²⁶ Р. Глушица, *Стандардизација црногорског језика*, у: *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација – Резимеа*, нав. дјело, с. 25: „При стандардизацији црногорског језика треба полазити прије свега од стања у савременој говорној и књижевној употреби језика у свим

норме, допринијети и црногорски лингвисти. На примједбе које су неки лингвисти (Р. Маројевић, Р. Симић, Р. Јовићевић) ставили на њене тезе, Глушица је одговорила да ће Црна Гора бити једино мјесто које ће задовољити жељу Црногораца да назову свој језик црногорским²⁷.

Сложивши се са Рајком Церовићем (из црногорске ТВ), Глушица је такође приговорила Сњежани Кордић чињеницу да не успијева да наметне концепт полицентричности језика међу својим сународницима Хрватима²⁸.

Па ипак, упркос полемикама, сви лингвисти су се сложили око једног: да је црногорска граматика Војислава П. Никчевића прави промашај²⁹. У свом уводном излагању Менесланд је предочио да се пажња коју је у славистичким круговима скренула на себе једна таква граматика објашњава како њеним

функционалним стиловима, од стања у црногорској литерарној традицији и од народних црногорских говора. Треба поћи од тога да црногорска ијекавица буде једини изговор стандардног црногорског језика, а да су писма, ћирилица и латиница, равноправна. Облике који су типични за хрватску и босанскохерцеговачку ијекавицу а који су били нашли мјесто у норми заједничког српскохрватског језика (*заљев, утјецај, пријеступ, пријевоз*) треба изоставити и нормирати само оне који су одлика црногорске ијекавице. Постојећу норму не треба радикално мијењати, већ само иновирати и осавременити (писање великог слова, састављено и растављено писање ријечи, писање тачке иза краћеница и низ других) и што је могуће више поједноставити.“ Види V.Vojinović, *Književni jezik između lingvistike i politike*, „Vijesti”, 26. мај 2007: „Prorektor Univerziteta Crne Gore, redovni profesor [ванредни професор, са све три негативне рецензије за избор у звање редовног професора – прим. *прим.*] Filozofskog fakulteta u Nikšiću, istaknuta lingvistkinja dr Rajka Glušica bila je jedini učesnik skupa koji je u radu bez navodnika i parodijskog konteksta koristio sintagmu crnogorski jezik.”

²⁷ Ж. Јањушевић, *Црногорски политичка бесмислица*, „Дан“, 26. мај 2007.

²⁸ Ж. Јањушевић, *Само политичари признају црногорски*, „Дан“, 25. мај 2007.

²⁹ Иронични коментар новинара листа „Vijesti” гласио је да је скуп, узевши у обзир учесталост коментара који су се односили на горепоменуту Никчевићеву Граматику, могао мирне душе бити назван „Живот и дјело Војислава Никчевића“. Види у истом листу *Zoran Lakić uveo cenzuru u CANU*, „Vijesti”, 27. мај 2007: „Tokom prvog radnog dana skupa pročitano je nekoliko referata u kojima je negativno okvalifikovano naučno postignuće Vojislava P. Nikčevića, a na svaki pomen Nikčevića, njegovih rješenja i sintagme crnogorski jezik, salom CANU prenosili su se uzdasi koji ne priliče ni učenim ljudima, ni jednoj instituciji što teži da svijetu pošalje najbolju moguću sliku o državi koja je njen osnivač.”

обимом тако и егзотичношћу приступа³⁰.

Најјачи ударац граматици црногорског лингвисте задао је дански стручњак Пер Јакобсен, који је освијетлио „црногорско питање“ са усколингвистичке тачке гледишта, у реферату *О структуралнолингвистичким константама српскохрватског језика*, нарочито обраћајући пажњу на инвентар фонема и слоговну структуру. Фокусирајући разговор на фонеме и на њихове могуће комбинације у слоговима, анализирајући палаталне консонанте које је предложио Никчевић (š, ž) као посебности „црногорског језика“ које се подразумевају, а опет у односу на варијанте српскохрватског, Јакобсен је оправдано закључио да језик остаје исти док год му је структура иста³¹, другим ријечима — не може се негирати очигледност потпуне једнакости између стандардног српскохрватског и такозваног „црногорског језика“. За Јакобсена, који је закључио да се у случају палаталних š и ž које уводи Никчевић уопште не ради о посебним фонемама црногорског, већ о типичној карактеристици великог дијела источнохерцеговачких говора.

³⁰ V.V., *Orkestrirani napadi na Nikčevića*, „Vijesti“, 25. мај 2007, s. 16–17.

³¹ П. Јакобсен, *О структурално-лингвистичким константама српскохрватског језика*, у *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација – Резимеа*, нав. дјело, с. 4–5: “На први поглед језик је систем знакова. Али језик је више од тога, језик је систем елемената израза који по одређеним правилима заузимају одређена места у језичком ланцу, улазе у одређене везе са другим елементима израза уз искључивање других веза. За сваки језик број елемената и могућности њихових међусобних повезивања унапред је одређен у структури језика. Употреба језика одређује које од тих могућности бивају (ис)коришћене.

Наравно да комплетан опис језика не може да се ограничи само на лингвистичку структуру, али употреба (усус) претпоставља лингвистичку структуру. Број елемената израза једног језика је веома ограничен, ради се о 20–30 елемената. Број слогова се броји у хиљадама. А попис знакова у речнику или правопису садржи десетине ако не и стотине хиљада, и у принципу је неограничен. Речник једног језика ће увек бити некомплетан. Стварају се нови знакови док се речник пише. Али језик у коме се стварају сви нови знакови је исти као кад је речник започет. Језик је исти докле год структура језика остаје иста. Дански, енглески, српскохрватски и сви други језици су исти колико се нове речи стварају по истим правилима за структуру слога као пре, и уколико се састоји од истих елемената.

То значи, на пр., да граматичке категорије као што су број или падеж могу, у току језичког развитка, да се мењају, или чак да нестану, а да при том није могуће тврдити да имамо други језик. Кад је дански писац Ханс Кристијан Андерсен написао своје бајке отприлике у време кад је Његош написао *Горски вијенац* постојао је број као граматичка категорија код глагола у данском језику. Та категорија броја код глагола више не постоји, али свеједно је Андерсенов језик још увек дански.”

Палатално \acute{s} и \acute{z} , дакле, не функционишу као посебне фонеме, већ као комбинаторне варијанте фонема s и z јер се појављују само у комбинацији са фонемом $/j/$. Јакобсен подвлачи да је у неким случајевима за доказивање свог становишта Никчевић морао да користи дјечји говор, који, како је познато, чини дио периферног рјечника сваког језика, и као такав, дакле, недовољан је да подржи тезу о црногорском стандарду. Исто важи и за фонеме \check{h} и \check{h} , које се не диференцирају од српскохрватског стандарда, а њихова евентуална различита артикулација не би имала никакву фонолошку важност. Дански слависта је том приликом изјавио да је очигледно да они који подржавају црногорски језик бркају форму са суштином.

Пошто је на крају изјавио да обим Никчевићеве граматике није никаква потврда и њене научне валидности, Пер Јакобсен је понудио накнадне подстицаје за размишљања о једном другом аспекту — прозодијском систему. Јакобсен је примјетио занимљиву чињеницу, која не иде у прилог заговорницима „црногорског језика“: у покушају стандардизације и нормирања црногорског језика узет је новоштокавски систем са четири акцента, типичан за српскохрватски стандард, а не стара акцентуација говора зетско-ловћенског, који заузима медитеранску област Црне Горе. То је чињеница која говори сама за себе.

Јакобсеново излагање било је врло успјешно, а ништа мање интересовање није изазвао ни реферат његовог земљака Хенинга Мерка под насловом *Назив језика из Данске гледан (нека прагматична запажања о постојању српскохрватског језика)*. Мерк је подијелио своје излагање на четири дијела³² у којима тврди: 1) да је српскохрватски језик полицентричног

³² Х. Морк [Мерк – прим. прир.], *Назив језика из Данске гледан. Нека прагматична запажања о постојању српскохрватског језика*, у *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација – Резимеа*, нав. дјело, с. 28–29: „(1) Припадам лингвистима који сматрају очигледним да је српскохрватски полицентричан стандардни језик. [...] (2) Навешћу извештај за аргумента за то да називи као што су *босански/хрватски/српски*, *БСК* или *БОСК* (данас евентуално са додатком »М«) нису пожељни. (3) На основу података да на српскохрватском језичком простору нема стварне двојезичности говорићу о непостојању превода – у правом смислу те речи – са једне варијанте на другу, да такви покушаји представљају само адаптације одређеног текста, и да је реч о послу који је не само бесмислен, него и знатно смањује квалитет самог текста. [...] (4) На крају ћу рећи нешто о принципу нормирања језика. [...] Прелаз са прескриптивног на дескриптивни принцип био би можда користан за свеукупну језичку ситуацију на просторима бивше Југославије.”

стандарда. Мерк је указао на актуелну црногорску тенденцију да се једна варијанта српскохрватског језика прогласи као посебан језик, док се у ствари у случају српскохрватског ради о једном те истом језику, било граматички (будући да имају исту структуру), било генетски (заједничка основа штокавска), било у комуникативном смислу, јер је разумијевање потпуно³³; 2) не налази за прихватљиву деноминацију *босански/хрватски/српски*, *БСК*, нити могуће увођење „М“. По Мерковом мишљењу, тешко ће се на славистичким катедрама наћи простора за црногорске студије као засебну категорију³⁴); 3) да је билингвизам потпуно одсутан на српскохрватском језичком простору, због чега сваки евентуални превод из једне варијанте у другу представља само адаптацију једног текста, те тако овај посао не само да је бесмислен већ и значајно умањује квалитет самог текста; 4) да не постоји разлика између прескриптивног нормирања (које се врши код свих народа бивше Југославије) и дескриптивног нормирања (које се врши у Данској). У првом случају лингвисти су одлучујући фактор, у другом језик бива сматран живим механизмом изван контроле „свезнајућих лингвиста“. Мерк у закључку каже да би за комплексну лингвистичку ситуацију на простору бивше Југославије било корисније да пређе са прескриптивног на дескриптивни принцип.

Једнако интересовање изазвала су излагања других стручњака, као, на примјер, реферат Михаила Шћепановића *Дијалектологи из старе Херцеговине о дијалекатској основи књижевног језика у Црној Гори*. Шћепановићеве позиције су познате³⁵, и засигурно нијесу нове за овај амбијент. Шћепановић,

³³ Т. Николић, *Засад пропало*, нав. дјело: „Системски гледано, ради се о једном језику, српскохрватском, јер је граматичка структура потпуно иста; генетски гледано, такође је ријеч о једном језику јер је његова основа новоштокавско наречје; и у комуникативном смислу то је један језик, јер је међусобна разумљивост потпуна.”

³⁴ Исто: “Српски ће и даље бити студијски предмет у иностранству, свакако, хрватски ваљда такође, босански можда, бар из разлога политичке коректности, црногорски – никада.”

³⁵ М. Шћепановић, *Црногорска вјешала за српски језик*, у књ.: *Уставни геноцид над Србима. Српски народ у новом уставу Црне Горе*, Подгорица, Српско народно вијеће Црне Горе, 2007, с. 154: „Сваки језик на свијету до свог нормативног оформљења мора проћи пуних десет фаза: одабирање, описивање, прописивање, разрађивање, прихватање, примјењивање, ширење, његовање, вредновање и преправљање. Добро би било да ово науче они лингвистички туткуни, који хоће да створе ништа

рођени Црногорац, отворено се залаже против промовисања такозваног црногорског језика, јер су у основи савременог српског језика источнохерцеговачки говори штокавског дијалекта ијекавског типа³⁶. Шћепановић је критиковао и политикантску позицију Р. Глушице као и промашени покушај С. Менесланда да примијени норвешки експеримент у Црној Гори³⁷.

Лингвиста из Сарајева, Милош Ковачевић, са својим рефератом *Књижевни језик у Црној Гори између лингвистичких и политичких критеријума*, био је још оштрији у дискусији. Он је ушао у полемику са Свенем Менесландом, коментаришући његово присуство у Црној Гори као индикативно баш као и оно у Босни и Херцеговини гдје је норвешки слависта промовисао један научни скуп који је имао за циљ формирање босанског језика: на овом скупу, међутим, Менесланд је наишао на зид лингвиста који не дијеле његову позицију³⁸. Ковачевић је

језик у Црној Гори, изокрену историјску и лингвистичку науку наопачке, а све из разлога да би им се истомисљеничка блека у препријеченој торини чула тек до првог заструњака.”

³⁶ Ради се о једној тези коју је Шћепановић већ презентовао на једном недавном скупу о језику. Види В. Поповић, *Геноцид над српским језиком*, „Глас јавности”, 27. новембар 2006.

³⁷ Т. Николић, *Засад пропало*, нав. дјело: „Колегиница Рајка Глушица, једина од свих овде присутних лингвиста, користи политикантске, уместо лингвистичких аргумената, гради кућу почињући од крова. Наиме, она полази од завршне фазе у нормирању једног језика (реконструкције), при чему превиђа чињеницу да се ништа не може реконструисати. Дакле, нешто чега нема, јер не постоји црногорски језик. Уколико хоће да приправи свој црногорски језик, онда мора кренути од прве фазе – одабирања, узети неки од црногорских говора зетско-рашког говорног типа, и тај тип провести кроз све фазе нормирања, ‘окитити’ га нормативном литературом (граматике и речници) и пустити га у функционалне стилове на ‘цеђење’, и у школе – које би прихватиле улогу заморчета, што су радили неки претходници Свена Менесланда у Норвешкој. По оваквој накани, господа Менесланд и Глушица скидају мој капут, скраћују му рукаве и називају га својим! Не господо, то је мој капут скраћених рукава; као што се ни српски језик у ЦГ не да поткресивати, како коме падне на памет и како ко дограби косијер.”

³⁸ Исти: „Поставило се питање разлога учешћа наведеног Института из Осла у организацији овога скупа. Јасно је да се декларативном подршком из Европе хтјело потпомоћи заступницима ‘црногорског језика’, на исти начин како је то Свен Менесланд учинио у Босни и Херцеговини, пропагирајући без икаквих научних упоришта постојање тзв. босанског језика. Али, тај наум очито није наишао на одобравање учесника овога скупа, па је господин Менесланд више него разочаран напустио и скуп и Подгорицу, вјероватно закључивши да језичке прилике у Црној Гори

подвукао да ће се о питању језика дискутовати само на бази научних чињеница, не и емотивних, и поставио питање: шта има да се нормира у Црној Гори будући да Црногорци већ причају српским језиком ијекавског изговора?

Јелица Стојановић, професор историје српског језика и савременог српског језика на Филозофском факултету у Никшићу, прочитала је реферат *Идентитет и статус српског језика у Црној Гори (историјска перспектива и савремено стање)* који је био веома запажен у дискусијама и који категорички заступа став да онај ко говори о постојању црногорског језика наступа са ненаучних позиција³⁹.

[...]⁴⁰

ипак нису подударне онима у Федерацији Босне и Херцеговине.” Види А. Бурић, *Највеће проклетство је изгон из језика*, „Дан”, 26. мај 2000.

³⁹ *Црногоски политичка бесмислица*, нав. мјесто, Јелица Стојановић. Само мјесец дана раније она је учествовала на скупу о Предлогу устава и за лист „Побједа” (24. април 2007) изјавила: „Таква ситуација око односа према језику и прокламовању »језика« чини Црну Гору најхаотичнијим подручјем у свијету у тој области, јер оно што се овдје са језиком дешава нема паралела. Након »потискивања« имена српскохрватски језик и промовисања »нових језика«, односно »варијаната«, вршено је или покушано њихово нормирање и стандардизација, а затим промовисање или покушаји промовисања у службене језике (или варијанте). То у Црној Гори (из многих разлога) није био случај. Поставља се онда питање којем је »стандардном варијетету« или »полуваријетету« једнак »црногорски језик« или од којег је и чиме различит.

Називима српски или црногорски, српско-црногорски, црногорско-српски »термини« српски и »црногорски« као име(на) за језик стављају се у равноправан однос, који би требало да подразумејева подударност, синонимичност. А како »црногорски језик« не постоји ни историјски, ни лингвистички, ни правнополитички (не постоје правописи, граматике, рјечници, приручници... као производ стандардизације и норме), а српски има вишевијековну историчност и идентитет, не могу се доводити у равноправан положај. Не може се ставити знак једнакости за непостојеће и постојеће. Како није једноставно »направити« »црногорски језик«, изгледа једноставније просто преузети српски језик па га преко прелазног »компромисног рјешења« српско-црногорски преименовати у »црногорски« на што нико нема право (осим по диктату силе и моћи). Јер, нико нема право да мијења – устаљено и општеприхваћено име за језик. Ниједна декларација права УН-а или УНЕСКО-а, ниједна регионална конвенција за заштиту људских права или права мањина (КСЗЕ-а или Вијећа Европе) не зна за право на самоодређење имена језика.”

⁴⁰ У наставку текста набројани су „други референти са значајним доприносом“, али се наводе и они који нису на Скупу учествовали. Потпун списак наводи се у раду Ј. Стојановић и Д. Керкез. – *Прим. прир.*

Научни скуп, ипак, није донио никакве закључке. Евидентна је била горчина, не само Свена Менесланда (који се на почетку изјаснио како учествује у једном духу толеранције и разумијевања, а испоставило се да је наишао на зид неистомишљеника) већ и поборника српскохрватског [српског – прим. *прир.*] језика који сигурно нијесу хтјели да им један странац диктира правила игре у њиховој земљи. Питање, дакле, остаје отворено.

Пилатов писар - фреска из манастира Пиве (1578)

ЈЕЗИЧКА СИТУАЦИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ: POST FESTUM

Међународни научни скуп „Језичка ситуација у Црној Гори — норма и стандардизација“, који је одржан 24. и 25. маја 2007. године у Подгорици, имао је своје тијело, врло компактно (и веома квалификовано), имао је своју „главу“ (С. Менесланда), одвојену додуше од тијела, и имао је свој реп (Р. Глушицу), повезан с „главом“. Па да почнемо од репа.

СКУП ЈЕ ИМАО РЕП...

Једини поборник тзв. црногорског језика, Рајка Глушица, прије двије године била је, не нарочито у дубокој, али у лингвистици: на Бошковићевим данима она је говорила о стандардном језику, али никако није хтјела да га именује [Глушица 2005: 147 и д.], па сам ја морао у дискусији да утврђујем, по другим показатељима, да је ријеч о српском језику; она се потом захвалила што сам тачно препознао о којем језику се ради. Па и у резимеу свог овогодишњег реферата, говорећи о развоју правописне норме и о црногорској ијекавици, Глушица се још налазила у лингвистичким водама, тачније: у неком лингвистичком плићаку [Резимеа 2007: 25]. У реферату самом, једином који је Побједа објавила, не случајно, ауторка је, међутим, потпуно изашла из лингвистике и прешла у домен политикологије, дисциплине за коју не бјеше нимало квалификована.

Вели Глушица: „У новонасталим самосталним државама номинују се језици према имену државе или према имену већинског народа и природно, врши се стандардизација тих језика. Хрватска ијекавица је сада у основи хрватског стандардног језика, босанскохерцеговачка ијекавица у основи босанског језика“ [Глушица 2007: VII]. У Босни и Херцеговини православно и католичко становништво, а оно чини већину, неће свој језик да именује ни атрибутом *босански* ни атрибутом *бошњачки* (Глушичин аргумент „већинског народа“, дакле, пада у воду), а Хрватска се све до рушења друге Југосла-

вије уставно дефинисала као „држава хрватскога и српскога народа“, али се политиколог Глушица не пита ће се ђеде (да пређемо мало на дијалекат овдашњи) српски народ и српски језик из Хрватске.

„Да би језик у Црној Гори добио црногорско име и постао службеним језиком“, наставља Глушица у истом духу, „морају се испунити два изванлингвистичка услова“, а први јој је „да постоје говорници који свој језик називају, доживљавају и сматрају црногорским као изразом сопственог идентитета, националног, културног, историјског, конфесионалног, политичког или неког другог колективног идентитета“ [Глушица 2007: VII]. Пошто је несумњиво да је у основи културног и историјског идентитета становништва Црне Горе кад год је она била слободна био српски језик, и пошто је исто тако несумњиво да је у основи политичког идентитета словенског становништва Црне Горе такође српски језик (за њега се на попису изјаснило 63,9 % укупног, а више од двије трећине словенског становништва), и пошто је несумњиво да су се за српски определијелили не само они који се национално исказују као Срби него и више од двије трећине оних који се национално казују као Црногорци, онда је сасвим извјесно да је тзв. црногорски језик израз конфесионалног али мухамеданског опредјељења — јер су се само припадници те вјерско-културне заједнице скоро двотрећински изјаснили да им је матерњи језик црногорски (мањина мисли да им је језик бошњачки или босански). А и поред свега тога, како је лингвистичка дискусија на Скупу показала (С. Кордић, М. Ковачевић, а и сви други лише репа), лаички назив језика не може бити аргумент за његово преименовање.

Други јој је „изванлингвистички услов“ — „да Црна Гора постане самостална и стабилна држава“ [Глушица 2007: VII]. Колико је самостална види се по томе што је државна телевизија на Скупу снимала само његов реп — и онога ко се о реп очеше. А може ли бити стабилна ако се чупа из уста језик не само онима који су се етнички изјаснили као Срби (једној трећини словенског становништва) него и онима који су се државно изјаснили као Црногорци, али Црногорци који говоре српским језиком (другој трећини словенског становништва), не рачунајући оне који су га сами замијенили политичким називима из сусједних република? Али оставимо нестабилност настрану (макар ону најочигледнију и потоњу: девет чланова Уставног одбора октроише Устав без присуства

јавности, а осам у прљавом послу не учествује, без јавности као деветог свједока), вратимо се у било коју националну историју, на примјер у њемачку: је ли се десетак њемачких језика ујединило у један њемачки језик кад се ујединила Њемачка, у XIX вијеку? Је ли се тај један њемачки језик раздржавио у источноњемачки и западноњемачки, у XX вијеку, да би се потом и језик ујединио с рушењем Берлинског зида?

Зачинила је свој реферат Глушица једном усменом поентом (с погрешно примијењеним лингвистичким термином), које нема на крају њеног писаног реферата: рекла је да ће „црногорска језичка заједница“ прогласити црногорски језик а да ће ту одлуку остали, било да мисле овако или онако, морати да прихвате, што је најприје изазвало смијех у сали. На први дио формулације реплицирао је Радојица Јовићевић, констатујући да је то „смешно: досад смо знали за балтичко-словенску и јужнословенску језичку заједницу, а сад нам се нуди и црногорска; осим тога, све језичке заједнице су имале ту особину — да су се на крају распале“. У дискусији, која је послје Глушичиног реферата услиједила, на пријетњу да ће сви, било да мисле овако или онако, морати да прихвате рјешење које донесу политичари, реаговао је најприје Радоје Симић: „Стидим се што сам Вам био професор кад сам доживео да ми у Црној Гори кажу да ћу морати да прихватим политичко решење и одрекнем се лингвистичког становишта“, а затим и Сњежана Кордић: „Научници треба да се баве науком и да не одступају од ње без обзира на политичко рјешење; чак иако би се наметнуло политичко рјешење, научници би требало да наступају са научних позиција“.

ИМАО ЈЕ И „ГЛАВУ“ ...

Глава Скупа („Предсједник Организационог одбора“), академик Свен Менесланд, посебна је прича. На Скупу је он назван језикословним Лајчаком (М. Пижурџица). Подсјетили су се многи да је он стајао иза завјесе једног другог скупа, у Неуму, на којем је српски језик преименован у босански. А ја сам се сјетио његовог учешћа (и његовог реферата) на Међународном научном скупу *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika* (Podgorica, 28–30. X. 2004), који је организовао данас покојни Војислав Никчевић, а којег ће Норвежанин на своје скупу „ладно“ пустити низ воду („пропали су покушаји

да се Никчевићев пројекат прогласи стандардним: архаична и егзотична рјешења не долазе у обзир“). На Никчевићевом скупу Свен није био главни, али јесте — први до главних (Katičić /није лично учествовао/, Nikčević, Silić, Mønnesland...). На том свом претходном црногорском сакупу Менесланд је требало да покаже да језичке разлике не играју одлучујућу улогу за постојање једног или више стандарда код мултистандардних језика — на примјеру норвешког: „Ne samo da imamo, od sredine 19. vijeka, dva književna jezika (dva standarda norveškog jezika), već je dugo i danski bio norveški standardni jezik. Kad je Ibzen pisao svoje drame u drugoj polovini 19-og vijeka, njegov jezik se nije mnogo razlikovao od danskog, ali ipak je to bio norveški standard zajedničkog jezika, zbog izvjesnog broja norveških osobina koje je upotrebljavao i koje su već ušle u norveški uzus i normu. Jedno vrijeme je bio u upotrebi čak i naziv dansko-norveški“ [Mønnesland 2005: 70],

Већ се на Никчевићевом скупу назирало оно што се јасно видјело на Менесландовом: и зашто се лингвиста из Норвешке појавио као изасланик интернационале, и како се изасланик служи полуистинама, и колико је он у свему томе утемељен (и прије Скупа смо дознали, од лингвиста који сад раде у иностранству, да је Свен „сумњиве научне и моралне репутације“; Скуп је то само потврдио).

На „своме“ скупу Менесланд је отишао — два корака даље. Један му је корак био да докаже како то није нимало лоше (а од посебног је значаја што не би било први пут) да се један језик из чиста мира раздвоји, па је као примјер навео *Оче наш* на данском и на норвешком, с напоменом да су и лексичке и граматичке разлике између два текста само стилске, а не системске. „Заборавио је“, међутим, да каже — да то није онај норвешки књижевни језик којим се служи мањина а који је једини те се тако зове, већ да је то онај књижевни језик којим се служи већина а који се никад норвешки није ни звао (у једном периоду он се звао „dansko-norveški“, данас се зове букмол) — али га је на то на самом Скупу подсјетила Сњежана Кордић. Упоредимо и енциклопедијску информацију: „Став разг[оворным] языком гор[одского] населения Норвегии, дат[ский] язык испытал значит[ельное] влияние норв[ежского] субстрата, в результате произошло обособление дат[ско]-норв[ежского] лит[ературного] языка, получившего в 19 в. назв[ание] риксмол“; године 1929. риксмол је званично преименован у букмол [ЛЭС 1990: 337].

Ми бисмо додали да се различитост или истовјетност језика не доказује сакралним текстом: између библијског текста у бугарској и у српској редакцији црквенославенског језика већих разлика није било, али су се бугарски и српски сматрали и сматрају посебним језицима; исти текст на новоцрквенославенском језику (руске редакције) користе и Српска, и Бугарска, и Руска православна црква, па нико неће доказивати да српски, бугарски и руски (а исто тако бјелоруски, украјински и македонски) нису засебни језици. Менесландов примјер био би аналоган случају као кад би неко доказивао да нема никакве системске разлике између хрватског и словеначког језика, па као хрватски умјесто чакавског навео кајкавски! Другим ријечима, и дефинитивно: нема разлика што се граматичког система тиче између данског — и (понорвеженог) данског, као што је нема ни између словеначког — и словеначког (тзв. кајкавски дијалекат је унутрашњи словеначки дијалекат).

Други Менесландов корак био је да упозори како нимало добро није кад се у истој држави користе два стандарда (= књижевна језика), као што је то случај с Норвешком, и како им то задаје становите проблеме (читај: никако нећу допустити да остане српски језик за оне двије трећине становништва, а да се за муслиманску већину, и за мањину Црногораца, док се оне не освијесте, кодификује посебни црногорски језик). У реферату се Менесланд изричито заложио да се у Црној Гори успостави свој стандардни језик („нормално је да унутар независне државе буде своја норма“), признајући да је он „ијекавска верзија српског стандардног језика по поријеклу“, али је истакао да би било незгодно да се зове само *српски* или само *црногорски* — мисли да би требало узети „оба назива“, а да би до тог стандарда требало да дође „сарадњом црногорских и српских лингвиста“. Све округло — па на ћоше.

Ја сам у дискусији указао да у Црној Гори не може никако доћи до сарадње црногорских и српских лингвиста јер у њој (а и изван ње) — нема црногорских лингвиста који не би били и српски. „Сами сте показали да су пропали покушаји да се Никчевићев пројекат прогласи стандардним, а то је зато што Никчевић није лингвиста. Био је, додуше, један лингвиста који је изашао из лингвистике и прешао у политиканство“, закључио сам алудирајући на Глушицу. Из сале је реплицирао младић, за кога се потом испоставило да је Аднан Чиргић: он је, вели, црногорски лингвиста и бави се монтенегринистиком!

АЛИ ЈЕ ИМАО И ТИЈЕЛО...

Доајен Скупа (да је среће, био би му и глава), Драго Ћупић, предложио је да се у закључке унесе да је само Рајка Глушица била за црногорски језик. Иначе би резиме Ћупићевог реферата скоро у цјелини могао ући у закључке: »У Црној Гори књижевни српски језик је изграђен на основу источнохерцеговачког дијалекта, који данас захвата западни и сјеверозападни дио Црне Горе. Источна половина има другачији акценатски и падежни систем, као и низ других разлика од говора западне половине Црне Горе, али и она је у не малој мјери послужила као основа за изградњу српског књижевног језика још у 19. вијеку. / У погледу норме данашњи књижевни језик у Црној Гори не разликује се од норме у српском језику као цјелини, с тим што је овдје у званичној службеној употреби ијекавски изговор, али се у књижевности неријетко јављају и дјела писана екавским изразом. / У неким средствима информисања у Црној Гори данас, међутим, наилазимо на „нормирање“ ликова и облика лексике, па и цијелих конструкција, који не припадају стандарду српскога језика [...] — ријеч је о инклинирању према тзв. црногорском језику, чији ни помен ни суштина са становишта науке немају оправдања« [Резимеа 2007: 15].

Поменути Менесланд (који је, на несрећу, Скупу био „глава“), у поздравној ријечи је закључке наговијестио, али је на крају од њих одустао — главом без обзира је побјегао пут Норвешке (или пут неке друге дестинације). Поздравих се са њим на вечери. Он ме упита мислим ли и даље да се налазим у окупираној земљи, ја одговорих да ћемо се, унутрашњим снагама, постепено ослобађати окупираности; ја пожељех, двапут: „Надам се да ћемо се поново видјети!“ Он двапут одговори: „Надам се да се нећемо видјети!“ Не рекох: „Твојом главом!“ (а можда је требало).

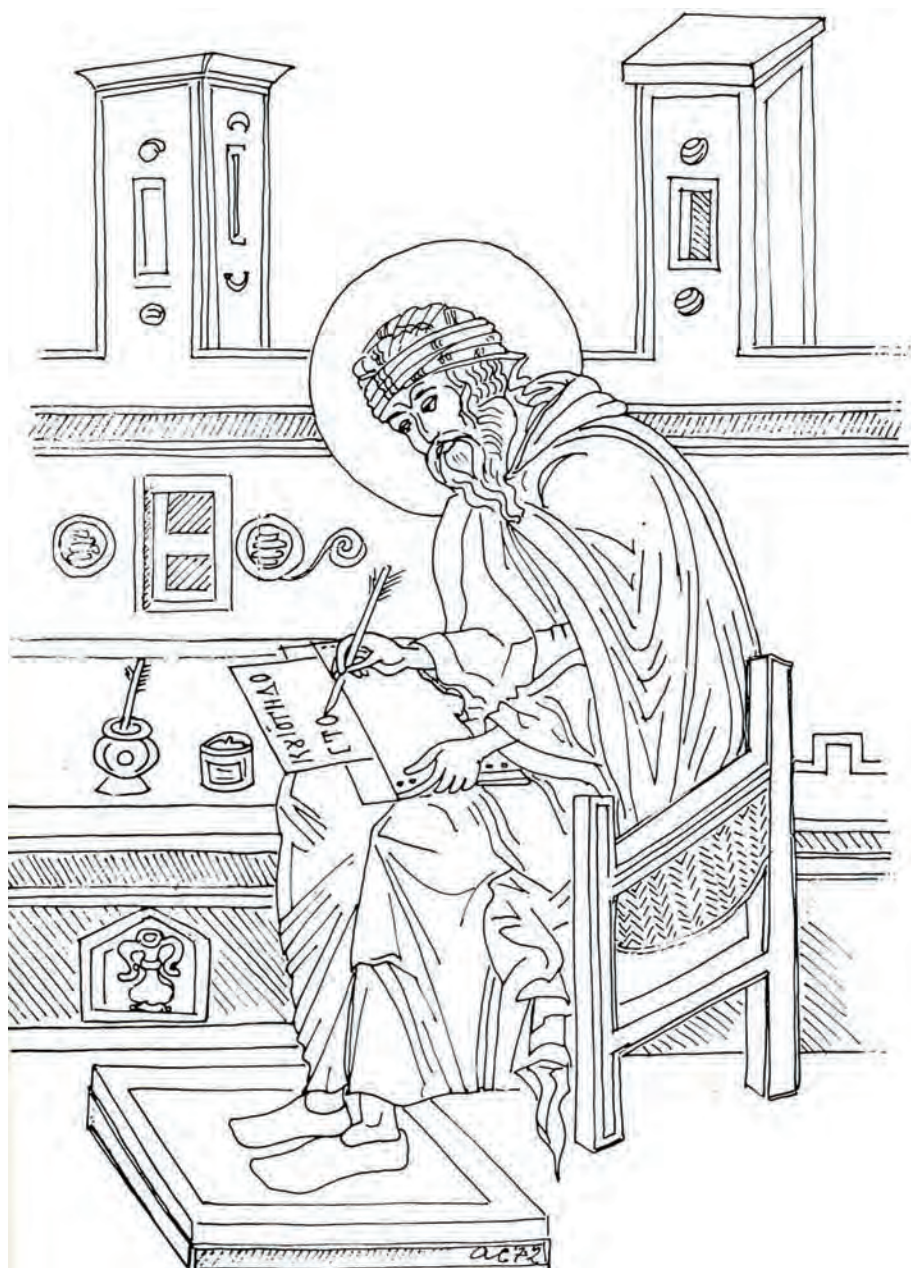
Два реферата нису читана (учесницима скупа били су доступни преводи с енглеског на ијекавски српски, као и резимеи), иако су њихови аутори Скупу присуствовали. Аурелија ХАНГАНУ је припремила реферат *Језичке интерференције: мотивација и посљедице у случају Републике Молдавије*, а њена колегиница, Инга ДРУТА, реферат *Лингвистичка ситуација у Републици Молдавији: лингвистичко планирање и стандардизација*. Од њих је било затражено да своје реферате доставе

на енглеском иако је језик културне и научне комуникације у њиховој земљи — руски, а руски би и сви учесници Скупа разумјели. Зато сам ја, на опште тражење учесника — на руском (да би и гошће разумјеле), морао у дискусији да образложим њихово историјско искуство. Најприје царистичка, а потом комунистичка власт преименовале су њихов матерњи румунски језик у молдавски; сада се они труде да васпоставе историјски континуитет враћајући румунски, прихватајући да се он нормира у Букурешту. Закључак је био јасан: немојмо себи да чинимо оно што су други учинили с румунским језиком у Молдавији — иако су разлике између молдавског културног дијалекта и општерумунског књижевног језика кудикамо веће него што су разлике између српског језика у Црној Гори и српског језика у другим српским земљама (те разлике су практично занемарљиве).

Писац ових редова, у реферату *Азбука, правопис и фонологија, прозодија, граматика и лексикологија у домовини Вукових предака*, у духу Саве Мркаља и Вука Караџића, азбуку посматра као отворен систем, који поред основног списка садржи додатна слова и историјски регистар. Ортографија се посматра као фонетски правопис с извјесним фонолошким корекцијама, при чему би се списак фонолошких корекција проширио. Рефлекси јата послјије *p*, *z* и *ц* (*горети*, *зеница* и *целивати*) захтијевају корекцију књижевнојезичке норме. Образлаже се систем од четири побочна акцента (и пета послјијеакценатска дужина), којим се комплетира прозодијски систем. Посебна пажња у реферату је посвећена образложењу постојања предикатива као посебне врсте ријечи (у изразима типа *благо* мени, *тешко* њима).

ЛИТЕРАТУРА

- Глушица 2005: Рајка Глушица. *Стандардни језик и језик медија*. – Шести лингвистички скуп „Бошковићеви дани“. Радови са научног скупа. Подгорица, 19. и 20. мај 2005. године. Подгорица, 2005, 147–151.
- Глушица 2007: Рајка Глушица. *Стандардизација црногорског језика*. – Побједа, Подгорица, 26. мај 2007, с. VII.
- ЛЭС 1990: Институт языкознания АН СССР. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Главный редактор В. Н. Ярцева. Москва, 1990.
- Mønnesland 2005: Svein Mønnesland. *Crnogorski standardni jezik i njegov odnos prema ostalim srednjojužnoslovenskim jezicima*. – Međunarodni naučni skup Norma i kodifikacija crnogorskog jezika. Zbornik radova. Podgorica, 28–30. X. 2004. Cetinje, 2005, 69–73.
- Резимеа 2007: *Међународни научни симпозијум Језичка ситуација у Црној Гори — норма и стандардизација*: Резимеа. Подгорица, 24. и 25. мај 2007.

Πјесник Св. Јован Дамаскин - Манастир Пива (1626)

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Драгољуб ПЕТРОВИЋ
Драга БОЈОВИЋ
Радисав МАРОЈЕВИЋ
Милорад РАДУСИНОВИЋ

Драгољуб ПЕТРОВИЋ

„ТРИ СТОЉЕЋА ХРВАТскоГ СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА” – НА СРПСКОЈ ОСНОВИ (1)

I

Нова лингвистичка памет. Хрватска академија знаности и умјетности прихватила је 23. фебруара 2005. *Изјаву о положају хрватскога језика* и тај је документ одмах представљен као *Нова декларација* (по узору на ону, много познатију, из марта 1967). Уз *Увод*, у *Изјави* се разматрају три аспекта са којих се одређује „положај хрватскога језика у Хрватској, Босни и Херцеговини, Еуропској унији и у међународној заједници”: 1) *Правни вид питања*, 2) *Генетсколингвистички вид питања* и 3) *Књижевнојезички и стандарднојезички вид питања*, при чему се у оквиру прве тачке цитирају битне одредбе из докумената релевантних међународних организација (УН, Вијеће Европе, ОЕБС, ЕУ) у којима се, уз многа друга права и обавезе, гарантује и право на употребу језика; *Изјава* се завршава кратким освртом на *Положај хрватскога језика и хрватских лектората у иноземству*, а уз њу је прикључено и девет напомена у којима се разјашњавају неки наводи у *Изјави* и мишљења трију академика (Петра Шимуновића, Мислава Јежића и Дубравка Јелчића) о њеном значају за будућност хрватскога језика.

То је, ето, оквир ове нове „хрватске језичке декларације”, а овде ћемо се најпре осврнути на три битна навода из њенога уводног одељка.

1) „Иако Хрвати говоре различитим нарјечјима и говорима, као и други народи, хрватски је књижевни и/или стандардни језик један и јединствен. Хрвати у Хрватској и Хрвати у Босни и Херцеговини немају другог језика. Штовише, Хрвати у Хрватској не би имали овакав стандардни језик да му нису битним дијелом основице били говори Хрвата у Босни и Херцеговини”.

2) „Иако је хрватски језик генетски сродан са српским, босанским (бошњачким) и црногорским (штовише, стандардизирани су на блиским дијалектима), те иако су они међу-

собно далекосежно разумљиви, хрватски је књижевни или стандардни језик, а редовито се само за стандардни језик успоставља правна регулатива, посебан и неовисан језик од српскога и од других сродних стандардних језика (у мјери у којој су се стандардизирали)”.

3) „Хрватски је стандардни језик утемељен на новоштокавском нарјечју у битном еби одређена најкасније у 18. стољећу. Тада је српски књижевни језик још био старословјенски под утјецајем руске редакције или славјаносербски, а тек се с Карацићевог реформом у 19. ст. нови српски стандардни језик радикално приближио хрватском стандарду. Хрватски стандардни језик и српски стандардни језик засновани су – оба по властиту избору (хрватски најмање од 18. ст., српски тек у 19. ст.) на блиским хрватским односно српским новоштокавским говорима, и имали су неовисне процесе стандардизације. Бошњачки је (босански) стандардни језик још у стварању, а тако и црногорски. Стога је хрватски језик, на име стандардни језик, по својем постанку и развоју посебан и о другима неовисан језик”.

У вези с тим наводима могу се најпре издвојити две појединости. Од њих једна је формална, тако рећи „стилистика”: да је хрватски „посебан и неовисан језик” – речено је у другој, а притврђено и у трећој тачки. (Да је *Изјава* небрижљиво формулисана, сведочи и податак да се у трећој тачки, опет, понавља тврдња да је хрватски стандардни језик „био одређен најкасније / најмање у 18. стољећу”, што ће за неку другу прилику бити основа на којој ће се „у[с]тврдити” да тај језик може бити и који век старији.) Она друга појединост, међутим, могла би се показати као индикативна за оно о чему ће се касније говорити: „Хрвати у Хрватској не би имали овакав стандардни језик да му нису *битним дијелом основице били говори Хрвата у Босни и Херцеговини*”. Много су, ипак, од свега тога занимљивији наводи из тачке 3. да је „хрватски стандардни језик утемељен на новоштокавском нарјечју... најкасније у 18. стољећу”, да су „хрватски стандардни језик и српски стандардни језик засновани... на блиским хрватским односно српским новоштокавским говорима” и да су „имали неовисне процесе стандардизације”. Те би појединости могле бити занимљиве – када би се заснивале на неспорним и лако проверљивим чињеницама историје хрватскога стандардног језика. Досад се, на име, знало да се „хрватски језик”, под

различитим именима, појављивао и у ранијим вековима и те су његове „школе и раздобља” врло исцрпно описане све до краја 19. века [Винце 1979], али да оне **све** улазе у опсег *хрватскога стандардног језика* – то се почиње тврдити тек пре коју деценију, најпре само у основним назнакама [Брозовић 1978], током последњих година експлицитно [Самарџија 2004 (1997)], а сад се, ево, таква схватања „оверавају” и ауторитетом Хрватске академије знаности и умјетности.

Прву озбиљну недоумицу у вези са свим тим одмах је наметнула реч Петра Шимуновића, приложена уз *Изјаву*: „Ондашња влада објавила је у »Народним новинама« 22. листопада 2003. како је стратегија језичне културе у Хрватској рад на »подизању језичнога стандарда«, унаточ тому што су Хрвати, неовисно о било којем другом језику, *стандардизирали свој језик већ полдрук стољећа*”. Иза те Шимуновићеве речи остаје прва нејасноћа: је ли хрватски стандардни језик заснован пре „*најмање три стољећа*”, како се вели у *Изјави*, или се то, ипак, догодило тек пре „*полдрук стољећа*”? У те је расправе, нешто касније, Далибор Брозовић унео нове недоумице расправљајући о проблему успостављања „буњевачког језика”: „Нови буњевачки стандардни језик желе неки исфабрицирати данас када хрватски новоштокавски стандардни језик као *већинско-хрватски* (без кајкавског сјеверозапада) постоји већ *два и пол стољећа* и као *опћехрватски* од препорода већ *седамнаест десетљећа*” [Брозовић 2006:6]. Таква „аритметика” показује или да се хрватски лингвисти нису прецизно договорили о томе како треба тумачити битне чињенице хрватске стандарднојезичке историје или да неки од њих још нису добро упућени у све аспекте „нове хрватске лингвистичке памети”.

„**Сви хрватски језици**”. Да би се тај проблемски комплекс могао поближе осматрити, треба најпре подсетити на чињеницу да је само *име* хрватског језика донекле устаљено тек од краја 19. века, после појаве *Хрватског правописа* И. Броза (1892), а све дотле тај је језик имао мноштво најразличитијих назива. У својој прошлости, наиме, „хрватски језик био је и чакавски, и кајкавски, и штокавски; хрватски се писало и икавски, и ијекавски, и икавско-јекавски, и »рогато«; хрватском језику »припада(ла је)« и »штокавштина дубровачке књижевности«, и »штокавски књижевни језик у Босни«, и »штокавски књижевни језик 18. стољећа у Далмацији«, и »штокавски књижевни језик 18. стољећа у Славонији«; хрватски се писало и глагољицом, и ћирилицом, и »босан(ч)ицом«, и латиницом, при чему је потоње писмо коначно ушло у хрватски језик

половином 18. века и то у више верзија (нпр., у талијанској, немачкој, мађарској или у њиховој слободној мешавини); хрватски језик у прошлости био је *илирски, илирчки, словински, словјенски, словенски, славјански, славјанско-далматински, славонски, шлавонски, посавски, мајдачки, подравски, приморски, југоисточни, сјеверозападни* и »каткада *хрватски*«, *хорватски, харватски, херватски*; »сјеверни Хрвати« свој су језик називали *словенским* (данашњи словеначки језик за њих је био »крањски«), под *хорватским* »разумијевају књижевни језик с чакавском основом«, »касније ће под *хорватским* разумијевати управо кајкавски«, а сад се под хрватским језиком, ето, разумева штокавски”. Сада се тај списак „хрватских језика” може продужити и многим другим именима, забележеним најчешће током 19. века: *хрватско-кајкавски, хрватски или српски, хрватско-србски, хрватски оли србски, србски, српски или хрватски, хрватски али словински, хрватско-славонски, хрватско-славонско-србски, хорватско-славенски, дубровачки, далматински, српско-славонско-далматински, славенски, југословенски, југославенски, југословјенски*, али и *арвашки, орвацки, шокачки, буњевачки, буњевачко-шокачки*. Четрдесетак назива за „хрватски језик” који се овде наводе наметнуће макар једну озбиљну недоумицу: да ли језик који има толико различитих „имена” може постојати у неком иоле кохерентнијем и логичнијем лингвистичком појмовном систему? Такав терминолошки кошмар, наиме, може се срести једино тамо где су темељито измешани и етнички, и национални, и политички, и регионални, и историјски, и социјални, и верски, и сви други критерији за одређивање идентитета једног језика (тј. тамо где се **не зна шта је језик и где језик може бити свашта**, али ни по којим критеријима не може бити **стандардан**), и у томе треба видети макар основу за разматрање путева којима су се сви ти „језици”, и **када**, „интегрисали” у „**хрватски**”.

Покушаћемо да у учинимо с ослоном на нека ранија схватања о путевима развоја хрватскога језика,¹ али ћемо им додати и неке новије историјске увиде који посебно осветљавају целину тога проблемског комплекса.

Пошто је, у кратким линијама, назначио главне културно-историјске и политичке околности у којима су „народи срп-

¹ *Нова декларација*. – Хрватско слово, Загреб, петак, 25. вељаче 2005, стр. 8, 11 (с наднасловом: *ХАЗУ у заштити хрватскога језика* – лат.).

скохрватског језичког подручја дочекали деветнаести век”, Павле Ивић је истакао да су проблеми у католичким срединама „извирали из територијалне расцепканости књижевног језика, као уосталом и саме књижевности. Постојала је једна кајковска литература, једна славонска, једна бачка буњевачка, једна далматинска, једна дубровачка и тако даље. И свака од тих ситних литерарних продукција, намењених пре свега публици завичајног региона, имала је властити тип књижевног језика. Тескоба амбијената на које су се ослањале те такозване покрајинске књижевности у другој половини XVIII века осуђивала их је да заиста буду провинцијалне у сваком смислу те речи, па и оном најгорем. Све је ово било у зачараним круговима узајамних условљености испреплетено с одсуством заједничке народне свести. Велики део католика нашег језика био је, додуше, обухваћен хрватским именом и хрватском свешћу, али је даље на истоку остајало широко подручје, од Бачке, Барање и Славоније, преко пространих делова Босне до дубровачког приморја, где је опредељење кршћана било по правилу само регионално – буњевачко, шокачко, славонско, бошњачко, дубровачко” [Ивић 1971:175–176].

Уопштеним Ивићевим разматрањима која су овде наведена додаћемо и још покоју познату чињеницу полазећи, пре свега, од језичке основе на којој је заснован илиризам као „хрватски препородни покрет”. У вези с тим занимљиво је подсетити на то да су „илирске идеје” почеле да се уобличују у време када су најважнија Вукова дела већ била објављена и наилазила на велики одјек у европској културној и научној јавности. Због тога су занимљива схватања да је њихова појава „била главни повод »Хрватског препорода« и то је навело Гаја на идеју да се тај језик узме за »књижевни хрватски језик«”. Од тога је Гај очекивао „да придобије све католике, који тим језиком говоре, за хрватску ствар, без обзира што ти католици (Срби) имају исти језик, исте песме и исте традиције са православним Србима” [Берић 2005 I:236–237]. Одређење тога језика као „илирског” било је засновано на чињеници да је он био раширенији од „хрватског” (кајковске основице) за који се изван „стварне Хрватске” није ни знало (уп. о томе даље, рецимо, схватања П. М. Катанчића, И. А. Брлића и А. Т. Брлића). Захваљујући Гримовим преводима Вукових песама и његове граматике, с друге стране, српски језик „ушао је” и у Европу и то је могло битно утицати на ширење његове престижности не само на

просторима на којима је била утемељена српска народна свест него и на онима у којима ње није било, па и на то да се на њему, али под „илирским именом”, заснује „хрватски препородни покрет”.² О каснијој судбини „илирског имена” *српског* језика у Хрватској, као и о путевима његове „трансформације” у „*хрватски*”, говорићемо даље и на основу података из новијих истраживања, при чему ћемо осмотрити прилике у различитим областима *данашњега* „хрватског” језичког простора и покушати да покажемо које су биле њихове карактеристике до почетка 20. века (а понекад чак и знатно касније).

II

„Хрвати” у Славонији. У Славонији као делу „троједне краљевине”, све до почетка 20. века, о „хрватству” нема података – мимо оних које су исфабриковали праваши и њихови настављачи. Мноштво је, међутим, сведочанстава о томе да је тамошњи живаљ носио српско национално осећање и да је свој језик називао *српским*. О томе је Матија Антун Рељковић (1732–1798) у свом *Сатиру* оставио директно сведочанство да је свој језик називао *српским* (Ваши стари јесу књигу знали / *српски штили*, а *српски писали*), а „ослобођење Славоније од турске власти и долазак знатнијег броја војног особља њемачког подријетла у Славонију, навеле су [га] да напише *Нову славонску и нимачку граматику*” (Загреб, 1767). Његова књига „обухваћа »славонску« и њемачку ортографију, етимологију и употребу ријечи и синтаксу”, а у њој се нашао и „рјечник »славонских« и њемачких ријечи и нешто најобичнијих фраза” [ЕЈ 3:575].³

² Није случајно да је управо та година узета као почетни међаш хрватскога стандардног језика.

У међународном информационом систему за културни и научни развој, чијих се стандарда придржавају све чланице УНЕСКО-а, од 1994. године у светским библиотечким каталозима укинута је одредница „српски језик – латиница” и од тада се све што је икад штампано „српском латиницом” одређује као да је штампано хрватским језиком, с тим што ће се накнадно „прекњижити” и оно што је „српском латиницом” штампано за претходне 102 године, тј. до појаве Брозовог *Хрватског правописа* [Драгољуб Петровић, *Сумрак српске ћирилице: Записи о затирању српских националних симбола*. Нови Сад, 2005, 62]. Хоће ли, по истој логици, Србима остати макар онај део фрањевачке литературе који је штампан ћирилицом?

³ Драгољуб Петровић, *Школа немушког језика*, Нови Сад, 1996, 303.

Петар Матија Катанчић (1750–1825) из Валпова, нешто млађи Рељковићев савременик, сведочи да „Илири сами себе зову Србима, па да их и други исто тако зову Србима, а и Илирима, а и Власима” и он је, „као и сви његови Славонци, сматрао свој језик за *језик српски*”. Уз све то, он наводи да је „*кајкавџина (Carniolica) језик словеначки*, док му је *чакавџина језик хрватски*”, при чему „Хрвати живе западно од линије повучене од Драве, па кроз Мославину до утока реке Цетине у Далмацији”, а да „Црногорци, Србијанци, Бошњаци (наравно разумевајући ту и Ерцеговину) и Срби у Угарској – и то са обе стране Дунава, говоре једним истим језиком којим и Далматинци” и за штокавштину „изречно каже, да је језик *илирски – Шлугисе*”, по чему је „очевидно, да су сви Илири говорили штокавски. Кад њему сви Илири само штокавски говоре, и кад се такође по њему апсолутно сви Илири разликују у свему од Хрвата, – онда нема сумње, да су Хрвати говорили са свим другим језиком, различним од штокавштине” [I:236–237].

На истој линији налазио се и Игњат Алојзије Брлић (1795–1855), аутор граматике илирског језика (*Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slavonien, Serbien, Ragusa gesprochen wird*, Будим, 1833). „Иако је тобоже обухватила готово цијело хрватско и српско језично подручје, основа је Брлићеве граматике народни говор у Броду на Сави. И акцентуација је у граматички староштокавска, каква се и данас чује у великом дијелу славонске Посавине” [EJ 3:575]. Брлића овде посебно вреди поменути и по томе што он „за свој матерњи језик, којим говоре и сви остали Славонци... изрично каже „*да је језик српски*” и да је Вуков *Нови завјет* у Славонији дочекан с нескривеним задовољством. О томе Игњат Алојзије Брлић пише сину Андрији Торквату 10. јануара 1848: „Вуков Нови завит примио сам из Осика и сваки се дан с једним поглављем наслађујем. Erat vere classicissimus Ilirus. Од њега нек Загребци уче, а небудале по кекавечки, тотски и крањски. Овогодишња *Даница* опет има врстопис који подпуно не ваља, покрај тога је и садржај њен веле ташт – боље би било да је није. У првом броју *Зоре* (Далматинске) – много је краснији и Вуку ближи језик неголи Загребци имају. Неможе се човик радоват ни уздигнућу народног језика на част службену, ако овакви буде какви је у *Даници*”. Старији Брлић био је незадовољан и чињеницом „што се за нашу Гимназију у Загребу књиге превађају, то је зло и наопако, гди ће Загорци,

Крањци и Тоти знати илирски језик, кога од мајке чули нису? Само на велику нашу штету још и Славонце, као осла Бабукића, и у осталом бистрог Ужаревића за нос воде и с пута заводе” и зато је сматрао да „нама нејма спашења ако се ћирилице непримимо”, посебно због тога што „Славонци не зову језик свој *хрватским*, него *славонским* или *шокачким*”. Уз све то, знало се да Иван Филиповић 1860. „спрема једну споменицу на Матицу [хрватску], да докаже, како са две азбуке наша књижевност мора храмати, и како би корисно и паметно било да се примимо ћирилице” [I:103–104]. Старији Брлић оставио је о тим својим схватањима и следећу потврду: „Мени је досад, а и сада још – Вук најсветији и највећи *auctoritet* у деклинацији и конјугацији – у тому се њега држим, а остало сједињујем за сву Илирију колико и кад могу..., јер Кекавац Гај, Крањац Враз, Словак Шулек, полуталијани Мажуранићи,⁴ фантаста Бабукић нису таква *lumina mundi*, да јих човик слипо наслидовати мора”, при чему је занимљиво да он ни „старих Дубровчанах и Далматинах за никакве *auctoritate* не држи” [I: 103 220 236–237].

Све поменуте појединости могле би се потврдити и неким другим наводима. Истакнути правашки политичар Исидор Кршњави, 1902, невољно признаје да је „славонском сељаку сељак у Банату и Барањи несумњиво ближи него Загорац, а овај се осјећа сроднији Крањцу него Славонцу”; с друге стране, „сељак из околине Загреба не само да не зна да има људи који се називљу Хрватима у Далмацији, Славонији, Истри, па чак и у Босни, него не зна ни за се, да припада извесној хрватској народности” [I:96]. На истој линији налази се сведочење Аугуста Харамбашића који је, како вели 1904, би[ва]о „на скупштинама у Славонији и дивио се (чудио се) оним сељацима, који још прије 15 година нису ни знали да су Хрвати”; о томе су остали и други записи по којим су „многи

⁴ Преглед многих старих схватања о идентитету српског језика и његовом односу према хрватском доноси Петар Милосављевић, а овде ћемо поменути само по један извод из онога што су о томе рекли Добровски и Шафарик. Добровски вели да словенским наречјима припадају „илирско, различитих наречја, као бугарско, рашко-српско, босанско, славонско, далматинско, дубровачко”, а посебној групи припада „хрватски, са виндским у Штајерској, Крањској и Корушкој”; Шафарик у „српско стабло рачуна Бугаре, Србе, Босанце, Црногорце, Славонце и Далматинце”, а „хрватско стабло... простире се између Штајерске, Угарске, Славоније, Босне, Далмације и Јадранског мора” [Милосављевић 1997:63 84–85].

сељаци истицали да су »Славонци«, и да говоре »славонски«, а да су Хрвати у Хрватској», као и да је тамо „било име Хрватско све до близу 1867. зазорно, као у Хрватској име Крањско” [I:75 455 513].

За хрватске аспирације према другим просторима нису могли бити потпора ни разматрања Густава Бекшића из 1896: „У самој Хрватској Срби су тек привидно у мањини (562.000 према 1.359.000 Хрвата), јер је статистика, будући удешена према вјери, убројила међу Хрвате све католичко пучанство србско, које има у Славонији већину. Ово пак пучанство никако није хрватско, те оно ни не диели народних аспирација хрватских”. Осим тога, „Хрватска, а најпаче Славонија броји знатан број других народности (69.000 Мађара, 117.000 Ниемаца, 13.000 Словака и више од 60.000 глава иних народности), које пристају погледом на политичке назоре више уз Србе него ли уз Хрвате”. С друге стране, „ни истарски, ни Далматински Хрвати не би могли да узпоставе равнотежу, јер од 600.000 становника тих земаља, међу онима, које представљају као Хрвате, има јако велик број Срба, па у самој Истри има 118.000 Талијана” [I:234–235].

„Хрвати” у Срему. Додаћемо овде и неке појединости које се тичу „хрватства” у Срему. У вези са тим, рецимо, Јулије Бенешкић записао је 1911. и ове редове: „Још се стиде сријемски момци да гласно за себе рекну, да су Хрвати. Исте године он упозорава да „још није свршен рад око уједињења Хрвата ни у Хрватској самој” и ишчуђава се над чињеницом да „пред тридесет година доноси Обзор дописе из Вуковара, који гласе по прилици онако, као да су писани из данашњег Крагујевца” [I:76]. Смисао тих навода потпуније ће се разумети ако се каже да Срем „никад није био под хрватском државом, под српском био је: био је и деспотовина српска; био је и војводина српска. Старосједиоци у Сријему су чисти Срби, дошљаци су већином Нијемци; има нешто Словака и Мађара, а Хрвата, изузимајући чиновнике [по варошима], баш ништа”. Да би се, међутим, број Хрвата и тамо повећао, „на посљетку су од Римокатолика Нијемаца почели градити Хрвате” и „под плаштом римокатоличкијем хтјели су им Хрвати дати својеиме” [I:523–524].⁵

⁵ Највише података којима се овде оперише преузето је из књиге Душана Берића и за све наводе из ње надаље ће се означавати само том (I, II) и страница.

„Хрвати” у Босни и Херцеговини. Хрватске претензије према Босни и Херцеговини, покренуте правашком идеологијом и сном о „великој Хрватској”, остваривале су се много теже него у срединама са знатнијим процентом католичког живља и томе је разлог био, између осталог, и у чињеници да је тамо, у многим срединама, било доминантно српско национално осећање коме су припадали и католици и муслимани, као у Херцеговини, на пример. О томе сведочи мноштво чињеница, а ми ћемо овде издвојити само неке најодређеније.

Када је загребачки *Вијенац* 1890. позвао „мостарске Хрвате” на „народно славље у Макарску”, један савременик записаће да тамо нико не зна за Хрвате (сем ако се не мисли на неку тројицу које зову „млинарима”) и додаје: „Ђе ће у Мостару бити Хрват, кад је Мостар главни град »Војводине св. Саве«, у коме су вазда живјели чисти Срби од три вјере” [II:109]. На истој линији нашао се у једном тренутку и Фрањо Рачки који је, према наводима Педра Рамета, „смјело изјавио да нема основа за национално издвајање Хрвата од Срба, јер они уствари и јесу Срби. По његовом мишљењу само их римски католицизам и жеље Ватикана спречавају да се изјасне као Срби”, а фра Грго Шкарић из Широког Бријега чак је „покушао да убеди римолатоличку младеж у Босни и Херцеговини да подржи припајање Србији”. Говорећи о Херцеговини, свом ужем завичају, тврдио је да „народ Ерцеговачки, вас то је народ Србски, без да икаква другога у истоме умјешана има: и то сами они исти признају из своји обичаја; из свога наричја, и из причања од памтивјека своји прадједова” (у писму *Намесништву у Београду*, 11. децембра 1869). Све то о чему говоримо потврђује и сам сарајевски надбискуп Јосип Штадлер жалећи се резигнирано на то да фрањевци „данас више нису никакви Хрвати, сви они себе сматрају Србима” [I:77]. Због свега тога, трезвенији Хрвати признаваће да не знају... „шта ми тражимо у Босни, кад неће нико тамо за хрватство ни да чује... Православни су Срби, мухамеданци неће ни да чују за хрватство, а католици с малим изузетком не знају о хрватству ништа” [I:121]; с друге стране, „на целом свом путовању кроз Босну 1857. Гиљфердинг није наишао на једног јединог човека који би поменуо хрватско име”, а то потврђују и други хрватски извори признањем да је „пучанство Босне и Херцеговине еминентно српско” [I:178 235].

Дода ли се свему томе и чињеница да је, по наводима Карла Ренера, Босна и Херцеговина „географски и етнички центар српске земље и југословенске територије” [I:497], постаје јасно да су се великохрватске претензије према Босни могле засновати једино на фалсификатима, о чему се такође може навести више појединости, и оних које су везане за језик и оних општијих. Међу онима првим могли бисмо поменути Кукуљевића који је „ћирилицу у Босни и Херцеговини прозвао *босанско-хрватском*, док је Дивковић у XVII вијеку говорио да пише *словински српским словима*” [I:97], а међу онима другим ваља посебно поменути нападе Матице хрватске на књигу Ивана Хојића *Слике из свеопштега земљописа*, у којој се усудио „да искаже... своје и туђе историјско мишљење, да су Босна и Херцеговина српске земље”. Та је књига посебно „узрујала познате »отачбеничке« кругове у Хрватској и оне у Херцеговини око фратарског »Освета« у Мостару, тако да су Хојића прогласили »издајником« који »фалзифицира« историју, вријеђа »хрватско чувство« и »хрватска права« на Босну и Херцеговину”. На ту се књигу посебно обрушило правашко гласило *Хрватско право* наводећи да се „народ од ње смије и мора чувати” и да је „хрватски народ дужан управо захвалност честитим отачбеником из Босне и Херцеговине што су тако одлучно, тако ватрено устали против надри-знаности, која шири блудњу да у Босни и Херцеговина имаде Србах” [I:347–348].

У споровима око „хрватства” у Босни и Херцеговини ипак је „најдаље стигао” мостарски *Глас Херцеговца* „открићем” да је и „геолошки Босна и Херцеговина сасвим различита од Србије и Црне Горе” и да „тектоника босанског земљишта... има своју оштру међу на границама двије српске државе и [њено] продужење преко Хрватске у Јевропу” [I:602]. Такве идеје на најбољи начин представљају стару правашку „науку” иако се може рећи да се ни најновија од ње није много одмакла.

Чињенице које су овде наведене показују да се у Босни и Херцеговини, све до појаве правашке идеологије, није ни знало за „хрватство” и да тамо није било друге националне свести осим српске „свих трију вера”. Због тога, „коловође Хрвата стадоше настојати да створе неку велику Хрвацку, из које Срби да исчезну... и стадоше наговарати Аустрију да запреми Босну и Херцеговину, кад још о томе нико није ни мислио”, у чему се видела „прилика за насилно припајање двију покрајина стварној Хрватској [II:7]; касније је бискуп Шарић објаснио

да је „анексија извршена на темељу »хрватскога државнога права«” [I:507], чиме је испуњена и Павлиновићева жеља да „Аустрија заузме Босну и Херцеговину, нека их уреди по војничку, нека народ прочисти војничком управом и спреми га за вјеру католичку” [I:33]. Правашко разочарање каснијим догађајима било је нескривено јер се показало „да Аустрија ни помишљала није на Хрватску, када је с војском својом банула у Босну и Херцеговину”, иако су 1878, „уз помоћ многобројних фрањевачких свештеника Хрвати припремили око 200.000 католичке пастве” и објавили „да су то све већ готови Аустријанци” [II:102 107]. С друге стране, треба рећи да је аустроугарска окупација „створила Хрватство у српскијем земљама”, што је најпре рекао руски историчар Мајков, а уз његово схватање стао и Мехмед ефендија Спахић спорећи се са неким тенденциозним дописима из Мостара „објављиваним у задарском *Народном листу*”. Од окупације, наиме, почиње се ширити схватање да муслимани спадају у „босанску народност” и у томе је водећу улогу преузео лист *Бошњак*, покренут у јулу 1891, а Сафет-бег Башагић у њему објавио песму „у којој се истиче босанство и напомиње да пре 15 година / Од Требиња до бродскијех врата / Није било Срба ни Хрвата / А данас се кроза своје хире / Оба странца к’о у своме шире / ... Оба су нас госта салетила / Да нам отму најсветије благо / Наше име поносно и драго” /. Покушаји „хрваћења” муслимана нису били нарочито успешни („Би створено некакво измећарско »хрваство«, у које уђоше удворице и пропалице”, а касније и људи „којијем је образ дебљи него »ђосепара«”). Пристајање листа *Бошњак* уз правашку идеологију послужило је као основа за оштре приговоре Срба објављене у листу *Дубровник*: „Хоћете неко ново »вјерско подучење« и размећете се некијем »бошњачкијем поносом и родољубљем«, а овамо вам траг смрди најсрбождерскијом и најгрћом хрваштином!... Размећете се некијем славенскијем чувством, старином и старом славом Босанаца и Херцеговаца а овамо сасвијем напустисте славенско и старо босанско и беговско лијепо писмо ћирилицу; присвојисте од хрвацкијех дошљака све њихове наказне ријечи и искваристе нам лијеপি српски језик” [II:111–113].

Сведочанство о томе „да је име Хрвата по Босни и Херцеговини сеоском свијету посве непознато” оставио је са својих путовања и Антун Радић, као и нешто раније фра Иво Франо

Јукић записујући да Крајишници „од Хрватах не знају нит имена” [Митровић 1992:59]. Уосталом, и први врхбосански надбискуп Штадлер „устоличен је [1882] у малој дрвеној цркви, пошто друге није било”, а десетак година раније боравио је у Босни и Херцеговини с циљем да „опширно у посебној споменици обавијести надлежне о стању ствари у тим још слабо познатим крајевима” [Жутић 2006:145].⁶

„Хрвати” у Далмацији. Ни у Далмацији, као ни у Славонији и Босни и Херцеговини, не може се говорити о хрватском националном осећању све до појаве праваштва, тј. до седамдесетих година 19. века [I:24]. Далмација је, наиме, више била упућена на Херцеговину, Босну и Србију него на Хрватску, а једина могућност да ће се „сложити са Хрватском” била је условљена тиме да се „Хрватска одципи од Мађарске, јер ми нећемо никаква посла да имамо с Мађарима”. С друге стране, очекивало се да веза са Херцеговином и Босном пружи „бољу заштиту од италијанских територијалних претензија и низ погодности за развој друштва и привреде”, при чему је за Макарску речено да је права „босанска кћерка у Далмацији, па мора бити посредник између ове двије покрајине”. Слична схватања изнео је и Никола Томазо доказујући „да су Хрвати у већем назадку, него Далматинци, а уз то да су сиромаси те да неимају никаквих права – па како да онда помогну Далмацији. Што више: он је држао, да је и језик хрватски различнији од далматинскога, зато је држао, да до здружења неможе никако доћи. Ал ево његових риечи: Хрватски језик већим диелом је таково нариечје, да га Далматинци немогу разумјети, а надаље: нити је ученому Grimmu пало на памет, да почасті својим преводом хрватску словницу, како је то са српском учинио, која је далматинској једнака”. Дода ли се томе и податак да је „језик нашег народа (у Далмацији) славенски”, постаје јасно да су везе те области са Хрватском врло танушне [I:78–80]. Ловро Монти свему томе додаће и навод да „прости пук у Книнској крајини великом већином говори чистијем ерцеговачкијем наријечјем и куне се српском вјером”, а „када би се сељак римокатолик упитао шта је по свом националном осјећању, одговор би био да он не зна за хрватско национално име”. О томе сведочи и дон Иво Продан

⁶ Херцеговина је, уосталом, и добила име по томе што је била српска област која се налазила под управом Херцега Стефана и кад се тамо о Хрватима знало колико и о Ескимима.

у једној прилично исфорсираној формулацији: „На наше очи и уши видимо и чујемо проста заварана сељака у Далмацији гдје, ако га питаш: је ли Хрват, узвраћа ти да није, а кад га питаш, зна ли талијански, одговара да не зна него *хрватски*” [Ш:71].

Распре о броју Срба у Далмацији и њиховом размештају посебно су занимљиве, а покренуо их је немачки научник Бидерман тиме што (1893) „признаје да Срби досижу до капија задарских и што онијех 305.000 штокаваца који су посљедњим пописом уврштени у онај укупан број од 440.283 »Србо-Хрвата« без икаква околишења за Србе проглашује... и да је број Срба у Далмацији од прилике за 170.000 већи од броја тамошњих Старохрвата”. Бидерман је оспорио и схватање експровинцијала Стефана Златовића „*да су сви такозвани Морлаци. које фрањевци у земљу доведоше, хрватског порекла. Напротив, обзиром на земљу, из које су ти Морлаци дошли, могу му препустити само по некога, нека му је лакше теоретички реконструјисати своју народну државу на далматинском земљишту*”. Тим закључцима потврђује се и схватање дон Шиме Љубића изложено у књизи *Обичаји код Морлака у Далмацији* (Задар, 1846) да су „далматински Морлаци тако *слични Србима*, да је он обичаје њихове описивао ријечима Вука Карацића, наводећи оне исте ријечи, којима је Вук описивао обичаје српске”, чиме се показује „да ни у мишљењу ни у осјећању нема разлике између Морлака и Срба”. Бидерман даље закључује да су „прадједови данашњих морлачких породица једва и чули за хрватско име тамо, гдје се зањ до најновијег доба није знало и гдје се оно на неоправдан начин ускршава”, а своје наводе потврђује тиме да „*старохрватске пјесме*” Морлак „не разумијева... А како ли се загрије на пјесму о витешким дјелима Јанка Митровића, Петра Смиљанића и другијех јунака!”, за које се зна „да су припадали српско-православној цркви, дакле једноме културном кругу, који је до извјесног степена у противности спрам хрватске народности” [I:237–239; 80].

Правашке идеје суочиле су се у Далмацији са чињеницом да је тамо био премоћан број Срба и да уз њих „имаде и Србах католика”, а кад су у Земаљском сабору у Загребу почели напади на српску тробојку, испоставило се да је она била заједнички симбол и Срба православних и Срба католика. Правашки су се, наиме, нашли пред питањем: кад се у Далмацији „вије српска тробојница на прозорих католика,

коју црквену аутономију брани онда та застава? Католици у Далмацији немају србско-православне аутономне вјере, па ипак имаду једну те исту заставу као и други Срби”, а српски представник објаснио је „да има она застава више именах, да се може употребити сад једно сад друго име, кад се које хоће” (на седници Сабора, 20. студенога 1895).⁷ После тога је група Иве Продана у Далмацији „уз хрватство дигла и заставу католичанства” [II:94–95].

Та је застава дигнута настојањем Миховила Павлиновића, за којег је остало записано да је на почецима свог деловања „и дјелом и говором био више Србин, него ли Хрват”, а „послије буне у Босни и Херцеговини [1875–1878] и непосредно прије ње... повео коло против Срба и до своје смрти био му је коловођа” [II:8]. С тим је био у вези правашки захтев да „Љубишу треба немогућа учинити и из странке и јавнога живота свакако искључити”, после чега је Србима у Далмацији, по уобичајеним рецептима, запређено: „Ако изађу са новим листом и хоће баш раздор правити, тада рат, и рат докле их нестане” [I:37–38]. Настојања далматинских праваша да се, у расправи на Царевинском већу у Бечу 1900, „нагласи правно припадање Далмације Хрватској на темељу хрватскога државног права”, наишла су на необичну реакцију: „Такове ће се државноправне лакрдије морати оканити господа Далматинци, ако желе да се добри новац аустријски инвестира у Далмацију... Ако ли пак хоће да и даље с хрватским државним правом праве државу, онда им не бисмо могли дати никаква другог савјета, него да се обрате на хрватску »државу« ради инвестиција. Засада бар постоји ова хрватска држава само на мјесецу, јер Хрватска, коју ми знамо, није држава него *pars adnexa* угарске круне” [I:145].

Тим чињеницама овде би се могле додати и још неке појединости: половином 19. века аустријски пописи становништва (1846. 1850/51) у Далмацији (са Дубровником и Боком) бележе 409.685 Срба, међу којима је римокатолика 330.827, а православних 78.858, при чему је занимљиво да се у таквим

⁷ У сличан контекст може се ставити и ранија изјава Лајоша Кошута да он „не зна гдје је Хрватска јер је не види на земљовиду” без обзира на то што се она може тумачити „не у геополитичком него у уставноправном контексту” (Марко Самарџија, *Шокчевићев смирен поглед на заједничку повијест: Хрвати у очима Мађара, Мађари у очима Хрвата: Како се у погледу преко Драве мијењала слика другог*. – Хрватско слово, Загреб, 2. ожујка 2007, 8 – лат.).

статистикама нигде не помињу ни Хрвати ни хрватско име. С друге стране, према истим изворима, „у Истри са Кварнерским отоцима” пописано је 134.445 Срба, које су „италијански писци и сама млетачка власт... називали Славенима, Морлацима (Morlacchi), Далматинцима, Србима, Црногорцима, дакле Србима”, а и „Черниг у својој »Етнографији« из средине 19. вијека пише о српско-словеначком становништву у Истри (са оазама италијанског становништва)”. Како се такви наводи могу „преуредити”, показује следећи детаљ: „Навођењем аустријских статистичких података о становништву Истре, др Младен Лорковић нам се открива као врло неинтелигентан фалсификатор јер наводи да је у Истри по попису из 1846 (1850) живјело 134.445 »Хрвата«!!!, 64.040 Талијана и 31.995 Словенаца. Дакле, Лорковић је једноставно избрисао бројне Србе (134.445) преименовавши их у Хрвате без обзира што у аустријском попису децидирано пише да се ту ради о Србима римокатоличке и православне вјере” [Жутић 2006: 98–100].

„Хрвати” у Жумберку. О пореклу Срба у Жумберку, са најважнијом литературом, писао је Никола Живковић у предговору Швикеровој књизи [1991] у којој је опсежно представљена природа терора вршена над њима и њиховим свештенством са циљем да се поунијате и преведу у „јединоспасавајућу веру католичку”. Према *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој* Ст. Станојевића, Живковић наводи да се Жумберчани „зову ускоци, јер су ускочили испред турске власти из Далмације, Босне и Србије. Испрва вјере православне, касније су прешли (у 17. вијеку) у унију (вјеру грко-католичку), па су данас вјерници грко-католичкога бискупа крижевачкога, насљедника марчанско-свидничких бискупа. У Жумберак је 1530 дошла скупина православних Срба од Унца и Гламоча, запосјели су (1533 и касније) у више махова жумберачку територију... као и Мариндол с Бојанцима, који су остали православни до данас”. Према хрватским изворима, с друге стране, Жумберчани су „потомци Хрвата и Срба из Босне који су у XVI и XVII ст. бјежали пред Турцима и потомци сењских ускока који су послје Ускочког рата (1615–1617) били расељени око Оточца и по Жумберку” [ЕЈ 8: 650] и да су они данас „по народности Хрвати”. Живковић, међутим, наводи да су његово „село Драгошевици и сва остала села у западном Жумберку српска. Тако то иде. Прво нас »Енциклопедија Југославије« прогласи за Хрвате, затим се на њу, као нашу »особну карту« позову правовјерни и дежурни

»редари«, који имају задатак да среде неколико »смутљиваца«, који ремете мир, сумњајући у ауторитет »Енциклопедије« [Швикер 1991: 7].

„Хрвати” у Италији. Посебно је занимљива и епизода која се тиче „Хрвата” у провинцији Молизе у Италији, „који су у ствари били српски (»илирски«) досељеници из Србије и Херцеговине...Римокатолички писци »тумачили« су да у покрајини Молизе, у провинцији Campobasso на истој паралели са Римом, »још увијек постоје три хрватска насеља: Acquaviva Collecroce (Круч), Montemitro (Мундимитар) и San Felice Slavo (Филић)«. У тим селима, која имају укупно око 4.500 становника, и која Италијани називају »слави«, »schiavonì«, према римокатоличкој повијесној верзији догађаја, »још се и послије пет стољећа говори хрватским језиком штокавско-икавског нарјечја које се говори у средњој Далмацији између Цетине и Неретве«. Молизанске Хрвате »открио« је, према католичкој пропаганди, дубровачки пјесник Медо Пуцић, који је у задарским новинама »L'Osservatore Dalmato« 1856. објавио чланак Giovannia de Rubertisa из Круча. Пропагандисти молизанског хрватства никада и нигдје не помињу да се то становништво у старијим изворима и литератури, па тако и код Меде Пуцића, није називало хрватским именом већ именима којима су се називали Срби (Илири, Далматинци, Славени, »Далматинско-либурнски народ« итд).

О Молизејским Србима сазнало се тек у другој половини XIX века када је италијански естетичар Бенедето Кроће открио рукопис пјесме Руђера де Пачиенце под насловом »Балцина« (»La Balzino«), у којој се помиње војвода Јанко, деспот Ђурађ Бранковић и град Смедерево. Боравак дубровачког српског пјесника Меде Пуцића у колонији Колекроће, и сусрет са једним од потомака првих досељеника Ђованијем де Рубертисом из те колоније, уродили су дугом преписком коју је Пуцић објавио у »L'Osservatore Dalmato« у Задру, а касније и као посебно издање. Де Рубертис му је писао о досељавању Срба у јужну Италију, о њиховим обичајима и српском језику.

Септембра 1884. у покрајини Молизе је боравио члан »Српског ученог друштва« проф. Ристо Ковачић, који је своја запажања и утиске, које је стекао приликом разговора са потомцима досељених Срба, као и резултате својих архивских и библиотечких истраживања, објавио у »Гласнику Српског ученог друштва« (књига 62, 1885. година). У чланку »Српске

насеобине у јужној Италији», записао је да у поменутих трима насеобинама живи око 4.000 становника који су задржали стари српски језик и обичај налагања божићњег бадњака на ватру. На Ковачићево питање којој националности припадају, одговарали су да су »Слави Срби«. Како пише Ковачић, »у одличнијим кућама стоје слике... краља Милана и краљице Наталије, а од књижевника српских имају слике Доситејева, владике аутора Горског вијенца и кнеза Меда Пуцића... и слике Бранка Радичевића и Вука«. У Ковачићево време српским језиком говорили су само старији људи» [Жутић 2006: 139–140].

Навео сам широк извод из Жутићеве књиге да би се и на овом примеру показали „механизми похрваћивања” Срба и српског језика: из Далмације су се у јужну Италију преселили Срби, пренели тамо српске обичаје и српско историјско памћење, а приче о њиховом „хрватству” једнако су незасноване као и све друге о „Хрватима” по штокавским областима о којима овде говоримо.

„Хрвати” у Дубровнику. О српским обележјима Дубровника овде се може навести само покоја појединост будући да његови житељи до краја 19. века нису могли ни помишљати на своју друкчију припадност. Најисцрпнија сведочанства о томе, за много векова дубровачке историје, сабрана су у књизи Јеремије Митровића [1992], а овде се може поменути само покоја појединост којом се потврђују Митровићеви налази.

Спорови о томе је ли Дубровник „хрватски” или „српски” разгорели су се почетком последње деценије 19. века, а могло би се рећи да су завршени превагом „хрватске идеје” приликом прославе тристогодишњице рођења Ивана Гундулића (1893). У томе је крупну улогу одиграло покретање правашког листа *Црвена Хрватска*, чији је „тобожни уредник Супило јур у томе погледу добио обећања и гледе материјалне подпоре од стране правашке у Загребу”, а његова уређивачка концепција била заснована на „историјским лудостима” Вјекослава Клајића (како је Јагић оценио његову „књижицу... у којој доказује ексистенцију некакве полумитске Црвене Хрватске”). Јагић је у својим схватањима изричит: „Да је на моје, ја бих оставио дубровчанима, ако их је воља, нека буду Срби, како су и по историји и по својим одношајима свагда били ближи онима, што се зваху Србима, но што онима што бијашу Хрвати”. У

Јагићевом писму Решетару (Беч, 23. нов. 1890) наводи се да ће појава и најмањег „трага чакавштине” у старом Дубровнику бити сигнал на који ће „умах доћи људи од сорте [задарског] ‘Народ. Листа’ те викати ево дубровчани су били Хрвати”, при чему се показује да су то „они наши људи, који у Дубровнику граде на чакавштине ‘хрватизам’, а ипак кад их ухватише за ријеч, не пристају да би *само* чакавци били Хрвати” [I:360–361]. Јагић је врло неповољно оценио и појаву књиге Ђуре Шурмина, *Повјест књижевности хрватске и српске* (Загреб, 1898) истичући, између осталог, да Шурмин „не може да се издигне на ону висину, за коју су имали довољно увиђавности јадни, себи самим остављени глагољаша XIV и XV века, т. ј. њима је била позната садржина ћирилске књижевности”. У Шурминовој књизи „важно је да изгледа да се све римокатоличко и покрајинско обједињава у »хрватско«, а много српског изокреће у »хрватско« или покрајинско”. У вези са тим посебно је занимљиво Јагићево питање: „Зашто једностране *анексије* у модерноме смислу наметати прошлости и угарак модерне распре уносити у прошле векове” (курзив – ДП; овде се истиче та реч због тога што ће се она наћи и у многим новијим истраживањима дубровачке прошлости). Шурмин је непоуздан и у тумачењу књижевне и политичке историје Дубровника, посебно када је у питању међузависност Дубровника и његовога српског залеђа. То је погрешно већ и „ради оних небројених ћирилских повеља, које су нам спасле дубровачке архиве”.

Оштри спорови везани за „хрватску најезду” на Дубровник доносе и мноштво других занимљивих података: „Хрватско име у Дубровнику није нипошто народно, нити је игда било. Сад је само унесено и то у новије вријеме, али је биљка која се не прима, нити ће се примити, јер земља није прикладна”. „У народу тога имена нема нигдје у области старе Дубровачке државе. Паче има, поправљам се – 1902. пише часопис Срђ – на западној обали полуотока Пељешца, гдје се и прије слушало, а и сад се чује у простом пуку хрватско име у облику *орвацки*. Али то је сјеме вјетар донио с оближњијех отока Корчуле, Хвара и Брача, а није ни почто самоникло, зато се и не расплођује” [I:385–387].

Такав развој догађаја пружио је основу Франу Супилу, уреднику *Црвене Хрватске*, да „рече да је Дубровник за хрватство освојен” и да је то, уз све остало, значило и „Србима штрик за врат”. Један очевидац о томе је записао и ове редове: „Како

ћете да друкчије назовемо, ако не афричкијем дивљаштвом, још кад се к тому надода, да их нико није изазивао, да су гости у туђој кући и да су дошли да славе Гундулића, пјесника српског ослобођења и уједињења, онда фали ријеч да се згодно карактерише понашање тијех назови носилаца културе.” Све што се догађало у вези с Гундулићевом прославом изазвало је и оштре реакције листа *Дубровник*: „Како да не назовемо ове појаве у хрвацком животу *болешићу*, кад се у хрвацкијем новинама чита, да бијаше у Дубровнику 30.000 (бум) Хрвата, 6.000 жупљана са хрвацкијем тробојницама”. Лист *Обзор*, „да би застро *хрвацку голотињу*, која је избила на површину о свечаности Гундулићевој, сваљује сву кривњу на Србе из Хрвацке и Славоније. Зашто? Зар због њихова понашања у Дубровнику? – Не, већ с тога, што не ће да признају» уоквирено хрвацко државно право! На крају чланка поручују Србима, да прво науче бити добри Срби!” Пристојан човјек више није знао чему би се овдје „више дивио: или логици, или језуитизму, или безобразлуку. Нечувено да Хрвати уче Србе бити добријем Србима! Хрвати који од свога досељења на југ, дакле од VII в. па до дана данашњега бијаху и јесу слијепо оруђе у рукама туђина” [II:84–85]. Занимљиви су ту и следећи наводи: „»Нови дух хрватства« не значи друго, већ да Дубровник заборави на своју српску народност, да је под ноге баци, и да се ода хрваству, и то оном хрваству новoga кова, које нас највеће мрзи, јер смо му најближа браћа. Ми врло добро схваћамо које нам дужности намеће народна сродност са Хрватима, те ко год чита наш лист увјериће се да, и ако се боримо проти њима, нити смо икада жртвовали ма које темељно начело, нити смо их икада обасули оном мржњом, којом они нас обасипљу.” Томе би се могле додати и неке оградe од правашких изјава објављених у Супиловој *Црвеној Хрватској* и сплитском *Народу*, „да ће Бугари и Хрвати спасити славенски Балкан, што је једно као да је рекла, да нас Србе треба искоријенити” [I:389].

„Хрвати” у Конавлима. Свему што смо навели могле би се додати још само неке појединости из прошлости „хрватских” Конавала. Према *Енциклопедији Југославије*, Конавли до 12. века признају власт Византије, а „поткрај XII ст. улазе, заједно с осталим приморским областима од Неретве до Бојане, у склоп немањичке Србије. Након њена распада држе их разни српски династи, а 1378 долазе под власт

Босне. У доба слабљења централне власти у Босни и поткрај XIV ст. Конавлима владају разни феудалци. Године 1419 Дубровачка Република купила је од Сандаља Хранића источни дио Конавала, а 1426 од Радослава Павловића њихов западни дио” [ЕЈ 5:300; уп. и Митровић 1992:75 и даље]. Ако су, дакле, Конавли припадали најпре *српској* држави, касније *српским* династима из Босне, и ако их је Дубровник купио од *српских* великаша, само правашка памет може тврдити да су Конавли „по историјском праву *хрватски*”. О томе сведочи и један детаљ који се у правашкој литератури никако не помиње: све старије цркве у Конавлима „оријентисане” су по православним канонима, дакле – са олтаром на истоку (не знам како је то сада у другим „похрваћеним” српским областима, али се може додати да се и сада католици у Спичу са православцима споре око права богослужења у таквим црквама).

Поменуте чињенице показују да је у Дубровнику било доминантно српско народносно опредељење, а у томе проблемском комплексу за неколико ранијих векова примарно место припада дубровачкој књижевности. С обзиром на то да у озбиљним историјским изворима до краја 19. века нема помена хрватског имена јужније од утока Неретве и западне половине Пелешца (а ретко је, видели смо, и даље све до Цетине), логично је да се ни у целини дубровачке књижевности не може озбиљно говорити о њеној „хрватској припадности”.

Поменућемо у вези с тим, најпре, више истакнутих старијих дубровачких књижевника који су или отворено истицали своју српску припадност или никад „нису сазнали” да су Хрвати, а касније им додати и неке из новијих времена.

За турског великог везира Мехмед-пашу Соколовића **Марин Држић** (1508–1567) записао је да је „нашег језика и народа... јер је наше крви босанске”. Зна се, наиме, да је Мехмед-паша „родом чак из горње Херцеговине, центра Рашке, односно српске државе, да је већ као одрасло момче прислуживао у православном манастиру Милешеви и молио се Богу над моштима Светога Саве”. **Мавро Ветрановић** (1482–1576) помиње битку на Крбавском пољу (1493), али је он „истакао Косовски бој који се догодио више од једног века пре Крбавске битке. То свакако казује за који је од ових догађаја Ветрановић био више везан. Чак се није сетио ни сигетског хероја Николе Зринског (1566). Зар му Сигет није био много ближи ако је себе сматрао Хрватом, него што су му то били Косово поље и Београд?”. **Игњат Ђурђевић** (Ђорђић, 1657–

1737), по мајци потомак Златарића, тврдио је да су Златарићи „пореклом из Србије”, а у Дубровачком архиву пронађени су документи „из којих се види да је предак [**Доминка**] **Златарића** (1555–1609) дошао »из Сребрнице«, кад је била у саставу деспотовине, године 1427”. **Антун Сасин** (1524–1595) у епу *Разбоји од Турака* и **Циво Гундулић** (1589–1638) у *Осману* опет су везани најчешће за „српске теме”. По Сасину, у боју код Сиска (1593) Бог је помогао аустријској војсци тиме што је на Турке послао громове „ер ждегоше славна Саву”. Код Гундулића, с друге стране, Србима и српској историји посвећено је око 1.100 стихова (од укупно 11.000), а „Хрватима једва неколико стихова”. Уз све то, за српску народну поезију везивали су се и **Цоре Држић** (1461–1501), **Шишко Менчетић** [1457–1527], **Јуније Палмотић** (1606–1657), али и други старији дубровачки књижевници јер нико од њих никад није ни чуо, нити могао чути, за „своју хрватску припадност”. О томе сведочи и дубровачки историчар **Мавро Орбин** који је, у свом делу *Краљевство Словена* (Il regno degli Slavi, 1601), Србима посветио „близу 200 страница, Бугарима скоро 100, а Хрватима само коју десетину редака” истичући да је Хрватска „врло далека земља” [Митровић 1992:48 116–122].

Мноштво истакнутих Дубровчана новијега времена такође је посведочило своје српско национално опредељење: Медо и Нико Пуцић, Валтазар Богишић, Перо Будмани, Матија Бан, Луко Зоре, Антоније Вучетић, дум Иван Стојановић, Милан Решетар, Вице и Лујо Адамовић, Лујо Војновић, Антун Фабрис, Марко Мурат, Перо Колендић, Франо Кулишић, Хенрик Барић, бискуп Мато Водопић, бискуп Франо Учелини Тице, Иво Војновић, Перо Чингрија, Милорад Медини... Додаћемо томе списку и више имена Срба католика из Далмације: Никша Гради, Влахо Буковац, Целестин Медовић, Иван Ђаја, Нико Лепет, Марко Цар, Стјепан Кастрепели, Кристо Доминковић, Јосип Берса, Људевит Вуличевић, Вид Вулетић-Вукасовић, Игњат и Лујо Бакотић, Влахо Матијевић, Рудолф Сарделић, Ловро Павловић, Антун Пуљези, Мароје Кабога, Иво Ћипико, Драгутин Франасовић и многи други. „Међу Србима католицима било је угледних свештених лица, који ни на који начин нису доводили у питање своју вјерност римокатоличкој вјери и папској столици. Били су то, међу осталим, Иван Стојановић, Јаков Групковић, Перо Франасовић, Стијепо Шкурла, Иван Рајић, Перо Дезуловић, Јозо Брили, Перо Фицовић, Андро Мурат, Бернард Марковић, Аугустин

Павловић”. Томе кругу припада и Томо Брајковић из Пераста, за кога се „може прочитати да је био »први равнатељ велике хрватске гимназије у Задру (1897–1908)«. Та гимназија није била хрватска нити су Хрвати издејствовали њено отварање. Учинио је то владика Никодим Милаш, пошто је 1896. боравио у аудијенцији код цара у Бечу и предочио му потребу за једну такву школу која ће бити на српском језику, пошто је већ постојала у Задру одлична гимназија на италијанском језику.” Треба томе додати и податак да „међу Србима католицима који су се бавили књижевним, културним, научним и јавним радом није било ниједног који није говорио најмање један од страних језика, а већина њих биле су праве полиглоте... Срби католици нису, дакле, били од оног соја људи који би за комадић проје или најнижег звања у државној служби приступили некој националној групи. Они су његовали своје српство из широких европских и свјетских видика, свјесни своје етничке припадности. Није претјерано ако се каже да је управо тај дио Срба најпотпуније носио своју српску националну свијест и да јој је најдоследније остајао вјеран све до тријумфа југословенства код Срба и псеудојугословенства код Хрвата”. О томе је леп запис оставио и Лујо Бакотић: „Међутим, клерикалци тј. они којима је вера занат, и њихови следбеници, највише су мрзели Србе католике... Ми смо... одбацивали принудни поредак који нам се хтео наметнути у име слабо схваћених и нимало истинских осећаних принципа једне очевидно лажне теологије, и нисмо хтели да мешамо веру са националним осећајима и са политичким радом. Истичући своје српство, ми нисмо питали ни католичке ни православне свештенике да нам признају оправданост тог свог осведочења, јер смо били уверени да имамо право да га истичемо” [Борак 1998:12 19–21].

Све је њих, међутим, „нова правашка наука” *асимилирала* у хрватску књижевност, о чему, без зазора, сведочи Рафо Богишић: „Коначна *асимилација* Гундулића и његов свеукупни *улазак* у хрватску културу и књижевност одиграо се на прагу новог времена, у вријеме препорода”. Да у тим речима има свега више него истине, сведочи и један необичан податак: „Када се појавило издање Гундулићевог *Османа* 1844. у Загребу, није му указана посебна пажња, јер језик у њему није био познат у тадашњој кајкавској Хрватској” и тек ће се „са победом Вукове и Гајеве реформе језика увидети да је овај

њихов језик (Гајев »сербизам«) исти као и језик *Османа*» [Митровић 1992:34 112]. На почетку препорода, као и више деценија после њега, у Хрватској се на Гундулићев језик, дакле, гледало као и на сваки други страни језик и само правашка памет Богишићева може тврдити да се Гундулић „асимилирао” у хрватску културу: он је тамо (заједно са Дубровником и другим српским етничким просторима) одвучен на силу, тј. украден (вероватно, да би Хрвате могао поучавати српској историји и српском језику и приповедати им о српској немањићкој традицији).

„Хрвати” у Боки. Хрватске претензије према Боки, као и даље према српским просторима до Бојане, такође су биле засноване на фантазмама о „Црвеној Хрватској”, али се ни тамо не може наићи ни на један запис у коме би се могло неспорно потврдити „хрватско име”. И то је сасвим разумљиво ако се види да о томе нема података ни у Дубровачкој околини до западне половине Пељешца и зато овде, засад, помињемо само две појединости: „У Боки нема Хрвата, али их треба помоћу вјере створити, а вјера је најбоље оружје при освајању нискијех духова”, при чему се Хрватима приговара да „кадри нијесу ни своје чувати а камо ли хрватство ширити гдје га никад није било”. Да у својим фалсификатима прелазе сваку меру доброг укуса, показују и тиме да је *Пучки лист* 1893. објавио „једну покрупну слику” Србина из Рисна, „у народном рисанском одијелу, а испод слике стоји написано »Хрват (?!) из Рисна у Боки«... иако у опћини Херцегновској и Рисанској нема ни пилета похрваћена” [II:90].⁸ „Ако Бокелји говоре језиком и држе обичаје исте као и народ у Србији и Црној Гори, ако су у Боки живе традиције и успомене из прошлости српске, ако Бокел и сад о Хрватима збори као о туђем народу и називље их »Кробатима«, како и по чему смије их хрватски списатељ Хрватима прозивати” [II:127].

⁸ У вези с том појединошћу може се рећи да је западна половина Пељешца, и тада као и данас, неспорно чакавска, али је занимљиво додати да се и тамо на многим надгробним споменицима и данас испод латиничних натписа често може назрети – ћирилица! У вези с тим може се поменути и једна новија занимљивост: према истраживањима ЈАЗУ, на Пељешцу су нађени „трагови Илира, Грка, Римљана, трагови старохрватске културе, али о вековном битисању Срба на овим просторима – ни речи!”, разуме се, ни о ћирилици код католика [Митровић 1992:73–74]

ЈЕЗИЧКИ (АНТИ)ИНЖЕЊЕРИНГ

Да није “представа” за народинароду, лако би било призвати Његоша: ”Страшило је гледат што се ради”. Народни посланици, приредише театар народу, “живоносну” представу, послије које сваки гледалац остаје ошамућен. Шоковита је толика разноликост у познавању језика да се човјек може “задивити” до нивоа сумње у сопствено постојање. Овдје је заправо и кључ за дејство сваког, а особито језичког инжењеринга. Овдје је и кључ за декодирање таквог инжењеринга. Нико се од посланика није запитао да такав сценарио није превелики залагај, и онда кад говоре по посланичкој дужности, и онда кад имају инжењерску страст идеолошке пројекције. Што усљед такве страсти, што из најбуквалније схваћене спознаје о језику, као природне датости, за скупштинску представу о језику нико од посланика не рече, макар и стидљиво, да би је требало прекинути, а свако зна да би је на том мјесту требало прекинути, утолико прије што неки од посланика (*Покрет за промјене*) ставише до знања да питање државних симбола и цркве треба вратити на истинска мјеста, али језика - никако! Тај Покрет, који је у Црној Гори схваћен као партија социјалних промјена, како је своју мисију на почетку представио, “промјене” манифестује директно, кроз промјене мишљења посланика и то баш о питањима идентитета за која та партија постојано истиче “незаинтересованост”.

Скупштинском представом о језику у Црној Гори посланици показују свом народу супериорност свезнајућих, заборављајући, у јеку представе, на самовољну игру и на то да су они њихови посланици, и да их за ту представу нијесу овластили, из простог разлога што један народ има природан порив да обједини што више својих говорника, учесника у (спо)разумијевању (гдје и посланици спадају!), - што је као и многи други, када га о томе питају, учинио.

- Можда ми нијесмо били то, можда нијесмо истим језиком говорили?-, крикнуће неко из народа, у тренутку обе-

зглављености, кад представа достигне кулминацију. - Можда не постоји наука о језику, језик као симбол културе народа, можда не постоје институције и појединци који су даривани истинском радошћу и патњом сазнања језичког феномена - очајнички ће да завапи свако ко ишта зна о језику?!

Наш мали допринос декодирању процеса језичког инжењеринга јесте неколико извода из представе.

Лидер Покрета за промјене сасвим коректно, како би посланици рекли, “и у политичком и у људском смислу”, у почетку износи став да питањима језика треба да се баве стручњаци, а онда недуго потом да та партија неће бити “тас на ваги” у смислу избора српског или “црногорског”, што би, ако се држи до ријечи, значило одустајање од представе. Међутим, гледаоци нијесу схватили да је то основа, или почетак представе и да је у представи све могуће, а и то да се убрзо “забораве” сопствене ријечи како би инжењеринг дејствовао. Како одустати од представе за свој народ, у којој су актери они који заступају “чиста рјешења”, за које се лидер Покрета, из ко зна којих разлога, побојао да им је “лако”?! Заплет је на дјелу, јер сви смо знали да је чисто исто што истинито, а то представљају актери за српски језик, у једном правцу, а на линији “нове” технологије, они који “чисто” заступају неистинито, тј. црногорски језик, али да не би знали то што савршено знамо, поменути лидер предлаже немогућу комбинацију: истинито-неистинито, што је суштински гледано -најнечистије. “Црногорски језик” јесте чист промашај, али је “српски одн. црногорски”, прљави техномански спој постојећег и непостојећег језичког идентитета. Тако ће посланици Покрета за промјене заплести причу, сваки у свом духу, нове преваре за народ, коју зову компромисом око језика, за коју је остало тајновито одакле се појавила у Скупштини, јер је познато да из народа није, пошто нико у Црној Гори није тако назвао свој матерњи језик. Зато се поставља питање за кога, с којим легимитетом, “играју” посланици, послије једнопартијски(али ни толико!) сценираног питања именовања језика на Скупштини, у новом уставу. Међутим, и посланици Покрета различито “играју:” један просто тврди да је *културни идентитет у Црној Гори заснован на црногорском одн. српском језику, да је језик једнак имену државе, и да је језик једнак имену народа...* Могао је и даље да ниже и комбинује да би показао језичку “ученост”? Други

посланик каже да је језик овдје: ”Једноимени језик који се зове црногорски одн. српски. То је дио свакодневнoг њонашања. Врло често кажем српски језик, а кад размислим –црногорски”?!? Трећи: ”Сваки човек има право да се изрази како хоће ... да моје дијете говори њеишевским језиком, а да ја називам како ја смаирам за сходно. Зашто не ревитализовати њај језик? “

“Ревитализација језика” коју овај посланик предлаже јесте у извјесном смислу, технолошки гледано, у дисхармонији са тзв. неоархаизацијом “црногорског” коју заступају неки надриострашћени посланици владајуће партије који би, ако би икако могли, језик назвали “црногорскији” од црногорског.

Однекуда се појавило и закључивање “да право којим језиком неко говори јесте универзално људско право. Кулминирајући, заиста, моменат у представи!

Представа је, ипак, тако осмишљена да се у њој не устукне и НЕ застиди пред најсвјежијим гласом науке о језику о језичкој ситуацији у Црној Гори, јер то у представу не би “могло стати”!

Али, чуда ли, језик представе јесте српски, а и глас науке “глумцима” то постојано поновља, уморан од баналности овог смијешног позива.

Него, можда смо гледали театар апсурда о језику, у језику, језиком српским! Или апсурд театра који ће се наставити?

(Наставак у сљедећем броју)

ОСНОВЕ ОНОМАТОЛОГИЈЕ ПАВЛА ФЛОРЕНСКОГ

У формулисању сопственог ономатолошког¹ система, настојећи да разјасни важност имена у животу човјека, изграђивању његовог духовног облика и линију судбине, Павле Флоренски полази од категоризације имена у књижевном стваралаштву објашњавајући значај умјетничких типова који представљају управо резултат дубоког уопштавања стварности.

То су прије свих схватили писци, који и јесу истински творци умјетничких типова. Осим плејаде натуралиста, попут Меримеа, Флобера, Золе и Балзака, који су сматрали да се звучање имена, и уопште, његов вербални лик далекосежно одражавају на судбину носиоца имена, Флоренски и у стваралаштву Бомаршеа, Н. П. Гиљаров-Платонова, па и Пушкина, налази сјајне примјере формирања умјетничког типа око имена поетских јунака. Умјетнички тип “згушњава перцепцију и то га чини истинитијим од саме животне истине и реалнијим од саме стварности”.² А када га једном прихватимо као нову категорију перцепције и поимања свијета, онда би било несхватљиво уопште појављивање сумње према именима из којих се у процесу умјетничког стварања и искристалисала та нова категорија перцепције и поимања свијета. Умјетнички ликови јесу у ствари **имена** у развијеном облику, односно, тијело којим се обавија најпримарније пројављивање невидљиве, по себи и за себе бивствујуће суштине - име. Суптилније речено, име је “најтананија плот посредством које се објављује духовна суштина”.³ Преко имена се недокучива суштина ствари открива свијету.

¹ ономатологија (грч. *ónoma*, *logía* наука) - наука о значењу и прављењу имена (ономатика); такође: тумачење имена.

² упор. о. Павле Флоренски “Имена”, стр. 16.

³ исто, стр. 17.

Флоренски приговара рационалистичким мислиоцима да гријеше кад о именима говоре као о неком свијетлом узору фиктивних уопштавања, која притом не одговарају никаквој реалности. Негирајући именску типологију тврдњом да свака ознака почива на историјској произвољности и стога може бити унеколико независна од суштине означеног (Винделбанд и други), рационалисти су у ствари ти који су “расцепкали Слово Божије на ретке и речи, језик су разбили на звуке, ... Бога су прогласили системом категорија, док на велике људе гледају као на груменчиће који су настали од прашине векова”.⁴ Оно што типолошку категорију личносног бића чини тешко докучивим, тешко објашњивим и тешко прихватљивим у практичном мишљењу, јесте управо висок статус имена, односно степен уопштености и згушњавајућа снага имена.

Име је нераскидиво повезано с личношћу. Сама ријеч **бвоца** се у библијском језику често употребљава у значењу **лица**; али, таква употреба те ријечи карактеристична је за епоху јелинизма, о чему свједоче папируси и натписи тога времена. Имена су од животног значаја, јер је име лице, личност, а не само неком литерарном јунаку него и стварном човјеку његово име или предсказује или судбински одређује његове душевне и тјелесне црте: *verba efficiant quod significant*, - формула Томе Аквинског која представља опште убјеђење народа, али уз допуну Флоренског: која се односи нарочито на имена - “*et quomodo sonant*”⁵.

Именска типологија житија, пролога, свечаних црквених пјесамa, као своје полазиште има стереотипну формулу житија - “По имену и житије”, - а не име по житију. Црква на име гледа као на **тип**, као на духовну, конкретну **норму** личносног бића, као на **идеју**, док се светитељ сматра њеним најбољим изражаваоцем. Међутим, име је онтолошки примарно, док је његов носилац, без обзира ко то био, увијек у другом плану. Флоренски као потврду која иде у прилог овој тврдњи наводи да је Господу, који се још није зачео на земљи, било предодређено од вјечности име, које му је донио Анђео. Такође, у црквеним пјесмама посвећеним светитељима гдје им се указује почаст због тога што им је живот протекао у складу са именом, потврђује се теза да се имену у онтолошком

⁴ *ibidem*, стр. 22.

⁵ слично томе, како она звучи (лат.).

смислу придаје највиша вриједност. Не смије се заборавити социјално значење имена, јер народи имена признају за нешто, прихватају их и утврђују као супстанцијалне силе или енергетске супстанције, то јест енергије, па се на основи таквог свог статуса онда у друштвеном животу и понашају као фокуси социјалне енергије.

У историјском и биографском смислу имена представљају носиоце знамења па као таква, што је и логично, заузимају посебно мјесто као типолошке категорије. Властито име је двоструко повезано са својим носиоцем. Оно нам казује ко је он. Али, такође, оно се и супротставља своме носиоцу утичући на њега као оруђе наговарања или будући предзнак нечега. Тај утицај може бити добар или лош у складу са вољом носиоца, односно именованог. Јер, мистичке енергије, које садржи име, могу бити употребљене са стране, што може довести до не мале опасности за домаћина имена. Наше властито име је нешто реално око чега се свија наш унутарњи живот, у њему наше Ја налази себи објективну подршку и непромјенљив и постојан садржај. Оно је без имена тек тренутни центар постојећих стања. Како истиче Флоренски, о оваквом безименом Ја могле би се поновити ријечи о Ја феноменолошке психологије и трансцендентализма. Наиме, овакво Ја је чиста субјективност, оно је у ствари субјекат који себе није исказао, који нема никакве везе са стварношћу, па је, самим тим, лишен објективности и оваплоћености. Кроз име, као најсуштаственије самопројављивање Ја, и помоћу имена Ја први пут стаје објективно пред себе, а ова његова најтананија плот чини га доступним онима око њега. Док нема имена, “човек још није човек, ни за себе ни за друге, он није субјекат личних односа, па самим тим није ни члан друштва, већ је само **потенцијално** човек, наговештај човека, заметак”. Без имена друштво није у стању да у себе укључи и са собом повеже своје чланове, а губитак имена у друштву увијек је значио и грађанску и историјску смрт, па према томе, и нестанак са историјског попришта. Једино памћење имена од стране Бога осигурава вјечно постојање ових Ја, - а раскид с постојањем исто што и Његово брисање из Књиге живота. Јер, име је знак критичке чистоте, идеална форма цјелокупног садржаја личног живота. Без имена човјек је слика безобличних хаотичних стања, будући да је име нит која повезује свјесно и несвјесно, објективну реалност и субјективну привидност.

Име има моћ успостављања личности, оно је основно и најцјелосније појављивање личности у објективном свијету. Име је пут у несагледиве дубине унутарњег свијета човјека, оно је копча помоћу које је једино могуће задржати онога који је из објективног већ у великој мјери загазио у субјективно.

Именом се изражава тип личности, њена онтолошка форма која “даље одређује њено духовно и душевно устројство”. Име је најтананија, а тиме и најодговарајућа **плот** личности. Духовно суштаство личности је само по себи неизрециво, човјек није у могућности да **изрази** личност него само оно што је она оформила. Име је најдубљи слој тијела без кога је личност незамислива јер се фактички и не може замислити, па као привид измиче из оквира мисли. Кроз име се познаје и духовно устројство личности које надилази илузорност и привидност неповезаних чулних утисака, па без имена нема ни цјелосности личности. Име је оно на шта се фокусира наша мисао, а одбацили име, - значи прећи на неизрециво искуство, прећи на чисто мистичко искуство које је неисказиво. Име је докучиво једино кроз себе само, *per se intelligitur*. Уколико се рашчлани, оно губи своју суштину свдећи се на мноштво психолошких црта које су својствене безмало свакој личности. Дакле, име се одређује искључиво кроз себе и ако нема непосредне интуиције свијест му се може приближити једино путем умјетничког лика.

Чињеница је неоспорна да људски род вјерује у имена, и та вјера није само теоријска већ је практично доказана тиме што су се имена сачувала од заборавља. А мисија имена је, како наглашава Флоренски, да изражавају и вербално утврђују типове духовне организације, језиком као оруђем мисли, на чему се темељи цјелокупно знање.

Организам форми јесте систем конкретних сазнајних начела. Имену, као форми унутрашње организације, одговара број као форма спољашње организације. Значи, наспрам инваријанте субјективности налази се инваријанта објективности, односно, име је личносна а број стварствена инваријанта. Обје инваријанте проистичу из форме која је истовремено и личност и ствар, или, другим ријечима, она је начело и личности и ствари. Овдје Флоренски мисли на идеју која је према Платону “извор бића и познања” и у којој је кључ за разумијевање зашто се познање и биће међусобно не размимоилазе, иако свако од њих остаје вјерно самом себи. А, управо их **идеја**, “нумерички истоветна и у једном и у другом,

одржава у међусобној равнотежи”.⁶ То значи да је **број**, космолошки гледано, исто што и **идеја** онтолошки гледано. **Квантитет**, материјална страна броја, је у односу на **квалитет**, његову формалну страну, исто што и број, материјална страна идеје, у односу на име, њену формалну страну. И име у себи развија такав дуалитет. Његова материјална страна је **усија**, а формална **ипостас**. Изнад њих су врховна начела, **број и име**. Коначно, број и име су хијерархијски потчињени врховном онтолошком начелу - **идеји**. Свих ових седам основних начела знања јесу такође и начела бића. Спољашњи свијет је спој **простора и времена**; и док се простор превасходно одређује квантитетом, вријеме се одређује квалитетом. **Личност** је у унутрашњем свијету, кога чине стихијност и дужност, оно што је ствар у спољашњем.

Изложена схема категоријалних веза омогућава Флоренском да обави додатно тумачење помоћу међусобног односа граматичких лица. Тако, Ја је трансцендентно и појављује се као Ти (као **лице**) и као Он (као **ствар**). Кроз своје име Ја опажа себе као Ти и тако долази до познања себе, а кроз број Ја постаје Он, и на тај начин оцјењује себе. Најзад, “духовно устројство које припада Ја исказује се именом, док се реалност Ја исказује његовим бројем”.

Све људско знање Флоренски дијели на двије стране: једна тврди да имена изражавају саму природу ствари, а друга, пак, да су имена само формални знаци ствари. Древна философија казује да познање имена омогућава и познање ствари; имена постоје у стварима по њиховој природи, а не по томе да ли то неки човјек жели или не жели. У имену свијест открива и разрешава замршени животни чвор, његов најдубље скривени нерв; имена су објављивања, односно оглашавања под њима лежећих ствари.

Надаље, име ствари је **идеја - сила - супстанција - ријеч**, која сачињава саму суштину ствари. Промјена имена и бића одговара у потпуности једна другој, јер у имену - звука невидљиво присуствује име - биће, па стога промјена звука имена условљава и промјену бића имена. Ово нам указује да Флоренски у имену не види само “унутрашњу ријеч” него и спољашњи звучни омотач чија промјена такође пресудно утиче на биће узрокујући у њему промјену адекватну оној на себи.

⁶ исто, стр. 44.

Дајући својој философији имена некад идеалистички а некад рационалистички садржај, уводећи притом име у ранг окултних сила, Флоренски заправо указује да је име и идеално и реално. У зависности од односа према свом носиоцу, име може бити трансцендентно и иманентно. Име може узајамно дјеловати са човјеком постајући узроком његовог мистичког живота. Према томе, може се закључити да **носилац учествује у имену**. Име је нераздвојиво од именованог и показује се као његова душа.

Насупрот емпиризму, општечовјечанско знање тврди да имена јесу реалности (онтолошке суштине); да имена имају своју сопствену енергију (јер само небића немају енергију); и да имена могу бити стваралачке формуле личности. Сљедствено томе, “постоје двије претпоставке везане за имена:

1. Имена су у себи одређена и завршена, свако име - јесте свој посебни, закључани свијет, супстанција. Имена - су суштине.

2. Свако име је неизоставно дјелатно, јер супатанција не може а да не дјела, а да не шири своју енергију. Зато, оно не може а да не дјелује на свога носиоца”.⁷

Самим тим, говорећи о философији имена о. Павла Флоренског као о повезаности имена и именованог, с правом се може устврдити да је она у суштини дубиозна и скривена интуиција општечовјечанског знања. Он име схвата као одређено биће које има свој живот, своју енергију, којом може, како је већ наведено, дјеловати на свијет, то јест, понашати се у одређеном степену окултно.

Као једна од особености његовог религиозно-философског поимања свијета и човјека, може се дакако навести и теза о постојању дубоке блискости и чак континуитета између Хришћанства и паганизма, без икакве противрјечности и антагонизма. А, учење о Имену Божијем јесте управо она тачка која врло очито показује ту блискост античког и хришћанског религиозног типа, јер “за обоје име изражава највишу светињу и центар култног живота”.

Примјећује се да Флоренски помиње постојање нарочитих окултних моћи које нису идентичне ни обичним физичким, ни ангелским, нити пак Божијим енергијама. То потврђује и његова теорија симбола у којој се наводи присуство сопствене енергије симбола. Ријеч у себи садржи “физичко-хемијски

⁷ ibidem, стр. 50.

моменат, који одговара тијелу, психолошки моменат, који одговара души, и одисејски моменат, који одговара астралном тијелу”.⁸ Отуда синергија (узајамно дјеловање енергије символа и симболизованог, које и чини символ символом), на којој инсистира Флоренски. У складу са тим, у Божијим Именима као симболима он проналази синергију Божанских енергија, људских енергија и енергија самих имена, символа - став који је противан о. Антонију (Булатовичу), који није видио у Имену Божијем никаквих других енергија осим Божанских, што је истицао Флоренски.

На крају, можемо истаћи да име објављује и открива суштину. Наравно, битно је да Флоренски повезује име с изгледом (с ликом), јер и име и изглед представљају појављивање и енергију суштине; изглед је видљиво име, а име је изглед који се чује. У имену символ постиже свој тријумф, он је гранично постојање, односно, сједињавање енергије спознаваног објекта и спознавајућег субјекта. Надаље, он тврди да се форма и садржај, смисао и дјеловање, дух и танана материја, биће и сазнање обједињују у имену, али не у апстрактном смислу, већ као “у **живом бићу**, и не механички него скривено спајајући у себи та начела”.⁹

Најзад, анализирајући западноевропско поимање ријечи, а полазећи притом од става да је ријеч најсуштаственији примјер символа, Флоренски закључује да је оно у суштини “врло грубо и плитко” јер у ријечи опажа три нивоа:

1. **фонему** - нешто физичко, прву материју ријечи, све физичке и физиолошке појаве које произлазе из изговарања ријечи;

2. **морфему** - логичке и граматичке категорије ријечи. Њена суштина је супстанција - с једне стране, и категорија рода, односно лица - с друге;

3. **семему** - значење ријечи које се постојано мијења; а ријеч је, како он запажа, много богатија него што нам се чини. Свака ријеч је симфонија звука, свака има велику историјску слојевитост обухватајући у себи цијели свијет појмова.

⁸ исто, стр. 62.

⁹ упор. Флоренски П., свящ.: “Собрание сочинения”, стр. 242-243.

ТОПОНИМ ЦРНА ГОРА НА
СЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ

Црна гора као име планине – висоравни, која не избија на море као сусједно Попово поље или Стонско поље, јавља се већ у X вијеку.¹⁾ Први траг „катуни Црне горе“ јавио се 1379. у доба краља Драгутина (1276-1316). У вријеме краља Милутина (1282-1321) поново сусрећемо појам Црна гора. У Милутиновој повељи манастиру св. Николе на острву Врањини у Скадарском језеру наведена су нека села са меропсима и отроцима која се поклањају, а међу њима је и неки меропх Васиљ са дјецом „од Црне горе“. Доцније, у једном уговору са Млечанима у августу 1435. деспот Ђурђе Бранковић (1427-1456) је употребио израз „катуни Црне горе“. Овај погранични уговор са Млечанима уврстио је деспота и његове потомке у млетачке грађане. Тек крајем XV вијека усталио се назив Црна Гора за крај изнад Котора (или *Montagna Negra*). Поменути назив преузео је и најмлађи син Ивана Црнојевића (1465-1490) потурчењак Станиша који се назвао Скендер–бег Црнојевић и владао 1514-1528.²⁾ Временом се од Старе Црне Горе (4 нахије) појам Црне Горе ширио онако како се и она ширила.

Међутим, мање се зна о топониму Црна гора ван поменутог простора. Најстарији назив Црна гора помиње се у једној повељи из 1328. и лоциран је у области Брна у Моравској. Име Црна гора (оригинално Черногоры) се помиње у Вјазниковском срезу (Вјазники је руски град у области Владимира, а добио је тај статус 1778. године). Топоним Црна гора сусрећемо и у Краковском војводству у Пољској, док се назив Черногорка налази у Русији на три врсте удаљен од Городка у Холмогорама (Холмогоры) у области Новгорода сјеверно према Архангелску.³⁾ Па ипак, сви ови топоними не могу да засјене «руску Црну гору» која је и у историји и у историјској географији натјерала неке руске, малоруске (украјинске) и пољске истраживаче XIX вијека да јој посвете одговарајућу пажњу.

Управо у руској Црној гори се појавио и топоним Косово. Утврђено је да су оба назива постојала у XVII – XVIII вијеку. Да ли су те називе донијели Словени у својим сеобама или су топоними настали тек послје славног Косовског боја 1389. године, па су их можда пренијели у ове крајеве, у једној од својих сеоба, сами Срби?! На то питање не може се са сигурношћу одговорити.⁴⁾ Ова руска Црна гора (Черногора, Черные горы) протезала се дуж ондашњих граница Пољске, Угарске и Влашке, допирући до Ердеља. То је данас највиши планински масив у југоисточном дијелу Шумовитих Карпата, у Закарпатској и Ивано-Франковској области Украјине. Висина тих планина је 1800-2000 метара са највишим врхом Говерла 2061 метар. Гло је од сланкасте глине, пјесковито или садржи лапорац. Има букове и јелове шуме, као и пашњака. Током XVII – XVIII вијека руска Црна гора је била прекривена шумовитим горама, имала је стрме кланце и провалије, тамне пећине, узане путеве који као да су били предодређени да послуже као идеално мјесто за засједе одметника и хајдука. Становници су Гуцули (Хуцули), који говоре дијалектом украјинског језика, а по вјери су унијати (задржали су православни обред, али признају папу).⁵⁾

Хуцули су „у широком и великом гнијезду Црне горе“ постали хајдуци у историјским повољним условима. Тад је у близини овог простора бијеснио Велики сјеверни рат (1700-1721), који је руски цар Петар Велики водио против шведског краља Карла XII (1682-1718). Шведски краљ је подржавао Станислава Лешчинског против фаворита Петра Великог пољског краља Августа II (1670-1763). Овај саксонски курфирст је био пољски краљ 1697-1706, а онда поново уз подршку Петра Великог 1709-1733. Додајмо још да се мађарски племић Ференц II Ракоци (1676-1735) подигао против Хабсбурговаца (устанак је трајао 1703-1711), да је склопио 1707. савез са Петром Великим, онда се тек види да је то читаво подручје, у додиру са руском Црном гором на тлу Пољске, било ускомешано. Не треба ни напомињати да су Турци из Влашке и Молдавије, некад и у друштву опаких Татара, проваљивали у подручје Црне горе и односили плијен и робље. И ова хуцулска хајдучија као главно своје сједиште имала је мјесто Косово на ријечи Рибници (како неодољиво оба топонима подсјећају на наш простор!), који ће тек 1939. бити проглашен за град. Хајдуци су знали да се склањају на

зимовање, а слаба пољска власт није била у стању да их потисне, па су мирно проводили дане на забавама и вечеринкама.⁶⁾ Овај крај Прикарпатске Русије био је по тадашњим појмовима далеко од територије ондашње Украјине која је била у саставу Русије и постаће дио Украјине тек у побједоносном јуришу Црвене Армије у Другом свјетском рату.

Како су Турци господарили мањим подручјем руске Црне горе, хајдуци који су се борили против њих крајем XVII и у првим деценијама XVIII вијека приказивали су се као хришћански борци против ислама. Па ипак, бројни истраживачи су им оспоравили да њихова упоришта Космач и Жабе могу да се мјере са славом Цетиња. Према сопственом признању једног од њих (др Јулијана Целевича) руска хајдучка упоришта никад нису постала оно што је било Цетиње „тамо у српској Црној Гори, тих истих година (1697) и при сличним приликама, само при вјерском фанатизму који је тамо распаљен, када је Данило Његуш преузео пријесто црногорске кнежевине“.⁷⁾ Даље од Јулијана Целевича у својим трагањима је отишао Балтазар Шупински. Упоређивао је хајдучију у руској Црној Гори и балканској Црној Гори.

Признајући да су се обадвије хајдучије бориле против власти, он је навео да се та борба водила „још израженије у српској Црној Гори (Монтенегро) и да се хајдучка упоришта у Карпатима Јасеново и Космач нису могла „претворити у руско Цетиње“, нити је такав отпор водио стварању државног организма. Боље речено, хајдучија у руској Црној гори остала је на нивоу хајдучије. Признајући да је „српске хајдуке“ лакше било покренути „против турских муслимана“, јер је био присутан и „религиозни мотив“, додао је да је у Прикарпатској Русији и Галицији било доста оних чије се порекло вукло из крајева руске Црне горе, а припадали су високом пољском племству и шљахти. Међу њима је био и хетман Потоцки који се трудио да угуши покрет „црних хлопаца“. Управо они нису допуштали да хајдуци руске Црне горе „крштени кроз ватру и воду“ створе државу и отцијепе се од Пољске. Доцније, послје прве диобе Пољске, Аустрија се домогла Буковине, па је са истом жаром након 1775. прогонила одметнике као што је раније чинила и Република Пољска.⁸⁾

Хајдуци, изложени честим потјерима и прогонима, знали су привремено да напусте своја станишта у Прикарпатској Русији и Галицији, да упадну у Угарску и Ердељ, да се

врате ка Буковини, Украјини и Молдавији, па да онда опет запосједну своја претходна упоришта. Овакви њихови маневри су стварали проблеме Влашкој, Аустрији, Турској, Пољској (док није ишчезла), па и Русији. Премјештајући се, увијек су били близу пољске границе, готови да ускоче натраг ако им се укаже прилика. Опрезна пољска потјера није се одлучивала да пређе туђу границу, па су хајдуци, што је био дио њихове тактике, чим би се Пољаци вратили у своја ранија мјеста или ако су упућени у друге области, мирно улазили у подручје руске Црне горе и поново настављали са својим акцијама. Међу хајдуцима руске Црне горе истицао се Олекса Довбуш (убијен 1745. године), прослављен и опјеван у народним пјесмама.⁹⁾ Из судских списа могла се добити друкчија слика о хајдуцима, гдје нису важили као „борци за правду“. Напротив, они су нападали богате куће велможа, некад их и палили, редовно су их пљачкали, а добит дијелили или продавали. Приликом продаје користили су и посреднике, па и љубавнице из сеоске средине, љепотице које су узвраћале љубав својим неустрашивим јунацима. Ако су остављали сиротињу на миру или су им давали нешто од добити, своју суровост су знали да искаљују према јеврејским трговцима.

Понекад су практиковали да их убију и опљачкају, чак и да приреде крваву свадбу, док су неки пут знали да се задовоље само тиме што ће им одузети пиће, а не и новац. У неким случајевима чак су знали да затраже од неког јеврејског трговца да им за хајдучки новац који су му давали набави оружје и да им га донесе. Уколико би им одбио или, још горе, подвалио, редовно су се светили. Само изузетно су били свирепи кад су пекли на ватри оног који је одбио да им преда златнике.¹⁰⁾ Дружина се зими разилазила у планине, а некад је живјела на двору богаташа или је таворила ван граница руске Црне горе, замрзнувши своју активност и не издајући се за хајдуке. Неки топоними руске Црне горе упућују на наш простор (Косово, Космач, Јасеново, Подгоричани, оригинално Підгоричани), али и хидроними (ријеке Рибница и Бистрица).

Хајдуци руске Црне горе нису били поријеклом из исте нације: било је међу њима Карпаторуса, Пољака, Румуна, козака (Малоруса, тј. Украјинаца). Али према актима судског трибунала у Станиславу 1754. појавила се у разбијеној дружини Васиља Бајурака имена и загонетне „вирменске“ (јерменске) нације. Јерменима су назвали у судском акту

слједеће хајдуке: Ник. Вартанович, Самуел Ганкевич и Григориј Теодорович.¹¹⁾ Тешко се може прихватити да је ријеч о Јерменима, јер они немају презимена која се завршавају на ич. Уз то, да би забуна била већа, поред њихових имена је дописана занимљива ознака да су то „Рајци јерменског округа“ (у оригиналу „райци вирминског уряду“). Нити су Јермени насељавали руску Црну гору, били су права ријеткост, па још да су доспјели у хајдуке, нити се ради о њима. Могуће да су у питању Срби који су се обрели у тој средини и можда већ почели да се русифицирају. Рајци (односно Раци) је назив који се може срести у руској штампи XVIII вијека, па и у неким званичним документима, кад се помињу Срби. Назив Рајци (Раци) преузели су Руси, а изгледа и Пољаци, од Мађара.¹²⁾

Како се Аустрија у диобама Пољске домогла не само Галиције него и руске Црне горе, почео је све силовитији притисак нових власти на хајдуке. Прогоњенима је преостајало да утекну у Влашку или Русију, иако ни тамо нису могле да се скрасе и да наставе са својим акцијама. Аустрија је и у XIX вијеку сузбијала одметништво у намјери да га искоријени. Хајдуци су гинули и завршавали у тешким тамницама, а само највјештији су потражили своје уточиште у сусједним државама, чекајући боља времена. Додуше, неки су се примирили и напуштали хајдучију. У 1837. години појавили су се циркулари у пет округа: у окружницима лвовског, золочовског, самборског, перемиског и сјаничког округа расписана је потјерница за дружином коју је предводио Францишок Квјатовски из самборског округа, стар 25 година, римокатоличке вјере, средњег раста итд. коме су приписана разна убиства. Поменути хајдук, по занимању кројач, утекао из затвора у Сушици, па се молило свештенство да у црквама објави народу о каквом је злочинцу ријеч и да помогне у његовом хватању, уз пристојну награду.¹³⁾ Нешто касније, исте године помињала се у циркуларима и група Јевреја разбојника: Мојсије Рајснер, Мендел Шор, Герш Мендон и Барл Леви. И они су побјегли из затвора, постали хајдуци, па је и за њима расписана награда. Чак и касније, кад су наступила мирнија времена, аустроугарске власти су 1876-1877. вјешале хајдуке из руске Црне горе.¹⁴⁾ Очигледно је да је Двојна монархија све до свог нестанка имала тешкоћа да умири словенско становништво руске Црне горе.

НАПОМЕНЕ

¹⁾ Историја Црне Горе, к.І, Титоград 1967, с.339. Треба рећи да се у средњем вијеку у Србији јужно од Ваљева појавила област Црна Гора и да је много доцније постојао црногорски срез све до 1944.године. Заправо је назив Црна Гора нестао тек у новијем времену. Од осталих топонима сачувао се још у Македонији назив Скопска Црна гора.

²⁾ Владимир Ћоровић, Историја Срба, II, Београд 1989, с. 54 оспорио је Јиречка и навео дубровачке изворе у којима се „катуни Црне горе“ јављају још 1379. године. И Јагош Јовановић, Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње 1947, с. 60 држи да је назив Црне Горе старији од 1435.године. Јиречек признаје да је ријеч катун већ присутна у XII вијеку, али инсистира на првом помену Црне Горе 1435. године (Константин Јиречек, Историја Срба, Београд 1922, I, 113; II, с. 137, с.194). Ослањајући се на истраживање Ст.Новаковића, Бр. Ђурђева, Јована Ердељановића и других, Павле С. Радусиновић је дошао до закључка да су окатуњене скупине сточарског становништва дале име не само Катунској нахији, него и Зети, гдје су Словени асимиловали раније влашко живље (П. С. Радусиновић, Становништво Црне Горе до 1945. године, САНУ, Посебна издања, к. XV, Одел.друш. наука, књ. 80, Београд 1970, с. 32-33).

³⁾ Русский исторический сборник, Донесении о первых успехах путешествия в России Зорияна Ходаковского, т. 7, Москва 1844, с. 315. Назив најстаријег записаног појма Црна Гора јавио се код Словена у Моравској у повељи из 1328. године (Српá Нога).

⁴⁾ Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII віці. У Львові, 1897; Руська історична бібліотека, т. XI X, с.155-295.

⁵⁾ Дело, Львов, 1882, № 34-39; Юлиан Целевич Опрышки...Львов 1897, с.161. Јулијан Андрианович Целевич (23.03.1843-24.12.1892) родио се у Павелчи код Станислава у руској Црној Гори, син свештеника, 1865. завршио универзитет у Львову. Предавао је у гимназији у Львову и Станиславу. Највише је писао о хајдучији руске Црне Горе.

⁶⁾ Ю. Целевич, с.158-159.

⁷⁾ Львовянин за 1861 рок, ст. 57-70; Ю. Целевич, с.160; Czas, miesięcznik, rok II, T. IV, Zeszyt 18, czerwiec, Kraków, 1857. Можемо уочити да је Целевич владику Данила погрешно називао кнезом. Истини за вољу, Црна Гора је била кнежевина под Данилом Петровићем Његошем. Целевич је савременик тог догађаја, па је сметнуо њен претходни теократски период- до Његошеве смрти 1851. године.

⁸⁾ Pamiętnik Tatrzanski, 1887; Ю. Целевич, с. 188.

⁹⁾ Народныя песни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я.Ф. Головацкимъ, ч.І. Москва 1878, Думы господарскія и скотарскія, ч.60.

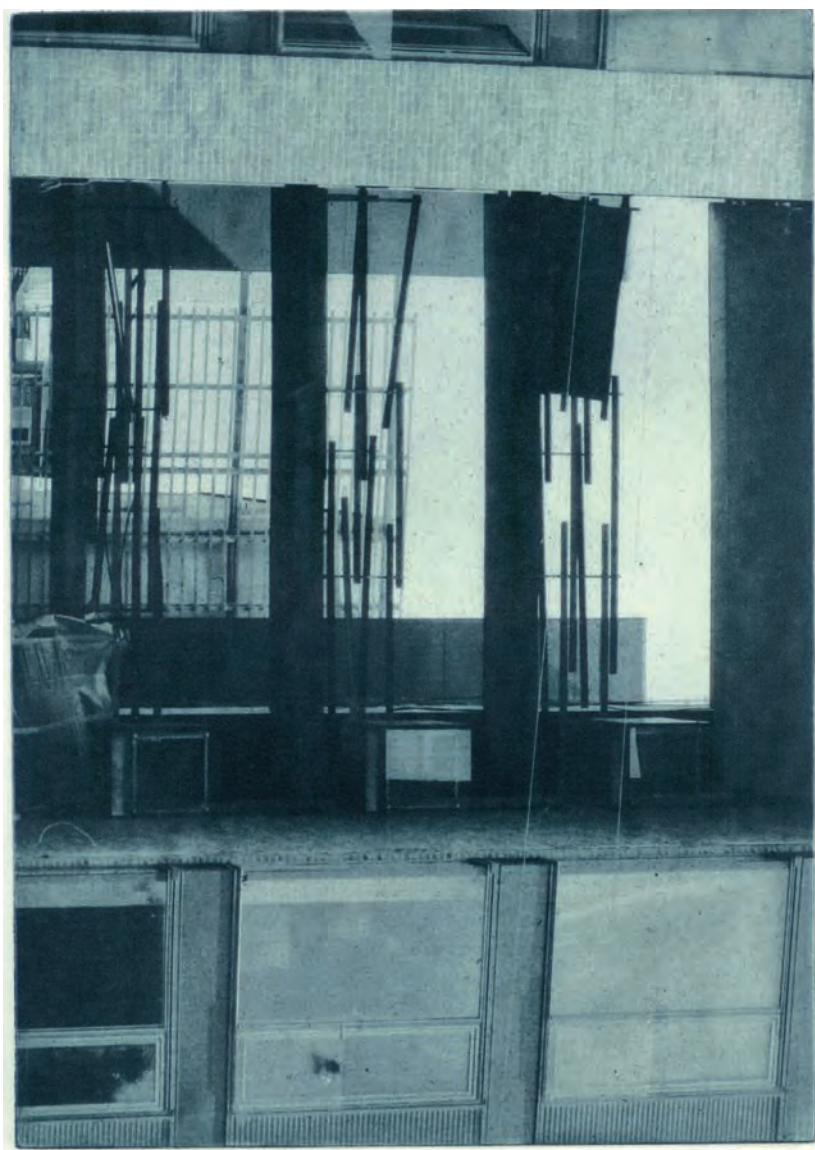
¹⁰⁾ Ю. Целевич, 225.

¹¹⁾ Ю. Целевич, 204.

¹²⁾ Милорад П. Радусиновић, Прве вијести о Србима и Хрватима у руској штампи XVIII вијека, Српска слободарска мисао, новембар-децембар, бр. 6 (20), Земун 2001. с. 88-98.

¹³⁾ Ю. Целевич, 283-285. Лист „Правда“ из Львова (Правда, Львівъ, 11-го листопада 1867, с.181) смјестио је руску Црну гору између Галиције и Буковине.

¹⁴⁾ Ю. Целевич, 184.

Сандра Мркајић - графика

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Андрија РАДУЛОВИЋ

Андрија РАДУЛОВИЋ је рођен 1970. године у учитељској породици у граду под Горицом. Објавио књиге поезије: *Поглед с моста* (1994), *Знак у пијеску* (1995), *Поноћ на Дону* (1997), *Огњено ребро* (1998), *Ријеч са југа* (2000), *Анђео у пшеници* (2002).

Добитник је више награда, међу којима и Интернационалне награде за поезију „NOSSIDE“ (UNESKO) 2005. Италија. Уредник је у часопису SQUAIRE.

ПЈЕСМЕ СНИЈЕЖНЕ АЗБУКЕ

КАМЕНОЛОМ

Ваде коцке бијелог мермера
слично коцкама мађарског сира

Улијевају неку љубав чекићима
исклешу птице које се никада
винути неће у плаво

На концу ипак сваком
засједне за врат
било као плоча
крст или вишекрака леденица

Ми се још и кунемо каменом
мислимо да у њему има нешто скривено

А шта ако ти је читава грудa каменолом
Ако ти маљем ударају у ћошак од куће

Ако сваки дан ломе

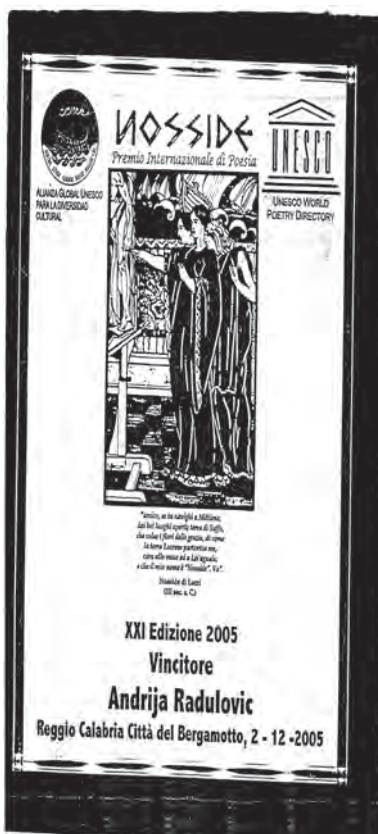
ГОЛУБ

Из доброчојства преселио се
у пећину над градом

Пресретао би писмоноше
савијао дуван
и пушио реченицу по реченицу

И тако три зиме
док се није пречитао препушио
и сузе га задавиле

Голуб од слова саздан
крила скрха
да испише име
на плочи сивој каменој

СОЈЕНИЦА

Данима дан празних очију влада
а звала је распуклим гласом
наром кравим у зору
да гледамо како киша
потапа наше снове
из којих ће прозборити
свебиље и кућу нашу сојеницу
винути над језером
и лаћу у којој спава црно јаре
с гуштером о врату
и спесе у којима стоји
љепота ће спасити свијет

ОГЛЕДАЊЕ

У јарећим кожама
ковачи котлари калајције
припити окивају мече
рођено чедо
и огледају се у бисерно
лице дуге из које сипа
жито и ситан новац
а на извору чергарка
Звездана пустила ждријепца
на дојке
и пршти млијеко
и поред огња дрхти јагње

ФРУЛАШ

Из дубоких зима
снатри свјетлост
јашући јелена
над горама нашим пустим

Из кула плаветних снијежи
и звона њише
напуштено благо пребијело
звучком храни
као некад бјелицом
у дане крвавог господства
тражећи милост
и она два ока плава

МЕЂАШ

Четири окца и четири ува
на четири стране свијета
пружао међаш из обећане земље
свјетлуцао посађен уз шаку соли
виноград и друго воће

Ономад је као комета
освијетлио нашу ноћ
у којој се разлистасмо

И послије сто година
ја сам та дивља пчела
што чудом пада
на претеклу крушку
у сузама

РУДАР

Лулу је пунио до пола
умотао оброк у новине
белгијске масне
и рукама од гранита у злојутро
помиловао уснулу вучад
синове своје

Љуба његова насушни хљеб
натире за рударе мале
што рисују оца карбонима
срцем његовим пишу
зидове куће храстове

ЧИЗМЕ

Моје су чизме басале некуд крцате
пужева алги мртвих мрава
морске траве и неке чудне тишине

Десна ми одмијенила јастук
Јесу ли дубоки снови моји

И све је исто
Листају ослонци ране

Чизме од чисте коже
чизме од људског лица

ШАХ

Осуђеници шалције
звјездочатци
анђели и мишеви слијепи
играју шах

Један црно бијелог лица
даје краљевство за коња
лепршајући по магнету
као онај по пољу

С времена на вријеме
кроз једну бијелу тачку
у затвору Домина са 64 стране
дежурни се накашље

У ћошку Петроф
њихова једина веза
са космосом

КРИЛА

У маслињаку прастаром
хиљеде окаца зури

Из бунара сненом
кофом вадим
крик по крик

А ти обалом снијежиш
и у стихове хоћеш

О крилима ти зборим
о Дамјану и Козми

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Злата КОЦИЋ

Ранко КРСТАЈИЋ

Миодраг РАИЧЕВИЋ

Еријета ЛАКИЋЕВИЋ

Благоје НИШАВИЋ

Петар ЖАРКОВ

Данило МИЈАТОВИЋ

Јован ДУЈОВИЋ

Злата КОЦИЋ

ПОНОРНИЦА, УСКЛИЧНИК

Сени Јована Дучића

1. ТРЕБИШЊИЦА

Под земљу одбегла невеста -
одоздо време помера
одоздо вреже превлачи:
платану, ситом живота,
свој грешни пород потура:
грожђе, пипуне, нарове –
обиље сласти распукле
да купиш, да се искупиш,
да вкусиш како дозрева
исповест листа смоквиног
међ корицама требника
под темељима тврдошким.

2. ИСПОВЕСТ

Невесту треба спремити.
Јато белих голубица
треби њезине скутове
од бесног житног кукоља.
Треби њене плетенице
од зле бомбине гамади.
Треби њезине велове
од угрушаних одрона.
Од смокава иструлелих.
Ти сам - треба голубице
све да сјатиш у једну
чије се кићење спрема.

3. АТЛАНТИК

Изводе љубу понорну,
а ти – у понор туђински.
Сунце је к себи узноси.
С обале твојих реченица
јаблан узлеће: ускличник
и тачка под њим – кугла
земаљска, божја лубеница.
Блажено у њој семе.

4. ТВРДОШ

Радуј се, црна семенко
јер клицом звониш звезданом.
Радуј се, лозо усправна
јер се у стабло обраћаш.
Радуј се, јер те платани
кипариси и кедрови
литијама пресађују
из океана леденог
у благовесни чирак.

5. ЦРКВИНА

Блага је вест, и благо
понорној – понад брда.
Јер успаванком свештеном
поји те. Достојно јест
хвалити рибље, кртичје –
одозго пишеш. Одозго
вити чемпрес ко усклик
печатиш сунчевом тачком:
да буде певљив анђелу
човеку да буде читљив
кад горње око и доње
бденије скупа упрегне
у двоколицу видика.

6. ХЕРЦЕГОВАЧКА ГРАЧАНИЦА

Реч *горње* и реч *доње*
склиске су, немирне куглице
на ветроказу ноћном.
А Творац не преокреће
збуњиви наш пешчаник:
само га мигом узведе
у фењер земљом утуљен –
сам своје чрево да одврћеш,
свој несагорив фитиљ.
Блажен, који се склупчао
у трунчици под ускликом
Ти си видело свету -
јер ће устати разигран
усред светлосног снопа.

7. ЗВОНАРА

Блажен, који закорачи
у зрак као у звонару:
уже од снопа светлосног
не руком, помишљу тргне,
небеска светила заљуља,
звоњавом преплави брда,
и ето невесте - плови
као икона на водама!

МИРИС ДИВЉЕ РУЖЕ

Када је Арсеније Мрдак устао иза писаћег стола и отишао да затвори прозор, почињао је да дува хладан ветар. Још од јутра болела га је глава па је често устајао и нервозно шетао по соби. Све време имао је осећај да га неко посматра. И заиста, док је покушавао да затвори прозор, учини му се да виде једну силуету која брзо нестаде у жбуњу испред ограде у дворишту.

Данима је непрекидно радио на рукопису романа, који је давно започео. Мучио се више него обично. Љутио се на све што га окружује. Можда му се због напетих нерава све то само привиђа - мислио је.

Још једном је пажљиво осмотрио жбуње испред прозора, али не примети ништа необично, само су гране јоргована лагано подрхтавале на ветру. Неко време остао је налакћен на доклат удишући пуним плућима, али је још увек осећао ону исту нелагодност - нелагодност од нечијег скривеног погледа.

Онда се сетио да га тај чудни осећај прати од самог повратка у село, у стару родитељску кућу. Испочетка је мислио да је преморен, да му се то само чини, да уображава, али сада је био сасвим убеђен да га заиста неко посматра из прикрајка, и да му се тај неко дотиче срца необичном стрепњом.

Арсеније Мрдак, угледни књижевник, био је омиљен и цењен у књижевним круговима. Књиге су му донеле славу и бројна признања. Пропутовао је цео свет, „бежећи од самога себе”, како је у шали волео да каже. Најзад, помало разочаран и уморан, вратио се у село с чврстом намером да заврши један давно започети рукопис.

Село се беше сасвим изменило. Било је много мање него што му је остало у сећању. Куће су биле старе, ниске и дотрајале, и чинило се да полако зарастају у папрат и шуму. Свуда околу осећао се тежак мирис трулог дрвета и кравље балеге.

Мештани су га дочекали веома хладно и сумњичаво. Жене су се склањале испред њега, а мушкарци су га гледали са чуђењем, и неверицом, као да се плаше његове памети и његовог господског држања. Гордост која је често прерасла у охолост, и његов цинични, готово подругљиви осмех држао их је на одстојању. Називали су га ученом будалом и развратником. Зато је све мање осећао потребу да излази.

Сатима је нервозно шетао по соби непрестално се сударајући са невидљивим намештајем који је постојао само у његовом сећању, а који сада труне у шупи и на буњишту, у дну баште. При сваком кораку, сама од себе, отварала би се ниска вратанца на расушеном ормару, а у многобројним мутним огледалима назирале су се меланхоличне слике једног давно изгубљеног времена. Сваким новим кораком даске на поду извлачиле су му из сећања давно заборављене гласове, и све је у њему стварало мучан и nelaгодан осећај, као да је негде оставио упаљену цигарету, или неиспијену чашу омиљеног пића.

Многе ствари још су биле на старом месту: мала сталажа од јелове даске, невешто офарбана у зелено, црни гвоздени шпорет сав нарастао у рђу и чађ, дрвени кревет у ћошку, прикревен црвеним покривачем, велика округла трпеза са столицама около, слика непознатог свеца чији лик беше ишчилео и заувек отишао из потамнелог рама. С прозора се видела трула дворишна ограда на којој је бршљен ткао зелену чипку свог сопственог времена. Стари дечији бицикл у агонији је умирао у трави. Био је то далеки пејзаж његовог детињства, опустошеног смрћу родитеља.

Онда је из тих слика изронила једна дивна успомена, један драги лик, неоштећен и заувек истргнут из времена. Лик младе девојке, Даре, једине коју је истински волео. Била је то његова прва, искрена и чиста љубав, какву никада касније није доживео.

Била је то најдубља рана у његовој души, од које никуд није могао да побегне, и која никада није могла да зарасте.

Где је сада она? Да ли се удала? Има ли децу? Да ли га још памти?

На озареном лицу беше му се заледио осмејак давно минувле среће, коју је заувек изгубио у вртлогу времена, среће коју није умео да препозна, и коју није знао да сачува. Узалуд је касније лутао светом поново покушавајући да је нађе, а она

је све време била ту, поред његове куће, чекала га, стрепела, и надала се.

Како су брзо прошле године, како је пролетело време. Сва лепота живота ишчиљела је и нестала, као песак између прстију. Остао је само један драги лик у сећању, само једна давна успомена.

Застао је поред прозора привучен пурпурним руменилом залазећег сунца. Кроз младе гране јоргована у башти проматрала су га два невидљива ока. Учини му се да између зелених грана промину нечије лице, које брзо потом нестане у лишћу.

То је она - помисли Арсеније. Можда је дошла да га види, а нема храбрости да се покаже. Обрадован на брзину обуче јакну и истрча напоље.

У жбуњу јоргована није било никога, само су се гране нехајно њихале на слабом ветру. Доле у селу чуо се лавез паса, а сасвим горе на врху падине, изнад његове куће, наслоњена руком на стабло брезе стајала је женска прилика мамећи га својом загонетком.

Озарен и устрептао од неког чудног узбуђења, какво одавно није осетио, Арсеније готово појури према првим стаблима брезове шуме која је почињала на врху падине.

Сав ознојен и задихан стиже на оно место где је малопре угледао прилику, али тамо више не беше никога. Само је трава поред стабла брезе била угажена, а на једној грани закачен тек убрани цветак дивље руже.

Арсеније додирну цвет и уздрхта. Нема сумње да је то била Дара. Тај цвет је она највише волела. Позната и драга игра скривалице, све више га је смамљивала и узбуђивала, али у исто време у срце су му се увлачите слутња и неверица.

Кад је дошао до даха и мало се одморио, он крену даље, као давно навијена опруга која одједном почиње да одмотава своју нит, провлачећи се између повијених грана и полегле папрати, пратећи неки невидљиви, само њему познати траг. Убрзо изби на једну зараван, зараслу у траву и закржљало трње купине, на чијој се средини уздизао огромни стари храст.

Арсеније застаде. Срце поче да му лупа као сумануто. Лице му озари радост. То је било њихово омиљено састајалиште. То је било њихово тајно место.

Прилазио је храсту полако, као драгом пријатељу кога одавно није видео, и за кога је мислио да га можда више никада

неће видети. Он седе испод храста, наслони се на стабло и затвори очи. Кроз пуцкетање сувих гранчица, до срца му се проби једва чујан и нежан уздах.

Она ће се сада пришуњати - мислио је. Ставиће му руке на очи, сачекати мало, а онда, не могавши више да се суздржи, почеће да се смеје и да га љуби. Зауставио је дисање и чекао, чуо је како му срце лупа, и осетио је у души оно исто узбуђење, као онога дана када је одлазио, а њој није рекао да ће отићи. Није се ни опростио. Није јој дао ни лажну наду да ће се вратити. Знао је да би га она чекала до краја живота, само да јој је бар једном рекао да ће се вратити.

Али време је пролазило а она се није појављивала. Ништа се није чуло. Чак је и ветар престао да дува. Арсеније осети непријатност, и би му криво што је дозволио себи да испадне будала. Па наравно да неће доћи. Она је сада удата, има мужа, има децу, и није више млада.

Сунце је већ зашло и небо се црвенело као крв. Арсеније није устајао. Затворених очију лежао је прислоњен уз храст покушавајући да одагна изненадни бол у срцу. Хладни мрави пели су му се уз кичму, и нестајали у понору душе.

А кад је поново отворио очи, подигавши главу да удахне ваздух, изнад себе, кроз црвенило неба, поглед му паде на једну оголелу грану, са које је висио крајичак давно пререзаног, већ иструелог конопца.

Миодраг РАИЧЕВИЋ

О СТВАРИМА КОЈЕ ЈЕ ХОМЕР ПРЕЋУТАО

О ПОЉСКОМ ЦВЕЋУ И ДРУГИМ ПРИПОВЕТКАМА

“Српско име порушена цркво.”

Змај

Ником не дам рећи да је моја младост пушта била.
 Ја сам њу провео идеалишући...
 Кад истерамо ћеф, окрене сваки својој кући,
 а Јанко остане на биљези. Чува човек „Дарданеле“.

„Пловимо од онда , пловимо и данас; истина још
 не можемо да нађемо думенцију да циљу потера...”
 Борило се па се и уморило...” рекла би баба Јаворка,
 (она се, у овој песми нагнала да одмени књижевног
 критика.) Сигурно би се наљутила и казала:
 “Оно што треба у кући ни у цркву се не даје.”

... А онда из Богатића, телеграфском жицом,
 проструја вест: Деконструкција базичних структура
 говорног језика, пре или касније, учини да се нађемо
 у једном свету сасвим различитом од света свакодневне
 комуникације.

Да резимирамо:

Повуче га ум у прошлост, и он се сети свога детињства.
 Сети се оца и мајке, кућице... Тада виде своју собицу
 чисту, бело окречену, сто застрвен хартијом. Гледа
 онај бели табак исписан ситним словима, а над њима
 младића кога тек беше гарила наусница... Где си сад,
 наранчо лета? Ту он тек увиде да није ништа научио,
 и да су енглески романи једна пешчана пустиња у којој
 човек може пре доћи до лудица него до знања.”

Ал кад Јанко запева оно

“Ој облаче немој на ораче”

- имао си шта да чујеш.

BAKIE'S BLUES (телеграм)

*Веруј ти древном Кратину, мој учени друже,
да песма не може дуго да плени, а неће
ни живети дуго, ако је аутор њен водопија.
Хорације, Писма -Мецени (Епист. I, 19)*

Драги куме,
лишће још не опада, а септембар је прошао давно.
што је још горе, томе се више нико не чуди.
Волео бих да си овде. Попили би кафу, запалили
цигарету. Ти би ме питао: шта има ново. Ја бих ти
на то одговорио: скоро ништа, а онда бисмо
лепо седели и ћутали. Ти би онда рекао: Ајде,
стави ту кафу! Ја бих устао и одгузељао до шпорета,
одврнуо славину, насуо отприлике, тако, за две кафе,
укључио ринглу и сео прекопута.
Кад човек не пије, није низашта, кажеш. Мада,
понекад добро дође, ишчисти се организам.
Климам главом и послушкујем вести са шпорета:
да ли вода шапуће. Ти гледаш некуд кроз прозор,
и пушташ да ти дим, на час, обавије главу.
Је си ли гледао Жељка, питаш. Не, нисам,
не стижем. Онда обојица ћутимо.
Изгледа да је вода спремна”, кажеш.
Јесте, кажем, устајући. Сад ће кафа.
Чује се, вода, отуд из цезве. Додајем кафу,
на врх кашике шећера. Кум пије мало горчу,
али не сасвим без.

Доносим кафу, полажем шољицу на столицу.
Још једна цигарета. Ово му је четврта. Кум доста
пуши. Имам осећај да му фитиљ стално гори.
Гледам га, па ми дође да га загрлим. Можда је то
требало, ипак, да урадим, пре него што је отишао,
тамо, на то острво.

Често ми се деси, обично поподне, док лагано,
као да се ради о нечем врло скупоценом, цезву
с водом, спуштам на ринглу, да помислим:
стварно, што не би он сад бануо на врата,

и весео, (такав је само на вратима) рекао:
 Па, шта је с том кафом? Ја бих се онда
 ухватио за главу, схватајући да нема кафе,
 да смо, захваљујући томе, синоћ, никад тању
 попили кафу. Вероватно бих рекао, сметено:
 Само ти седи, куме! Сад ћу ја. Сишао бих доле,
 не чекајући лифт, и кренуо даље, да тражим
 шта ради, јер пола је три, и у то доба кафу
 куваш с кашичицом у руци, којом радостан,
 куцкаш по плеху, заборављајући да га то нервира.

О СЛЕПОМ КОЛОСЕКУ

*Живео бих у возу кад би
 ми га неко поклатио*
 Сем Шепард

Возити се у спаваћим колима исто је што
 и доживети оргазам који није само твој.
 Него чији? Ноћу, клопарање точкова,
 чујем у сну. Чијем сну? Волим како
 звезде, тад, нестају у даљини, постајући
 сенке звезда од малопре. А у вагону друге
 класе увек је тесно, рај за заљубљене.

Возити се у вагону друге класе исто је
 што и доживети оргазам кад то нико
 од тебе не очекује. Од кога? Сећам се
 раног устајања, како висим о очевој
 руци на путу до станице. Иде породица
 на море! Јупиии! Мада је кокга пиће
 моје младости. Испијам је на душак,
 а онда подригујем до Сутомора. Кад
 изиђемо из тунела Созина, угледамо
 море које се купа у јасној светлости.
 И док силазимо низ степенице до обале,
 чујем звиждук воза који се удаљава.
 И почињем да плачем. Нико не зна
 шта ми је, а ја не умем да кажем.
 Толико сам мали, и не знам да волим
 возове. Та љубав је, с годинама, расла.

Сад често сиђем до железничке станице,
нарочито петком, тад су гужве највеће,
и гледам возове који долазе и одлазе.

Да резимирам:

Кад сви путници изиђу, улазим у купе
и удишем ваздух који је остао после њих.
Седам на још топло место и пуштам
да њиве промичу, брже и брже, све док,
у једном часу не изгубе облик. Тада устајем,
склапам новине, и спремам се да изиђем
на првој следећој станици. Тамо су отац,
и мајка, одавно већ мртви. Мајка са сузама
у очима, срећна што смо сви опет на окупу.

О САРДОНСКОМ ОСМЕХУ

Грцима се ништа више не да замерити. То што су
садашње острво Сардинију звали Сард. По свему
судећи, разлог ком се приклонише беше практичност.
Сард! Па, то и данас много боље звучи.
Краће је, а кад се изговара, акценат који лебди изнад слова *a*,
ствара осећај да је име дуже него што јесте.
Могли би тако сатима, али време није на нашој страни.

Дакле, осмех. Кисели осмех. О томе би ваљало рећи коју.
Људи са овог острва, ако је Грцима веровати, имали су
карактеристичан осмех, или би се пре могло рећи начин
смеха, по правилу грчевит, и циничан.

Неки, који су боље упознати с тамошњим обичајима,
тврде да становници Сарда, у храну, стављају нарочиту
врсту траве. То донекле објашњава волшебну појаву
на уснама тамошњих становника која им искривљује осмех,
(тако што им се горња усна, при крајевима мало уврне
на горе, средина усне тад једва прекрива доњу, влажећи је
притом извесном количином пљувачке, те се цео приказ,
ономе ко гледа чини поприлично кисео, а да онај који
све то изводи, у устима, ништа друго нема него баш лимун!

Тај зачин би, каже се даље, изазивао стезање мишића око уста и доње вилице (екстремнија варијанта од малопре описане). То се лако даде видети на бронзаним рељефима: уочљив је, веома, тај грчевит, циничан, невесео осмех.

Да резимирам:

Мене, лично, све то искрено радује: имати за суграђане такве људе, мислим да је лепо. Један обичан осмех, без имало
acidum citricuma под језиком, исто је што и свадба негде
другде.

А свадбе су на Сардинији, као ретко где, велика радост. Е, али то се не да одмах приметити, јер, нико не пева. Зато се сви смешкају, и један другоме нешто шапућу на уво. То је дан, кад они не личе на себе, и кад је, после толико времена, све опет у најбољем реду.

О СРЕЋИ У НЕСРЕЋИ

Крај ми је дошао док сам био срећан.
Кавафис

Нико више не сумња да је Сартр умро срећан. Презирао је новац, и буржоазију. Писао је ноћу, сакривен од ствари о којима је дању говорио. Поседовао је, кажу, извесну ведрину, и спокојство, што га је чинило осебујним. Отуда, тврде многи, толики успех код жена. Жене воле привлачне мушкарце који своју лепоту, носе изнутра. Цунами у папучама! То је тако шик!

Али, како време пролази, Сартр постаје све нервознији, мада изнутра, “у свести, и подсвести”, много спокојнији, више него што би се, гледано одовуд, дало наслутити. Волео је да шапуће, кад говори. Многи су тврдили да општи са сенама, али шта зна светина? О веровању, да ће онај који пређе Лету,

а не покваси ноге, седети уз skut Творца,
о томе би овде требало да буде речи.

Кад су га питали да нешто каже о смрти,
рекао је: “Волео бих да умрем за столом,
у неком ресторану. Нека кап, или тако нешто!
Да повучем столњак, док будем падао!
Да преврнем тањир са супом!
Не би било лоше да неко од присутних има фотоапарат
Да се то забележи. Годинама већ, гледам око себе
и не видим ништа што ми је драго. Све је сећање.
То је Сартрова мисао у том тренутку.“
На француском, то звучи духовито.
Прича се да о смрти слично говоре
и они којима још није досадило, да свакога јутра,
своју кајгану једу, с чашом киселог млека,
овчјег, које тако прија желуцу.

Ценио је само ангажоване уметнике.
Оне друге је читао.
Срећан је, кажу, био због тога.
Слободу, коју је “до те мере” осећао, да му верујемо на реч,
никад није злоупотребио. Симон је, рецимо, могла, мирне
душе,
да се испред њега пење степеницама. Слобода се не сме
злоупотребљавати. Слобода се, ако ништа друго, цени.
Сартр и слобода, били су као створени једно за друго.
Симон је дошла касније.
Liberte toujour! Тај слоган гледам ових дана, на
билбордима,
и сећам се финог егзистенцијалисте, увек избријаног,
лепог, на неки начин. С наочарима, иза којих се крио!

Да резимирам:

Знати о неком да је умро срећан, довољно је.
Зашто не рећи и ово: Његов материјализам
јачао је све до његове смрти. На крају: убеђен сам да
живот има смисла само ако се проживи онако како га је
проживео Сартр. Свака друга опција, мени лично,
незамислива је.

О ДВА ЕМБЛЕМАТИЧНА СТИХА

... да у рудницима све буде тако удешено
да се народу мили у њима радити

*Ја гледам у свет очима биља,
и чујем жамор ушима смиља.*

Од ова два емблематична стиха, брате
слатки, сву ноћ да заспим не могу -

миришу ли, миришу.

Затворене песничке форме, конзументу
лирских творевина, а то јесте парадокс,
најпогодније су за разумевање. Волим
да ме нешто држи, подупре. За ту намену,
сонет је, чини се, идеалан. Савршен,
као Грачаница.

Ништа као форма, свет поезије, не повезује
са светом природе. Бар не тако експлицитно.
Толико тога, у природи, расте у облику сонета!
Нађе се, ту и тамо, понеки слободни стих,
али сонет, признаћете, преовладава.

Него, нисам о томе хтео.

О девојкама патуљака хтео сам да саопштим
неке важне ствари. Интересантно је да оне
имају имена, као и људи, иста имена, као људи.
Кренуо бих редом: поточарка, смрдуша, сивка,
папрењача, лисичарка, мухара, голубача, јастребуша,
пантеровка, лепињарка (о њима ће још бити речи).

Патуљци су фин свет. Они воле своје девојке.
Предвече, кад се с песмом, уморни, враћају у своје
мале, светле домове, знају шта их тамо чека:
девојке, које су увек лепше од својих имена.
Патуљци су срећни: оне их чекају, а нису им жене.
Само девојке. То је лепо. Они тако воле да живе.

Да резимирам:

Тамо, у руднику, копајући под њиховим ногама,

строго водећи рачуна да не поткопају своју љубав.
Пред њиховим пијуцима који су, да и то кажемо,
од сувога злата, бежи сваки некористан створ.
А време, знате и сами, у раду зачас пролети.
Патуљци нису Фиорентинци. Дубоко су свесни
лепоте у којој живе. Њихове девојке то, такође, знају.
Зато своја лепа имена и носе наврх главе:
да би их онај који их воли лакше препознао,
кад се врати из рудника, у коме је дању тешко,
а ноћу тихо. Живе за тај тренутак, и дотерују се
васцели дан. Стоје пред огледалом, испробавајући
шешире које саме праве. Онако, уморан, патуљак
често, од среће, помисли да је промашио кућна врата.
Али, није тако. Кома је дато да воли, то и чини.

О СМРТИ И РАНОМ УСТАЈАЊУ

Шервуд Андерсон оде на брод и напи се.
За вашу информацију, на броду се, пио одличан мартини.
О-дли-чан! Шервуд нема куд, па га и Андерсон пије.

Ја, мајку му!

Мартини се, такав је у отменом свету обичај и данаске,
уз маслинку пије. А маслинке, као хостесе, увек прате
чачкалице. Андерсону је пошло за руком оно што многима
пре њега није: попио је заједно мартини, маслину и
чачкалицу.

И то га је убило.

Софокле није био те среће: удавио се, загрцнут грожђем.
По другој верзији, умро је од среће после победе на једном
надметању драмских писаца. Смрт нас, да се приметити,
увек пријатно изненади неким зрном грожђа, мартинијем у
коме плива чачкалица. И кад је се не сећаш, смрт на тебе
мисли.

Кад те и жена коју волиш, заборави, смрт мисли на тебе.
И кад уморан скрстиш дланове под теменом, та мисли.

За Џенис рекоше да јој је срце препукло од блуза. Хауг!
Сад је прах који светлуца, кад је ведро, над заливом
Сан Франциска. Беше једна од оних које сте сваког дана
сретали у крају. Сад, њени снови, миришу на ђурђевак

и руже. А ми, загледани у сопствене дланове, одлазимо куд који, мислећи, још увек, да је боље седети скрштених руку, него давати повода. Срећом, смрт је казна за све што нисмо урадили. И то је у реду.

Али, намера ми не беше... Тачније, нисам о томе хтео. Једноставно, у тебе сам полагао све наде, тако да сад немам ниједну. Да имам саветника, тај би ми рекао: време је да позовеш свештеника! На умрлицама ретко кад има места за обоје. (Никад не бих волео да умрем први, каже Бим. Мада ни *други* није неко решење, каже Бум.)

Сад знаш све. Није тешко уочити о чему је овде реч. Ако сте спремни: како време пролази, све дуже се задржавам пред огледалом. Да, није увек тако било. Стојим испред и смешим се (ако је хладно, огрнем се). Стојим пред њим и покушавам да се сетим зашто сам се пробудио тако рано. Напољу је још увек мрак: чини ми се да у огледалу нема никог. То ме плаши. Као да додирујем нешто топло и хладно у исти мах.

Да резимирам:

Снови које сањам, досадни су. Ево и зашто: волим мирис јутарње кафе, мирис кафе у било које време, и кад човек озбиљно погледа све је тако једноставно. Ретко кад се живот састоји од нечега што већ нисмо негде видели, макар то и не било огледало пред којим, кажем, сваког јутра, упорно, убеђујем себе да оно што видим тамо нисам ја него неко коме ни име не знам, ко ће доћи, зазвонити на сва твоја врата, с наручјем пуним цвећа, птица, не чекајући да се прашина слегне. После тога више нико неће хтети да седи пред огледалом и чека, да на њега дође ред. Смрт се, управо о томе
размишљам,
не може доживети. Шансе су један према... Реците неки број!

ИСПОВИЈЕСТ

Огрнута миром и тишином, сједјела је нагнута изнад иконе и сликала. Просторију је испуњавао свјеж мирис боје и тамјана, допуњен издисајима свијећа, који је чинио да ваздух у исто вријеме буде тежак, обједињен и скоро опипљив, а опет разједињен и треперав, тако да се могао осјетити сваки мирис понаособ. Није чула када сам ушао јер је била заокупљена повлачењем њежних црта на лицу неког светитеља, а ја сам за то кратко вријеме које су сачињавале само секунде, свом својом душом упијао њено лице.

Године су направиле мрежу ситних бора око очију и усана и то је било све од спољашњих промјена које сам могао да уочим. Оно што ме је изненадило било је нешто што је зрачило из саме њене појаве, нека смиреност која се преносила на њене покрете ублажавајући њихову одмјереност и која је обасјавала њено лице изнутра чинећи је у исто вријеме и стварном и нестварном, а моје границе имагинације помјерене до бескраја. Био сам задивљен чудесношћу непоновљивог тренутка и његовим дјеловањем на мене, на моја варљива чула која су се одједном узбунила и покренула већ усковитлана осјећања. А онда, ношена неком невидљивом силом, игноришући моје ослабљене моћи да их задржим, истргнула су се из дна моје душе и испливала на површину у облику олакшавајућих суза. Плакао сам. Плакао сам, нијемо гледајући драги лик, толико жељени, плакао сам због свих ових година у којима сам огрезао у осуђивању и неразумијевању, плакао сам због бесмислене мржње која ме је освајала и сужавала моје схватање утопљено у несагледивом бијесу, плакао сам јер сам желио да ми опрости.

- Сестро... - прошапутао сам, а у мојој души је јекнуо вапај - по крви! Нијесам имао снаге да је ословим новим именом које је за мене било тако страно, далеко и мрско и које сам осјећао као непозвану особу заувјек испријечену између нас. Нијесам, међутим, могао да изговорим ни њено право име

јер то више није била она, она коју сам познавао и сачувао у сјећању.

Зашушташе слапови црне одоре и она подиже главу управљајући поглед ка мјесту гдје сам стајао. Невјерицу на њеном лицу брзо је прогутала мирноћа, смјерна и блиједа, и она се прекрсти нијемо мичући уснама, а онда ми приђе озарена радосћу и подари ми чврсти, давно заборављени, сестрински загрљај. Држао сам је у наручју осјећајући њену крхкост и плашећи се да ће се овај тренутак расплинути као магла и да ћу се пробудити сам и очајан, питајући се, по ко зна који пут, зашто се определијелила за нешто што никада нијесам разумио, за црну монашку одору, за живот изван нас, за усамљеност...

- Бог је услишио моје молитве, слава му - прошапута са усхићењем прекидајући чаробни тренутак сусрета којег сам се плашио исто толико колико сам га и желио.

Жудио сам да јој кажем колико сам патио и очајавао, колико пута сам желио да је мртва, бар бих знао, нема је више и чувао успомену на њу, колико пута ме је освајао бијес при помену њеног имена јер сам живио у убјеђењу да не воли ни мене, ни оца, ни мајку да је свака мисао упућена њој безвриједна и саморањавајућа. Жудио сам да јој кажем колико сам гријешо и да сада знам дубину моје заблуде и сљепило мог неразумијевања и осуђивања које ми није допуштало да јасно сагледам ствари, да сам се заклинао да јој никада нећу опростити и да сам сада дошао да тражим опроштај од ње. Жудио сам, али нијесам ништа рекао јер сам осјећао да је све знала док су се моје сузе мијешале са топлином њених руку.

Водила ме је клизећи тишином, а ја сам ишао за њом препуштен и ослобођен душевних стега, знајући да је дуго и предуго вријеме умирања сада иза мене.

Смјештени у манастирском пејзажу који је изгледао нестварно исто толико колико и наш сусрет, сада када смо средовјечни, причали смо дуго отварајући гранце неког давног простора и времена, блиског само нама и нашим сјећањима. Тражио сам у њој неки траг, давнашњи, који сам памтио, неки одсјај врцавог смијеха, искре које су пуцкетале из очију или можда онај немир који је код ње био тако опипљив спречавајући је да се дуго задржи на једном мјесту. Тражио сам, тражио сам упорно, али се моја упорност ломила пред миром, љубављу и смјерношћу којом ме је обасипала. Била је

она иста, ликом, моја сестра заштитница, коју сам осуђивао да ме је изневјерила, а у ствари ја сам био тај који је изневјерио, и преварио, који је окренуо леђа смртно увријеђен и који је достојанствено трпио срамоту, своју и своје породице. Мислио сам да је моја срамота превелика јер ме је снашла таква несрећа као никог, несрећа у коју сам заронио свом својом душом јер је моја једина сестра одабрала самоћу манастира. Вријеме невјерице, чуђења, патње и мржње ме је гутало док су око мене титрали шапати који су дозивали моје несанице и тјерали ме да се повучем у самоћу, деструктивну и испуњену мржњом према себи и другима.

Двије повезане самоће, а тако различите. Моја празна, осветничка, мучна и назадна, а њена испуњена плодотворном љубављу према јединој истини и нама ближњима. А ја сам ускратио своју љубав убијеђен да је мени ускраћена, скрушен сулудом љубомором према нечему што нијесам умιο или нијесам хтио да схватим. Самосажалење је у мени стварало самозадовољност која ме је лишила свега што је племенито и која је рањавала људе који су ме вољели и покушавали да сруше зидине око мог срца. Слијеп за живот који ми је дат, насумице сам одабирао оно што ми је вријеме нудило, без размишљања да сваки узрок има своју последицу, да сам одговоран за своје поступке и пред самим собом, и пред другима, и пред Богом. Несвјестан самога себе плутао сам по океану живота не тражећи његову дубину и смисао, не узимајући а ни давајући, опијен бесмислом свога постојања и жељом да се мој живот већ једном оконча. Више нијесам тражио никаква објашњења, само свршетак танке праве линије коју сам остављао за собом,

Вријеме се осипало неизмјерном брзином коју нијесам осјећао, стварајући и остављајући трагове моје безуспјешне борбе са самим собом и са другима као свједоке моје промашености. Стајао сам изнад провалије од чијег дна ме је дијелила само једна танка нит, али изненадна мисао на сестру спријечила је мој бесповратни суноврат у ништавило. Појавила се одједном, мека и топла, разливајући се по мојој обамрлој души као најњежнија свјетлост, изазивајући у мени неке збуњујуће трзаје које нијесам знао да објасним. Што сам више мислио о њој то се у мени све више рађало кајање које ме је гушило и постајало јаче од свега. То необјашњиво преображење у мојој души доводило ме је до сазнања да је

њен опроштај постао једини мој смисао. Знао сам да треба да је пронађем и да пред њом излијем све црнило моје душе, да сперем гријех давно учињен према њој и према другима, да је замолим да ме научи и покаже ми пут који сам увијек заобилазио.

И ево ме овдје, пред њом, чистом и невином, ја, нечист и залутао, изгубљен и пронађен, окупан бескрајном љубављу и неосуђивањем. Сада знам колико је вјеровала у мене и моју душу никад ме се не одричући као што сам ја ње. Знам и да је увијек бдјела нада мном у својим молитвама и њима ублажавала моје гријехе које сам неразумно чинио.

-Сестро... опрости ми! - завапио сам и у тим ријечима излио сам сву измучену душу свјестан сопствене беспомоћности. Схватио сам да је она мој спас и мој пут и да бих можда био исти и да се није замонашила, да бих нашао неки други разлог за моје душевно срљање.

Младост ми је измакла брзо као вјетар остављајући ме да се сналазим како знам и умијем, да попуним празнине које сам за собом оставио. Осјећам да то могу јер је у мени пробуђена нада и сазнање да се љубав само љубављу може створити. Срцем сам признао Господа плачући за временом проведеним у лутању, али зар путеви Господњи нијесу тако чудни?

Благоје НИШАВИЋ

ПОХВАЛА КЊЕГИЊИ МИЛИЦИ

ИСПРАТНИЦА

Стојим и чекам... Видим: пролазе
И коњаници и који газе.
Промичу сабље, копља, оклопи...
Небо се, црно, нада мном склопи!

Стани, Господе: земља нам оде!
Спаси ме, грешну, од слободе
За коју живот мора стати!
Да би бар један да се врати!

Сестра сам: молим. Појединачно!
Кад и девети оде, коначно
Схватих, Лазаре, да обезбратих.

Обезнених се кад их испратих,
Једног по једног, у погибију,
Падох, за њима, низа Србију

ИМА НАС, КНЕЖЕ

Док ја, књегиња, уз Јефимију,
Сину Стефану примичем Слово,
Срце ми расте: видим Србију!

Наш син, Лазаре, моли за слогу:
Проћи ће, мора, вријеме ово,
Није мој народ невичан Богу.

Диже нас Стефан: најискреније
У своме Слову о Помирењу
Моли да знамо за Васељену,
Да смо са Небом и кад нас није.

Док у Ресави веземо слова,
Нијесмо, нигдје, и никад, стали:
Има нас, има и гдје смо пали,
Има нас, Кнеже, диљем Косова!

У ЛЈУБОСТИЊИ

Кнегиња, браћо, с вама жива,
Сестра и ваших Југовића,
У Љубостињи што пребива,
Ево је к вама - до свог бића.

Потом ће Пјесма: Одвајкада
Кнез, Југовићи, браћа пала,
Ова косовска, и остала.
Јављају с неба: нема пада!

Да падох, онда, с њима, и ја,
Тек бисмо пали, Јефимија:
Лазар би био без Покрова.

Двије хиљаде седмог љета
Љубостиња ће са Косова:
Опет смо овдје, Кнеже, мета!

ЈЕСМО ДА СМО

Свемогући, немој да сам сама:
 Буди с нама прије него данас.
 Знам ја да смо у Твојим рукама:
 Усрдно Те молим да знаш за нас.

Хоћу, Кнеже, да смо и по Паду,
 Живот хоћу. Да сачувам тебе.
 Не будем ли с Небом, губим себе.

Није нигдје ко изгуби наду!
 Мучениче: да знаш како *ми је*,
 Било би те прије него прије.

Не бих била, Лазаре, књегиња
 Да ме нема и у твоје праху.
 Траје, видиш, кукавица сиња
 С косовима, најцрњим, у даху!

НОЈЕВА БАРКА

И Небо сложи: Никако Коран!
 Да Кнеза, палог, и мртви куну?
 Да му гроб чује: Гле, Лазар-гавран -
 Анадолију држи у кљуну?

Књегиња, Кнеже, Милица твоја,
 Свега се сјећа. Говорио си:
 Од рода, мога, последије Боја,
 Огањ да слушам: И тај Крст носи!

Царство Небеско нијеси дао
За живу главу: Зар Вук и Стефан,
Синови наши, да су уз Коран!

Видимо, и сад, након угарка,
Да си одиста навише пао:
Небо је наша Нојева барка.

ЊИХОВА ЈАДИКОВКА

Нек Јефимија, у неком везу,
Бол мој изрази: ја то не могу!
Нека пренесе Честитом Кнезу
Да том удајом купујем слогу.

Да Пад одложим. А знам да Лазар
Не би могао што јатка мора:
Не би, ни мртав, везао пазар
Са крвожедном кугом с Босфора.

Оливера је узалуд клела:
Несрећна да си са мога вела:
Лудо, јаднице, гробу узмичеш!

А Јефимију, коју сад кличеш,
Стефану, брату, за Слово пази:
Мјесец га ето - да нас догази!

ВУК СУЛТАНУ ПРИДРЖАВА СКУТЕ

Чујем, и ја, Дамјане, Зеленка:
Вришти да ће вјечито вриштати:
Ни једнога не може да врати!

Да остаде бар једна челенка,
Да кнез Лазо, српска круна злата,
Не погибе од свога мурата.

Од, њиховог, бранковића вука,
Били бисмо јачи од Мјесеца:
Земља би се подигла из мука.
Дигла би се обилића дјеца.

Сањам, сву ноћ, и браћу осталу:
Сва о Вуку, зету нашем, ћуте
Док ја слушам Србију осталу:
Вук султуну придржава скуте.

НИКАД ВИШЕ

Каква сам ти ја књегиња, роде,
Без Лазара, кнеза ничијега:
Нема ни нас откад нема Њега!

Са Косовом, Кнеже, све нам оде!
Побише нам гробља, колијевке,
А има нас: слушај попијевке.

Никад више књегиња, Лазаре!
Видовданска крв ме не оставља:
Гавран ми се за гавраном јавља
И са неке погибије старе.

Никад више! И да сам, никада:
Зет, будући, дроби, не било га,
Све што није од његовог бога,
А ја да сам књегиња и тада!

Петар ЖАРКОВ

УЗ СЕТНИ ОСМЕХ

Испуњен
Невидљивим трагом
Изван времена
У скривеном
млечном виду
под сводовима
Слике тишине
Уз сетни осмех
Боса стопала
Додирују
Утробу земље

На голом зиду
Уз покрет шаке
утиснуте у слоју
Прашине
Што размичу таму

недодирнуто
са таванице
Исцртавају се
Вијугаве шаре
У зеленкастосиви
Туп мир рђе

Данило МИЈАТОВИЋ

ОСТРОГ

Од Бога поста осмјех,
Света вода и лијек:
Творило доље, Острог горе.
Ријека баршун-свиљу пјени.
Одраз бијеле птице
Голубице у стијени.

ПОСТРАДА ЧЛОВЕЧЕСКИ РОД

(Стара српска поезија)

Упјесмио Јован ДУЈОВИЋ, према: М. Панић Суреп -
Када су живи завидели мртвима

Књигу же сију в добра убо времена почех
 а сврших же ту в злејешје всех злих времен.
 Когда?
 Јегда огневи Бог христјани западних стран
 и подвиже деспот Угљеша все србскије и грчкије воје
 и брата својего Влкашина краља и ини велмуже
 многи негде до шестидесет тисушат избрани војски
 и поидоше в Македонију на изгнаније Турак
 не судевши јако гневу божију
 нитко же моштан противу стати.
 Тех убо не изгнаше но сами от њих убијени бише
 и тамо кости оставише и непогребени пребише
 и много множество ови убо в острије мча
 умреше ови же их и гонезнуваше приидоше.
 И толика нужда и злољутија облија
 все гради и страни западније
 јелики ни же уши слишаста ни же очи видесте.
 По убијени же мужа сего храбраго
 деспота Угљеше просипаше се Измаилтени
 и полетеше по всеи земљи
 јако птицо по ваздуху
 и овех убо от християн мачем закалаху
 овех же в заплењеније отвождаху
 а оставивших самрт безгодна поже.
 От смарти же оставшии гладом погубљени бише.
 Такови бо глад бист по всем странам
 јаков не бист от сложенија мира

а ни же потом Христа милостиве да будет.
 А их же глад не погуби
 сих попуштенијем божим
 влци ноштију и днију
 нападајушта сједаху.
 Уви омиљен позор бе видет.
 Оста земља всех добрих пуста
 и људи и скот и иних плодов.
 Не бе бо кнеза ни вожда ни наставника
 в људех ни избављајуштаго ни спасајуштаго
 но све исплнише се страха измаилитскога
 и срдца храбраја доблствених
 мужи в жен слабејшаја срдца приложише се.
 В то же време и племе српских господ седмий мњу род.
 И в истину тгда ублажаху живи прежде умрших.
 И верујте ми не аз иже не вежда по всем
 јем но и он премудри в Јелинах Ливаније
 не би могл писанијем представит нужде
 јажа постиже христијани западни стран.

ВСА ЗЕМЉА НАША ПЛНА БЕШЕ МРТВАЦ

Прииде други иноплеменик
 рекомли глад горши и од тех мимошадшиих
 и створи втории свој плен
 вештии од прваго весма не милује рода нашега.
 Без стрел стрељаје
 и без копља боди
 и без мча секу
 и без паличија убиваје
 и просто решти без ногу гоне
 и без рук јемље
 и без ножа закалаје
 и без свега оружија хода
 и толико трупија полегаја мртва
 да вса земља наша плна беше мртвац .

И двори плни
и куште плне
и путије плни
и распутије плни.
И за греје наше
ни погрибатељи можаху
погрибати их
разве в житанија
рупи једва умештаху их.

ЈАКО КРИТИ СЕ В ЗЕМЉУ

Цар продаст цркви и монастире
по свем царство јего.
Оле беди.
Оле злобе.
Пострада чловечески род.
Јако крити се в земљу в трие дни.

НЕ БЕ МЕСТА ИДЕЖЕ ГДЕ МРТВИ НЕ ЛЕЖАХУ

И тогда одвижем се Турком
с много множеством воин агаренских.
Татари Глагољу Перси
Черкези скидски нешт моштно
исчислити тогда сбранога воинства.
Подигоше се от всточние страни
на Угре и узеше неколико тамо градов
и попленише и поробише угарские страни.
Тогда диавол не трпи христианскаго рода
тишину vzdвижја безбожние и љутје Татари.
Оле тогда таковји скрби земљи тој.

Села и градове палеште
и црквиа многа опустоше
и свете иконе покраше
света места оскврнише
и ископаше.

И тогда в љутоје зимње време
свлачаше нагје на земљи бјаху ини-же
нагја сvezани за опаши коњски
влечаху ови-же сасечени
ини-же састрелјани
и не бе места идеже
где мртви не лежаху
брди
долине
врта
пољи
все бјаху испљњена тогда
мртвих телес.

Ини-же
в туждују земљу отводими
и раставиеми.

Бе тогда горко ридање и плач
друга от друга одводими
брата от брата
сина от отца
мат от сина.

Бољеше бје нам
да једин гроб на све премлјет
не – же ли отводиме биваем
в чуждују земљу
и плакаху.

И бист запуштење земљи тој кончање.

(Татарима је омиљена игра да бацају дјецу увис па да их онда што хитрије мачевима исијеку на комаде, или пак да им главе кочевима разбијају. Нису штедели ниједног мушкарца ни најстарије жене а дјевице и невјесте које су им биле привлачне са љепоте своје или цвјетног доба чували су за нечувен разврат свој.

Многе од њих везивали би за земљу и заједнички их до

смрти силовали све док не би умрле у највећим
мукама.
Исто су радили с дјевојчицама и дјечацима након чега
би их исекли а потом растурили по сокацима.
Пред мужевима су силовали жене а очеве приморавали
да скрнавe рођене ћерке.
Кад су обједовали пообарали би
везано робље које би им служило
као клупа и софра.
Посебна забава им је
када воловима одеру кожу
спреда и страга
и тако их кржаве везују заједно.
Радозналији међу њима
расијецали би
трудним женама утробу
одакле су вадили живо дете
које би одмах касапили
бритким кинџалима.)

ТОГДА ОТАЦ ЧЕДО ЗА ХЛЕБ ПРОДАВАШЕ

В лето 1601 бист погибелъ говедом.
В лето 1604 бист погибелъ свињами и кокошками.
Паде снег девет педи,
а в лто 1605 бист мор велеј
по всеј земљ.
И тогда отац чедо за хлеб продаваше.
И син оца
кум кума
и брат брата.
Оле беда!
Тогда беше роб
по пет гроша
а вол по 15 дуката.

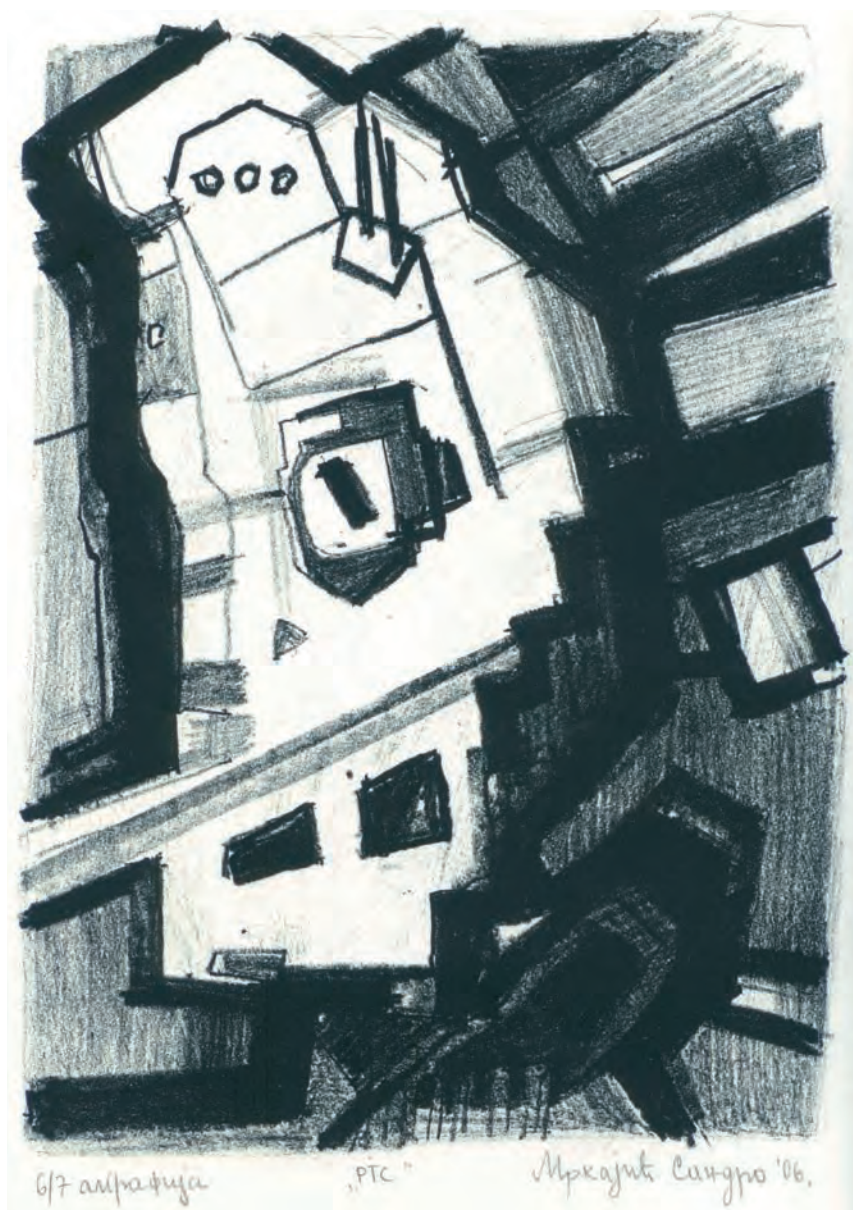
Кило жита
5 гроша
а пинта вина
дукат.
Кои беху
чловеци от плена остали
велика зла трпеаху и велику нужду.
Ох беда
ох туга
ох скрби
в то лето
от проклети чеди агаренских
Ох
ох
ох!

У САРАЈЕВУ ИЗИДОШЕ ДЕЦА МАТЕР МРТВУ

Помри много народа од глади
а бежање биаше од Саве.
Куд год би се мако
лежаху мртци.
Нит се копаху нит имадаше тко.
Једаху ресу лискову с дрвља
кору винову лозу,
псе,
мачке.
У Сарајеву изидоше деца матер мртву.
У Бањалуци
кога би обисили
обноћ би га гладни људи свега изили.
А то вриме паша
сициаше ускоке и рају
кога год би довели
и те би мртце људи све изили.

НАРОД СРБСКИ МЛОГ ДАДОШЕ СЈА БЕГУ С ПАТРИЈАРХОМ ЧАРНОЈЕВИЋЕМ

Тгда
патриар Арсеније Чарнојевић из Пећи
даде сја бегу уз Дунав за Немцем
а неколико владика
земље србскаје и иноси многи
от сеја предели и народ србски
млог дадоше сја бегу с патриархом
37 000 фамилиа и толико
во военују службу цесару вступили
ере сви знаше што га чека в доме
а никогар в тужине.
Једни на лађах
ини же на коњах
друзи же пеши
јако -же и ат сиромах
четрдесет днеј
бист нам пут хождениа.
Придохам
с велихом сја
в неко место
зовомо Сетеандреа.
Добро место
и ту саградихим
хиже како могохом.

У СПОМЕН

У СПОМЕН

Стевану РАИЧКОВИЋУ
(1928-2007)

Благоје БАКОВИЋ
Илија ЛАКУШИЋ

Благоје БАКОВИЋ

ЗБОГОМ, У СВЕМУ ВИСОКИ
СТЕВАНЕ

Вест о смрти Стевана Раичковића саопштио ми је брат у Христу и мој велики пријатељ игуман манастира Пива, Нићифор Миловић. Тог касног поподнева, дошао сам у молитвену, манастирску тишину враћајући се из Српског Сарајева, преко Србиња и Шћепан Поља, на Дане Светог Василија Острошкога, слава му и милост. Неколико тренутака, пошто ме та вест испунила и одјекнула духом, све у вези са Стеваном Раичковићем је почело да изгледа другачије него што је икада изгледало. Мада ми је овај свет, већ месецима и годинама лично на свет кога ће једном напустити овај високи и врлетни господар и господин поезије, тих тренутака сам покушавао да изговарам, онако за себе, обичне речи, бојом његовог гласа, као да то никада раније нијесам чинио. А чинио сам. Знао сам да, у шетњама осаме, поред Бачког канала, на релацији Врбас – Куцура, сатима, смиреношћу и бојом Стевановог гласа, наглас, говорим у неком неописивом и лепом заносу „Путника на уранку“ Бранка Радичевића. Добијао сам невероватне резултате. Добијао сам оно што никада ни од једног критичара и професора нисам добио. Стеванов дух, у мени, састајао се са духом давно младог Бранка, а језик се, пред Раичковићевим ставом и неком поетичком харизмом отварао, раскопчавао и поверавао ми се, и поверавао ми такве невероватне тајне да ми је част таквих шетњи доносила толико радости чинећи поезију чаробним мостом споразумевања над понорима, где, *свих времена разлике ћуте*. У **Путнику на уранку**, прва два стиха петог катрена, гласе:

„О, сунашце што разгониш
Пусте ноћи силне таме“.

Дуго сам се питао да ли је могуће да плеоназмички нанос који носи други, од ова два стиха, није осећао сам Бранко, па и каснији читачи и тумачи његове поезије, односно ове

песме. Јер и *пусте ноћи* и *силне таме*, ако га доживљавамо као плеоназам, што је немогуће и невероватно код песника са Божанским даром какав је и био Бранко Радичевић, дакле, обе синтагме овог стиха су номинативне. Раичковићев глас је у мени после поменутог говорења у шетњама, разрешио поменуто дилему, да сам хватајући прави и тачан смисао ових сигматичних релација поменутог стиха дошао до тога да су *пусте ноћи* – номинатив, а *силне таме* – генитив. Значи, Радичевићево питање, истумачено Раичковићевим говором кроз мене и у мени, односи се на то, зашто *сунашце* разгони ноћ по ноћ од оне силне таме која влада око сунаца у свемиру. Ноћи таме, као капи воде, као странице књиге, као дани вечности... Као реч Стевана Раичковића.

Умро је Стеван Раичковић, безгласно сам понављао. Али ми нешто нејасно у мени није дало, па и сада не да, да појмим да је тај предео изазван овом вешћу у некој нарочито новој вези са оним великим песником и пријатељем. Он је са смрћу, и у поезији и у животу, био на ти. Готово да није имао ниједног покрета, погледа, корака, даха, стиха, који није имао и носио собом тајну нит и потмулу сету везану за сазнање да нас ту, где нас има, једном неће бити, почев од „Камене успаванке“, преко „Разговора са иловачом“ до „Точка за мучење“...напросто, нисам могао и не могу да га повежем са гробом о ком је певао и са којим га нисам раздвајао за живота. Али сада, у смрти, он ми у тај његов гроб не може да стане. Јер немогуће је рећи да је Стеван Раичковић преминуо. Он је прешао из једне у другу вечност. Винуо се из сна у сан. Стеван је Божанским даром који је у њега спуштен са небеса још на рођењу постао и остао песник кога Господ дарује једном народу и језику, кога мајка једном рађа.

Имао сам ту част да са њим седим на његовој клупи на Славији, у његовом стану, у његовом Херцег Новом, у његовој Подгорици, у његовом Врбасу... Да слушам његове приче о Андрићу, Куленовићу, Шекспировим сонетима, да гледам његов поглед на ствари и појаве. Имао сам част да ту, где сијају очи, реч и чаша, у кафанама-ноћним градилиштима, заједно са њим, гледам како са високих скела вреба пад. Са тих скела Стеван Раичковић није пао. Са скела

поезије, високих скела песништва, виноу се најдивнији, чаробни градитељ, у дубине, али високе дубине неба.

Жао ми је овог света, без Стевана Раичковића. Жао ми је Београда без Бране Петровића и Стевана Раичковића. Жао ми је оне његове клупе на Славији, његовог прозора у Светосавској иза чије завесе, сада, са небеса плаветне и провидне, сијају два зарна и жарна ока српског песништва. Жао ми је његових таласа у Херцег Новом и Дучићевих јабланова у Требињу, чији смо шум заједно слушали... Жао ми је неких речи прећутаних. Жао ми је детаља на ситним стварима осиротелих без његовог погледа и увида у њихову важност. Жао ми је моје телефонске слушалице са чијег другог краја нећу више чути тишину начету најпесничкијом бојом гласа којом, нико није моћније, чини ми се, савладавао ту тишину. Жао ми је ако се варам да то, ипак, није само тишина.

ПОДНЕВНА

Једном сам видео Стевана Раичковића како хода
Кнез Михаиловом некако висок и сам
Носаше онај горак осмех заљуљан испода свода

Било је ведро подне са ветром и знам

Да је касније пала ноћ кад сам из Београда
Дуго климао главом неким климавим возом
Носећи слике корака којих је сред града
Невидљива рука увијала бршљаном и лозом

Вероватно су тада на сунцу негде бљештала стакла
Пуж је у далеким шумама журио своме дому
Све је заузимало свој положај док корача

Високи Кнез Михаиловом као ивицом пакла
Као да у телу распрема лежај из ведра неба грому
Од чијег непуцања овде доле забљешти иловача

Илија ЛАКУШИЋ

ОСТАДЕ НЕЗБРИНУТ СВЕТ

Поводом смрти Стевана Раичковића

Већ у годинама бејаше Стеван
кад смрт поче да га загледа.
Леп човек, говораше као за себе,
али комплимент се и у сну чује
па се господин песник превари љуто:
Добродошла, љубави, рече,
дакако, хоћемо путовати кад
тако леп оседлала си гроб.

Свет очекиваше да поезија предузме нешто,
али одавно неверна,
она окрену главу на другу страну:
Нек виси Стеван! рече и
оде са младим песницима.

То у почетку бејаше као шала,
али соба се одједном затетура
и библиотека више немаше за кога да се придржи.

Тад неко рече:
Боже, остаде незбринут свет,
може ли ово ико преузети на себе?!

ШТА САЊ АМ И ШТА МИ СЕ ДОГАЂА*

Као млад песник, а и касније, био сам помало разочаран неке песнике и писце које сам после дугог ишчекивања и замишљања (какви су - чак и у физичком смислу!) доживео сасвим другачије... па и обрнуто од онога што је била моја представа о њима стварана искључиво на основу њихових текстова које сам годинама пратио. Тако се, рецимо, то догодило у мојим првим сусретима са Давичом, па и са Црњанским, које сам необично волео као песнике. Да не бих доживео нешто слично избегао сам, у својој младости, сусрет са Тином Ујевићем, у Казалишној кавани, у Загребу, иако су у то време млади загребачки песници желели да нас упознају. Тина Ујевића сам иначе ценио као једног од највећих песника нашег језика и вероватно је у мојој меморији било више његових стихова него стихова свих других наших песника заједно. Помисао да бих се могао разочарати и у њега спречила ме је да учиним мали корак до тог познанства. Чак га нисам ни видео... У неку руку, морам, признати, сада се кајем што сам у овој највећој својој поетској љубави био руковођен овом и оваквом својом фикс-идејом која ми је била изнутра наметнута због неких мојих ранијих књижевних сусрета до којих ми је било жарко стало...¹ Сваки на свој начин и Давичо и Црњански - деловали су на мене, ваљда због моје претеране наклоности према њима, исувише обично и свакодневно. а можда бих могао да употребим и тежу реч, чак и - неозбиљно. И оно што су причали, и начин на који су то чинили, и како су изгледали - све је то било апсолутно неподударно са њиховом необичном (и трагичном) поезијом.

* Текст је преузет из допуњеног новог издања књиге *Један могући живот*

¹ Тако се нешто слично догодило и са још једним великим (светским) песником...Када сам се неких далеких година затекао у Москви, једна пријатељица-познаница Ане Ахматове - (чини ми се да је то била Ида Радволина) - предложила ми је да прослављену песникињу.. коју сам и сам препевавао на српски језик... посетимо у болници, где се већ дуже времена налазила...

Овакав мој утисак се, на жалост, продужавао и у каснијим мојим сусретима са њима, тако да сам био већ и сам адаптиран на све ово... мада сам и даље високо ценио све оно што сам у младости прочитао од њихових стихова. У оно што је касније писао Давичо био сам у многим случајевима, на жалост, исто тако разочаран, а у текстове Милоша Црњанског - никада и до последњег његовог слова...

Нисам се, рецимо, разочарао у нашег барда Симу Пандуровића, у Добришу Цесарића, а могу да кажем и да ме је готово сваки сусрет са Ивом Андрићем потврђивао у уверењу да је он био наш најумнији и најсуптилнији човек кога сам икада срео. Са Симом Пандуровићем сам имао свега један сусрет. То је било давно, у мојој раној младости и његовој најкаснијој старости. Сима Пандуровић је био један од ретких наших великана потпуно екскомунициран као човек, и што је још важније, његово поетско дело није у то време имало никакву комуникацију са јавношћу. Њега су, као личност и појаву, znale само старије генерације, а ми, млади песници, као и нови љубитељи поезије, били смо потпуно лишени његовог присуства, мада је био жив. То о чему говорим, односи се на нека Пандуровићева, наводно, морална огрешења у времену окупације Београда током Другог светског рата. Ни тада, ни сада, нисам допро до тога у чему је била суштина Пандуровићевог греха. Вероватно се радило, тако ми се сада чини, о Пандуровићевом пристанку да неке његове старе песме буду прештамpane у новим (окупацијским) публикацијама. Сличан случај се догодио и са Бором Станковићем, вероватно најталентованијим писцем нашег језика свих времена, након Првог светског рата. И један и други умрли су горки, у нашој метрополи, сагоревајући баш на народном послу, пишући за своје читаоце који су (у једном од најтежих тренутака у животу ових писаца) остали глуви. Ову тренутну амнезију иницирали су, наравно, организатори културног и уметничког живота у Београду и након Првог и након Другог светског рата.

Предочила ми је да је песникиња остарила, болесна... и изразито гојазна... Мада тешка срца... одустао сам од посете...

Више сам волео, да и надаље, Ану Ахматову, замишљам са оног Модилјанијевог цртежа... на којем су се танане назнаке њене физичке контуре тако срећно поклапале и са духом њене још танкоћутније поезије...

Откада и сам све дубље тонем у своје поодмакле године... све ми се више чини, да сам се и пред овим ретким изазовом... ипак... огрешио...

У том једином сусрету, којег сам поменуо, Сима Пандуровић, иако од прве наклоњен мени као новоме младоме песнику... деловао је као споменик туробности, оличење несреће и несхватања. По том свом физичком изгледу и по таквом своме понашању, какав ми се указао, деловао је у исто време и као оличење и прави прототип своје песимистичке поезије...²

Добриша Цесарић је и као човек, и као песник, и као судбина, био сасвим другачијег кова. По својој једноставности и лакој замишљености (нефилозофског типа) деловао је у свему на мене као праслика своје сетне, једноставне и огољене лирике. Никаквог раскорака није било између Цесарића кога сам у раној младости упознао преко стихова и овог Цесарића кога сам касније упознао као човека. О њему сам, уосталом, и писао потанко у предговору за његову поезију коју је својевремено објавила Српска књижевна задруга. Неке од ствари које сада помињем потанко сам описао у том свом огледу...

Иво Андрић је био један од првих писаца које сам уопште видео уживо. Као ђак суботичке гимназије присуствовао сам, некако убрзо после завршетка Другог светског рата, књижевном вечеру које је Андрић одржао у великој сали суботичког позоришта. Изгубљеном у своме седишту, међу бројном публиком, Иво Андрић ми се - осветљен рефлекторима - указивао као недостижна личност.

² У једној анегдоти - која ми се по свему чини вероватном и истинитом - сама игра судбине направила је и један невероватан језички парадокс... Крајем 1944. године, први човек српске полиције, Слободан Пенезић, познатији под партизанским надимком Крцун, посетио је београдски казамат у којем су поред осталих били смештени и виђенији грађани... под оптужбом сарадње са властима под тек минулом окупацијом... Крцун је - пролазећи поред постројених затвореника међу којима се налазио и наш песнички бард - застајкивао поред понеког од њих...запиткујући их понешто...

- Како се ти зовеш?
- Сима Пандуровић.
- Јесте ли ви *онај* песник Сима Пандуровић? - изненађено је

прословио Крцун ...
(који је уочи рата био београдски студент)...

- Јесам.
- Па откад сте ви у затвору? - са неверицом је узвикнуо Пенезић.
- Од ослобођења! - мирно је одговорио стари песник...

Кажу да је наш последњи бард још истог дана напустио београдски казамат... да би се до краја живота ... (са Живојином Симићем)... посветио даљем превођењу Шекспирових драма на српски језик...

Нисам у тим тренуцима никако могао да се домогнем помисли да ћу много касније, и то континуирано за дуго време, бити у његовом присуству... и то онако удвоје. Од те недостижне фигуре Андрић ми је постао сасвим присна и једноставна личност, захваљујући пре свега нашим заједничким боравцима у маленом градићу на мору - Херцег-Новом. Ниједан ми сусрет и разговор са Андрићем у том амбијенту, па и касније, у неким београдским шетњама, није протекао а да ме није до највеће могуће мере обогатио не само новим сазнањима него и уверењима да се човек као што сам ја - увелико сумњичав и већ доста разочаран у све - у Андрића не може, ни у једном тренутку, разочарати ни у чему. Ни у ономе што говори о литератури, нити у ономе што говори о животу који је био, који је сада, и каква нам се будућност наговештава. О врло компликованим стварима он је говорио најједноставније и најпрозирнијим речима, али се испод свега тога што је дотицао видела или наслућивала огромна дубина, па чак и само дно ствари. Имао сам утисак да је он човек који је све видео и све види, све зна. Била је то, у ствари, и поред великог животног и уметничког искуства, и његова недокучива имагинација која је прозирала и све оне ствари које лично није доживео или пак преко писаних докумената сазнао. Уза све то умео је и да се људски отвара пред онима пред којима је осећао да може, иако је, углавном, за читаву јавност и многе од оних који су га познавали, важио као једна од најзатворенијих природа, безмало непробојан човек. Можда моја љубав према Андрићу почива и на једној лично мојој сујетној ствари, а то је била баш та чињеница да је управо према мени био отворен, често - као да је разговарао сам са собом...

Вратио бих се поново оној мојој првој слици коју сам поменуо у вези с Андрићем: Андрић је ипак остао недостижан... као на оној суботичкој позорници, приликом првог сусрета.

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Стеван КОРДИЋ
Лаура БАРНА
Радомир БАРЈАКТАРЕВИЋ

Севан КОРДИЋ

О ЧЕМУ ЈЕ РЕЧ У ЧЕМУ СТВАР (3)

ШТА ЈЕ СТАРИЈЕ

реч или ствар

Прастара је то игра, стара колико и човечуљак, игра над играма - *шта је старије* - а зна се да су игре скоро вечне или непроменљиве а играчке више него заменљиве или човечне те да понегда исте игре играју и мудраци и луде, и цареви и просјаци, и слаби и јаци, па у нас, с обзиром да смо сељаци-веселјаци, у нас та игра играла се са јајетом и кокоши

Та наша игра, нимало случајно, јер - *не пада ивер далеко од класе* - та наша игра одвећ личи на језик нашки, превише тврда и крута, и тако свуда, па док други гледали у звезде и свесте, ми у боб, ми - *бобу боб а попу поп*

Стари и мудри Грци, толико склони зазнавању и разазнавању, и они играли се тим питањем само што код њих улоге и разлоге јајета и кокоши играли - ноћ и дан (дан или ноћ, и ред речи може да буде предлог одговора тамо где лог одговора није логичан, ни разлог разложен) па као и понегде још, и ту се прославио Талес из Милета који покушао ово питање исмејати и избећи, који га разрешио нагласив његову нерешивост, рекав како мисли да је ноћ за један дан старија

Нећу да проверавам тачност овог навода по сећању, иако лако може бити да је Талес рекао како је дан за једну ноћ старији

Нисам ни први ни последњи који ово старо питање, ову двоумицу и недоумицу који поставља као - *реч* или *ствар* - а чује се, чује исто двојење и као *дух* или *твар*, па и још којекако, скоро свакако

(Питати се и може свакако тамо где се одговорити не може никако)

Шта је старије, *свакако* или *никако*, *увек* или *никад*, или само јесте поуздано да су млађа и слађа деца њина - *некако* и *понекад*

У овдашњем наслову стоји - **реч или ствар**

Послушати шта каже *Библија*, Бог је прво створио свет, па тек онда Адама који наденуо имена, па по овом реду ствари лако зна се шта је старије

А то што Творац није створио и имена већ само ствари, то што на речи није трошио речи, то је ли намера или мера

То што се за Адамом, имена *надевају*, што не *удевају* се (као конач у иглу да се пришије тело за душу, душа за Бога), то што је ствари оденуо именима, то је пресуда речима коју изрекао збир и разбир њин - језик који не зна шта говори али говори што зна

Славни почетак *Јеванђеља Јованова* ствари поставља потпуно обрнуто јер се вели да - *на почетку бјеше ријеч, и ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше ријеч* - што на неки начин јесте препричавање исте оне *Књиге постања* из које брзоплето закључисмо да су ствари старије од речи јер, присетимо се, Бог је налагао настанак ствари речима - *нека буде*

Је ли се ту завртело коло: прво је била *ријеч*, па онда *ствар*, па опет *ријеч* (циници би рекли - *пресипање из шупљег у празно*)

Куда одавде и има ли икаква пута

Лако је опет залетети се јер се већ толико и залетало и полетало - *Напраг, стварима* - да се одатле као решење одмах не види, шта друго до поново реч па се отуд може само: *Напред - речима*

Има ли након те двоструке преваре, има ли треће среће и је ли то реч божанска, Бог сам (*и ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше ријеч*)

Богу, *Богу на истину*, тамо иако бојим се и те таме, иако мени лаже се, иако мени понекад слаже се и са собом лажљивијем, не само са Богом истинијем

Живим ли на речима или у стварима, словно или стварно (да-словно или не-стварно)

садањи одговор језика о последњем које је можда и прво, тај одговор добро зна се, па када у нешто хоћемо да се уверимо, приупитамо - *Стварно* (исто то питање, само мало другачије - *заиста*, или ЗАР које као мутну супротницу има РАЗ

Ипак, натраг питању - живим ли речевно или стварно

Одговор на ово питање спојићу са старом добром двојбом, ноћ или дан (*једни буду ноћи, други звезде*), па ћу одговорити: ноћу живим речевно, дању стварно

Ноћ ми речи распаљује (*Ја кажем Сунце и реч светли*), дан их гази и гаси, иако то може да се види и као обрнута игра

*ко плетиља она стара
дан што плете, ноћ опара*

Питање ШТА ЈЕ СТАРИЈЕ и само јесте врло старо па би га, можда, требало подмладити, требало би га мало искренути (тако се добија искренији одговор) или чак изврнути наглавачке, па не питати више шта је старије већ шта је млађе и слађе

Кокош или јаје, дан или ноћ

На прагу старица стоји, покислу живину ваби

живина се вабила са - *ћукок, ћукок*, ређе мало јасније са *ћук-коко, ћук-коко*, што су све ономатопеје, и *ћук* (ћукати) и *кока*, можда чак и *јаје* мада смо слух тако осетљив да и ту препознамо одјек или сазвук, мада смо тај првобитни и апсолутни слух одавно изгубили и одвећ се навикли на речи које не снају шта снију

које не увиђају шта им се привиђа, чак ни шта им се свиђа

речи које не личе на ствари

и у томе имамо свој одговор, свој јадиодговор, свој жалиодговор, у том очекивању да речи личе на ствари што уопште не мора бити, јер са довољно разлога може бити обрнуто - да ствари личе на речи као прве и битније, као првобитније

да месец личи на реч *месец*, а месо на реч *месо*

(да месец личи и на реч *месец*, и на реч *луна* и на реч *моон*)

Амритабинду упанишади се вели како један је Атман а живи у много бића

*И каже нам се један, а видимо га многог
као један мјесец у водама без броја.*

И реч би могла бити једна, или једнако изгледати а различито звучати

&

Ми знамо шта хоћемо да кажемо али не знамо шта речи казују

Ми стварима придајемо ознаке, ознакама узначења; ми - им

Језик стари и ничег се више не сећа; он који све зове, он не зна зашто себе зивка тако како, па верујем још по мало само руском облику те заједничке нам речи (Јазик) јер њену основу чини ЈА што је једина реч која зна и оно што не зна

Зову је и личној заменицом но она је имениција од свакога имена; она је незаменљива

Словце ЈА је свакојако, па може и да се нацрта

Ево једне његове црте, ево јакога, ево епскога јунака који забада копље у ледину, за копље везује коња, па у сенци коња и копља седи и - *пије ладно вино*

Шта је старије: трезност или пијанство, песма или јунаштво

&

Не само да не зна, реч заборавила и да је икад знала

Извесно је само да реч завиди ствари и да ствар завиди речи

И да и они који провидели игру, да ти завиде онима који нису

Зависти краја нема иако нас свирачка пословица учи - завиди и за појас задени

Стара је то игра коју нико доиграо није, и неће

Шта је старије, игра или играч или играчка

убројавање или разбројавање или забројавање

&

Негде и негда, а лепе су, срећне су и лепљиве речи *негде и негда*, и сродне, скоро исте или различите тек за једно словце, можда тачно онолико колико разликују се њина означена - време и простор које најновија физика почиње мерити истим мерама јер, наводно, једно и јесу иако двојако изгледају

негде и негда сам исписивао своје жали што речи и ствари нису ближи сродници, па радио на њину срођивању, мада знао како бих, да су оне заиста сродније, да бих радовао се њину удаљавању јер изгледа да смо такви, да нам суђено радити залудан посао, растављати блиско а састављати далеко, састављати и растављати слуђено и умудрено

Негде и негда жаловао сам што речи-супротнице нису и звуковно такве, што дан и ноћ нису **дан** и **над**, што реч и ствар нису **реч** и **чер**, или ствар и равтс, што већ не звучи у духу нашег језика, али постоји једна срећнија супротност која није тек пуки огледалски одјек, то су с-твар (о-твар) и у-твар

Па ослушкивао речи и загледао се у њих, па чинило ми се да ни сама ствар није друго до реч која је наденута, која није уденута, да је с-твар оно што се са твари скида (пад и отпад), тек једна још одећка и ништа више (скривање и укривање), да је ствар тек врста речи на путу ка голом и логичном, ка голицавом и логицавом

Који ово пише није ни први ни последњи који зажалио и јадовао што је језик одвећ ћудљив, што је привидно неоправдано надевао имена, па једну такву јадиковку читамо и у Вуковим *Пословицама* где се за за opakлију, посуду ракијску што би у неким приликама кружила од руке до руке, где се каже

Није ово opakлија већ добраклија, opak био ко јој име наденуо

&

Доста сам се и сам тим питањем играо, доста га и извртао и увртао па га постављао и у облику шта је старије, голо питање или кићени одговор, голо или кићено

И на овдање или овноћно питање знају се оба старија и млађа одговора

И на почетку беше ваздушаста реч

И на почетку беше створена, на крају растворена ствар, као што прво јесте створ а потом раствор

Не зна одговор шта је старије, он или питање, не зна и не може знати али зна, врло добро знаде шта би више волео, да су старије речи од ствари, да се може побећи стварним стварима, да се могу стићи речите речи

Па стварати речито, рећи стварно

Још једном стара прича о међусобној зависти вечног и човечног

Оно што језичари зову синонимима а што овде називамо истозначницама, то бисмо тако могли звати, а и не можемо, *sic et non*

У начину мишљења какав је наш, у једном задубљеном виђењу, или пре - слушању или саслушавању речи каквоме прибегавамо (њих треба услишити, преслишати и послушати), нема и нема истозначница јер речи које различито звуче, речи те никако не могу исто да значе

Сме се говорити једино о сродству (и најсмелије - о слубљивању), а сродства, зна се, могу бити различита, сродство је и кумство, и то најпрече - сродство по Богу, јер кум је тај који даје име (који куми Богом), а име борави, име је бор који расте у срцу срца именованог

Тамо где речи и звуче и значе, где су речи самосвесне, где нису заменљиве већ јединствене, оне никада нису и потпуно истозначне, па истозначне нису ни речи ПОСЛОВИЦА и ИЗРЕКА које привидно значе потпуно исто

А ове две речи које у својој навици упрошћавања узимамо за истозначне, ове две речи јесу и разнозначне и разнозвучне па не треба особито напрезати ни дух ни слух да би се та разлика убрала и разабрала, јер пословица која по слову клиже, не може бити исто што и изрека која из рек-а или реке речи излази, која га, рек тај на неки начин прекида понирућ увис

(Изрека јесте узводност или узречност, течење не од

извора ка ушћу већ од ушћа ка извору, течење навише, једино право)

Битно и више него битно се разликују предлози ИЗ и ПО, разликују силно, као што голема разлика види се у речима УСЛОВ и ПОСЛОВИЦА, у оба њина дела, и У и ПО, и СЛОВО и СЛОВИЦА

Услов, ослов, прослов, пословица

Услов и ослов као супротности, услов као реч над речима, где нико није ушао а да се није изгубио и искупио

А спор номиналиста и реалиста, опет (спор именилаца и стваралаца)

Спор номиналиста и реалиста није се водио око ствари и речи већ око ствари и идеја мада овој причи идеја мирише по речи, идеја мирише а ствар смрди, бар онда када раствара се

&

Оно о чему не можемо говорити, о томе морамо ћутати

Ко не препознаје ове славне Витгенштајнове речи, не треба ни да чита ове реченице, речи више славне него ли слане

Логичан је Витгенштајн, али сам живот није логичан, а језик јесте више него жив, па морамо обрнути то и зарећи се - **Оно о чему не можемо говорити, једино о томе морамо говорити**

Као да није тешко Витгенштајнове речи побити: да се говорило само о оном о чему се могло, и само о ономе што зна се, ћутало би се довека

Витгенштајн и његова браћа говоре о језику као предрасуди коју треба заменити расуђем и посуђем

Језик јесте наслеђе које, ако се слепо усвоји, може личити на неку врсту затвора

Једино ако се крене изнова, ако се преиспитује (ако се разиграва дрвени коњић језика), једино тако се предрасуђе замењује суђем

Реч није предрасуда већ увид који одавно ослепео (који некада и слепио се са виђеним), па уместо да згрћу или

разгрћу, речи често постају тамне завесе

Обновити увид речи, здерати привиде, доћи до голог које
би и да се угледа и да види

Одбацити потоњу завист да нам се врати први завид

&

Још једна стара прича, заправо пословица, можда извод
из приче, извод и увод, јер је пословица нешто као вратница,
улаз и излаз истодобно

Стара латинштина, срећан срок који потпомаже веровању
у истинитост сроченог - *Nomen est omen*

Име је судбина, да ли да поверујемо таквој тврдњи коју време
није ни потврдило, ни оспорило

Прво је разблажимо - име је суд, можда чак и име је судић,
па тек онда то највеће - име је судбина

У изворнику та пословица звучи као пресуда и посуда

У преводу, никаквога повода да се тако мисли

Скоро да много уверљивије звучи Шекспирово разлагање,
које изговара његова Јулија златоуста, разлагање који би да
разложи и образложи лагање речи

Шта ли има у имену

То што ружом зову

Мирисаће једнако под именом другим

Да је име судбина, не звучи много уверљиво, звучи као и
већина других судића који су свакакви и никакви, не звучи то
баш на српскоме језику као нека срећно пожевена мудрост

Је ли име суд или садржај

Да би се од говора до одговора стигло, треба се поново
латити латинског, треба ослушнути то онако како је одсвирано
- *Nomen est omen*

Или саслушати Лао Цеа

Од глине направи суд,

Корисност суда јесте у тој унутрашњој празнини

Ставимо ли једно поред другог Јулију Шекспирову и
Лао Цеа, видећемо и да је име суд, и судбина, и празнина, и
празновање

И скуп, и скупоћа и јефтиноћа

У српскоме име није судбина

Да ли, да ли и овај језик не говори нешто слично

Та треба само послушати сродност која просто пара уши и боде очи, сродност моћног и помоћног глагола ИМАТИ и ИМЕНА

Име као нешто најбитније, као нешто најиматније, име као последњи иметак

Они који тврде да реч није ништа, или да је реч ништа, и ти су у праву јер постоји тај вид ствари односно речи, тај и то да она, реч, заиста јесте ништа (осетити разлику: јесте ништа а не - није ништа)

Ништа ново, проницљиви мислиоци одавно су видели да и ствари јесу или нису ништа тако да утакмица речи и ствари, уколико се такво нешто уопште одиграва, мора бити нерешена

У речи нема ничег осим нас који се у реч стављамо да бисмо се отуда узимали и задавали

&

Српски је језик одвећ уречен оним што се у њега увукло, па скоро да има неке црне правде у томе што њиме превладава срп (што пишемо како говоримо, и што бива нам онако како пишемо, више црно него ли црно на белом)

Српом по кажипрсту - *мој црни хљебе, крвљу поштрапани*

Јаје и кокош, шта је старије - квоцање или какотање

У чему је ствар, о чему реч

То и нису питања већ одговори јер се добро чује из њих да је ствар у речи, реч у ствари

Да се то отуда повадити не може а подавити же и же

МАЛИ ЕСЕЈИ (2)

О Балкану

Смрт је једина и највећа тајна којом нас живот дарива, јер човек без тајне дрво је без сржи. У смрти постоји лепоте једнако колико и у животу, веровао је и Рилке као и Платон, верујем и сама у речено, пре Платону јер и он је полуострвљанин као и ја Балканка. А полуострво је изнимно засебан свет могућег и немогућег, изузет привидном даљином од других континената, и у таквој изолацији израђају се чудесни продукти с мирисима древног и прошлог, таложени по сваку цену у традицију, и вечито тај воњ лебди над њиме, и заскоро полуострво бива по тамјанисаном мирису препознатљиво, али оретко признато или вредновано како то и заслужује или како би требало да заслужи јер сваки напор крунисан је у коначном каквом-таквом наградом.

Полуострво је ембрион у мајчиној утроби, тек пупчаном врпцом везив за земљу стварносност и постојање, поринут у течност с мирисима или безмирисну, бојену или безбојну, али свакако топлу, гдекад и врелу од сувише страсти, и из ње пробија посесивна меланхолија која полуострвљане чини усамљеницима окренутим само себи, неспремним на било какве заједничке активности са остатком света а које изискују па и најмањи компромис. И та својеврсна херметичност најпосле прераста у неки нарочити аскетизам. Наш народ је аскетски народ, али који се ни по цену слободе не одриче бајки, митова и легенди, и у том суицидном тврдоглависању у стању је да иде до краја, и све одрађује уз исувише сентимената, а сувишак сентимента успорава или чак обесмишљава свако нормално одрастање, те је наш народ, и поред древности, и даље у фази адолесценције.

(2007)

О историјском и археолошком времену

Ми смо умишљеници историјског времена, одсечка, парчића, трачка оног стварног – непојамног, археолош-

ког времена, сведоци, савезници, пролазници *кроз*, и ових неколико секунди у односу на протекло време припада мени или теби, свеједно. Сократу можда, Леонарду, Гетеу, Кортасару, Архимеду, опет свеједно. Овакву дубоко промишљену поделу времена на *историјско* и *археолошко* успоставио је сад већ упокојени археолог Драгослав Срејовић. Бивствовање, можда и кратковечност једног народа, узмимо Срба, или чак давно несталих и већ помало заборављених култура: Лепенаца, Илира, Трачана, Келта, Картагињана примерице, ишчилелих цивилизација раног човечанства, стало је ни у минут археолошког времена и као такво припада историјском добу. Како се то десило, па су велики народи олако збрисани са етничке карте света? Агресијом, можда? Случајем, да није? Долазак неког народа на једну територију могао је да изазове случајан нестанак народа који су већ живели на тој територији. Али, какав би случај успевао да помери стотине, хиљаде душа са вековних огњишта? Огњиште носи магнетно дејство и оно се не гаси драговољно. Огњиште је црвено. Болест? Агресија? Агресивност нападача немерљиво је силнија од агресивности нападнутих. У пометњи и неверици пред страхом од големог губитка затечени су староседеоци; њихов отпор је срчан, искрен, али нејак и у коначном немоћан да одврати разуздане хорде насртника који, сем сопствене луде главе, и немају шта да изгубе; тако њихови збијени редови бивају убрзо десетковани, и десетковани остају без демократског гласа, постају анонимна мањина која по природном закону, мигољећи пред анонимношћу, тежи да се сједини с већином.

(2003)

О случајностима

I

А све као отпочиње неочекивано, или тако само изгледа, баш као што сплет смислено везаних дешавања чине замешателства; они се доцније, углавном у неимању одговарајућег појма, немоћно жигошу *случајностима*.

II

Дешавало се одраније да из чиста мира заћутим, снујдим се као увређено дериште, заћем у пределе под љуском. Да појасним, предели под љуском ораховом моји су фантазмагорични

простори без сенки, мириса, било каквих покрета, фиктивни лабиринт у којем се није дало лако снаћи, и у којем се све дешава мимо воље, безвољно, али и као невољно дешавање прија, јер сопственичка воља нас неретко помутњом и себи-чношћу одводи у зловољу. Такав принцип вољности, односно невољности, лишен подстичућег узрока за даљи след збивања, погрешком се назива *случајност* или *ненадани случај*.

(2004)

III

Случајности одлагања, мењања или раздешавања постојећих стања ствари начиниће нову и другачију случајност за неке долазеће трагаче за случајевима, и то је оно што вечито омамљује и нагони на нова и нова изазивања а и потирања случај(ев)а. Принудна померања условљавају случај. Дакле, он мора бити вођен.

IV

Случајности су погубне по једеће времена, а планирања пак доказ несавршености.

V

Лаза Костић тврди да су Теразије најшира и најлепша улица биоградска, очит пример армоније, каква изванредна СЛУЧАЈНОСТ, вели још гордо самоуверено.

О проклетству писања

I

Свака уметност носи истанчано, префињено проклетство као печат. Опседнутост постојањем, љубав према животу, природи, људима, Богу и потреба да се она покаже, било језиком, звуком, сликом, филмским кадром, како год, могућно је једино истинском предодређеношћу и окренутошћу ка уклетости. И то ми не смета. Напротив, заљубљена сам у сопствено проклетство писања. Јер

II

Писање је формула мог бледог живота!

(2000)

Радомир БАЊАКТАРЕВИЋ

ЕСЕЈ О ЧОЈСТВУ

ОБРНИ-ОКРЕНИ: цио вијек сам животарио као улез или избјеглица - улез педесетак година школовања и кулчења у Босни, особито у Сарајеву, а као избјеглица у комунистичкој и посткомунистичкој Црној Гори. Босанци су испијали кафе и шећерили мезетлуке причајући вицеве о нераду Црногораца, а ми - улези и печалбари - радили за по десеторицу Босанаца! У Црној Гори, ако ниси имао укућанина са Брозовим медаљама и орденима, цабе ти је и одлична диплома, и сјајан радни учинак и поштење.

Када сам у једној сарајевској улици, на Долац-малти, на Госпођиндан 28. августа 1992, био погођен гелером гранате, нико се од некадашњих другова и колега није смиловао да обиђе или упита рањеника како му је, а сарајевске ратне власти ни покушале нису да ми путем забарикадираних амбуланти пруже било какву помоћ. Не заборавам, ипак, двојицу: извјесног лафчину Изудина, који ме, је испод пљуска рафала и детонација граната натоварио себи на леђа и однио у подруме Хитне помоћи; као ни преплашеног, али одважног и сентименталног психолога Душка, који ме је готово недјељно обилазио - све до бијега из Сарајева, крајем те прве ратне године...

Несрећни Балкан и полумиленијумско Отоманство су неуништиви! Послије Дејтонског споразума о миру и каквом-таквом заједничком животу у Босни и Херцеговини, ни ја ни већина мојих српских сународника, ништа утјешније нисмо доживјели. Настављене су подмукле дискриминације и лишавања. Четири године сам се премучио да прво повратим, а затим и откупим свој стан у општини Ново Сарајево. Испријечила се дахијска правда штитећи брачни пар ратних пљачкаша, Билећанина Шешлију и његову супругу Сарајку Ведиху, који су потпомогнути од канцеларија Белкићевог Предсједништва БиХ и Ж. Комшићеве општине Ново Сарајево. Какав Дејтон и трице и кучине! Какав Анекс VII Дејтонског споразума! Јер је Сарајево оно исто из времена

негације Устава о три конститутивна народа и проглашења мога народа за непостојећи, уз благослов старих праведника из Берлина, Лондона и Вашингтона!

Како да се не присјетим ратних лажи и Авноја и Завнобиха и оне спрдачине, умјесто искрене равноправности сва три народа: БиХ није ни муслиманска, ни српска ни хрватска, већ је БиХ и хрватска и српска и муслиманска?!.. Варају се ти вјечни бунтовници Срби... трице и кучине... то су они исти што су срушили најидеалнију католичку царевину Аустро-Угарску и дотукли отоманско и највеће азијатско царство... С њима ћемо као с Музејом Младе Босне и Гаврилом Принципом: низ Миљацку и у старо гвожђе!..

2.

МЕЋУТИМ, ЦРНОГОРСКЕ дискриминације су дуго-трајније и болније. То су и такви су ближњи! Неподношљива је лакоћа пизме мојих завичајаца, који, у пакости, злурадости и смишљању којекаквих недоличности, пропорционално болнијем и неподношљивијем положају својих рођака и сусједа и саплеменика, као да добијају надахнуће и посебни мерак... Наравно да се све ово, такве врлине и извјештаченост, не односе на већину, него на један мањи број који се повећава у зависности од општег економског стања и осцилација у сиромаштву и друштвеном статусу.

Претурам по памћењу, као да упирем прстом у најстрашније жариште црногорске несреће и посртања: интелектуални плићак око двију академија, са симболичним изузетком неколицине унутар оне старије, разликује се по томе што они звани Дукљанци скрнавe и фалсификују све свето у Црној Гори, некадашњој “Српској Спарти”, па и њено име, вјеру, језик, писмо и историју, док они “старији” камелеонски ћуте и угињу раменима мјеркајући шта би било боље - коме царству да се прилијепе... Престрављени и невини грађани поодавно ишчекују да ће се неки од њих одважити и одазвати на толике изазове и збрку полуистина и пошаста. Политичка опозиција малокрвна, несложна и дезоријентисана!

Присјетих се, у овом часу, два исказа као судбинска одређења мога збуњенога завичаја - Срба и бивших Срба:

1. Краљ Никола (тада још књаз), у “Гласу Црногорца”, 6. јула 1896, ускликну:

“Слава Црне Горе - то је слава цијелог српског народа, јер Црна Гора на првом мјесту припада Српству, и све њене жртве - за Српство су принесене.”

2. Јеврем Брковић, илити вођа Дукљанаца, илити данас први црвени Хрват, тј. најугледнији расколник, у “Гласу Концила“, октобра 1993, у духу својих громогласних стихова, усталасао је море, горе и небеса:

“Црна Гора се мора вратити својим коријенима, својој аутокефалној цркви са елементима католичанства...Ја сјутра на том нашем Јадранском мору, доморју и узморју, видим једну будућу - јадранску унију коју ће чинити Албанија, Црна Гора и Хрватска!”

Демокрит, знаменити мислилац старе Грчке, врло рано је упозорио да се треба чувати рођака. Најновија моја и искуства на хиљаде и стотине хиљада избјеглица из Хрватске, Босне и Херцеговине и са Космета болна су потврда и опомена будућим нараштајима како се не смију дочекивати ближњи и на какве је све недоличне манипулације спремна власт да би такву израђавану популацију очајника дресирала за своје страначке и друге потребе. Врхунац је да ни они рођени у Црној Гори и њихове породице ни послје 14 и 15 година по повратку немају ниједно грађанско право. Такав је случај са мном и мојом породицом. Моја супруга Рада Јокић, родом с Романије, гдје су јој сарајевске усташе убиле или у кући запалиле родитеље, сестру, баку и друге сроднике - деветоро најближих - родила ми је троје дјеце у Беранама, гдје сам радио у тамошњој Вишој реалној гимназији. Са мном је у браку 55 година, али, на жалост, црногорске власти је не признају за моју супругу, као ни моју дјецу, као ни мене, јер смо Срби из Црне Горе и због тога немамо грађанска права ...

Контроверзни, али виспсени и надасве неустрашиви Милован Ђилас је један од најзаслужнијих комунистичких дисидената, чији је допринос за фијаско комунизма као европске и свјетске пошасте неупоредив и поучан за сваку будућу интелектуалну и индивидуалну предузимљивост и подухват. У есеју “Црна Гора као завичај”, од новембра 1976. г., а објављеном на њемачком језику 1982. у издавачкој кући “Фриц Малден”, Милован Ђилас је, послје Његоша, исказао најаутентичнији суд о нашој Црној Гори:

“Црна Гора је зло, концентрат људских неприродних зала. Зло и чојство, јунаштво над злом - Његошева трагична и класична Црна Гора.”

У истом есеју Ђилас појачава своје промишљање: “Али постоји и друга, друкчија Црна Гора: она разметљива, једноумна, лакома, пузавичка пред властима и моћницима. Црна Гора вулгарности, тачније Црна Гора која своје јаде и срамоте покрива патетиком славе и моралности. Црна Гора која није кадра ни зла да буде, него - злурада и шићарцијска”

Утолико се јаче намеће потреба поновног ишчитавања Ђиласове аутобиографије ране младости и ђаковања “Бесудна земља”, у издању “Народне књиге” из Београда, 2005, коју неки подгорички медиокритети назваше романом, ваљда да би умањили њену документарност и убојите истине о нама... Незналице, роман је нешто друго: измишљање, грађење и стварање живота и свијета - изнова!

Да се одмах разумијемо: ја разликујем и одлучно одбијам изједначавање Црне Горе и “географских Црногораца”, као њених припадника и грађана. Човјек који има моћ распознавања географског и историјског миљеа од особности - социолошких, психолошких, етничких и етичких појединаца и група, па донекле и племенских одлика као својеврсних атавизама, - не може а да се не подичи божанским љепотама и многим знамењима Црне Горе, али ни да лако, у свом емотивном и моралном поимању индивидуалних карактеристика, не осјети nelaгодност због, мање-више, запретаних и притајених слабости својих земљака-завичајаца, својих ближњих, које су, током историје, попримале драматична и кобна посрнућа: превртање вјером и нацијом, подаништво према којекаквим окупаторима и властодршцима - до понижавајућег самонегирања. Шта је било с бићем Црногораца Срба у некадашњој Херцеговини, посебно оној Западној око Широког Бријега, па оних у Далмацији, па оних у некадашњој Војној Крајини. Етнолози, историчари и лингвисти су утврдили да у тим подручјима већа половина данашњих презимена потиче од наших пребјега, покатоличених или помуслимањених јуначина, којима је важнија била стражњица од образа!.. Трагом тих сазнања, утврђено је да нимало није случајно што смо у наша достигнућа убилежили и примјере којима нема премца међу Јужним Словенима и шире: прихватање лажног цара у лику пробисвијета, добродошлице са цвијећем и весељем на славном Цетињу приликом окупације од Аустро-Угарске и Италије, па жалосни случајеви Секуле Дрљевића и Савића

Марковића Штедимлије и њихове теорије о Црногорцима као црвеним Хрватима; шта тек да се каже о појави Дукљанаца-фалсификатора, који, поред осталог, и рођеног Подгоричанина Немању назваше окупатором Црне Горе, а за Подгоричку скупштину и уједињење Јужних Словена окривише Србију и Карађорђевиће! Колико су само пута истакнути Хрвати тога времена ишли на Крф и молили те исте Карађорђевиће да их ослободе и уврсте у поданике заједничке државе Југославије...

Невини, а сатанизовани Крађорђевићи! О коме је и ко испјевао “Посвету праху.. /”, и то у црногорској библији - Горском вијенцу! Чији су зетови и унуци ти које Дукљанци називају окупаторима? Зар их свему, па и заједничкој будућности није учио књаз и краљ Никола? А зар наш велики и највећи Његош није први изговорио историјско име Југославије?.. Гдје је и када то било? - ипак треба понешто и научити и школе нанизати у ђердан свога чојства!.. Тада бисмо научили ко је и одакле био рекордер у испоручивању невиних глава у мучилишта Голог Отока. Запамтили бисмо и да су наша специфичност била пасја гробља, илити “Пасја гробља”! Ко је ликвидирао и ко је расвијетлио толике погроме - од Душка Јовановића до државних функционера?.. Данашње шићарције сваке врсте без премца су у томе: да прво затрују, оскрнавe, фалсификују и заплаше, а затим потече мутна и крвава вода: пизма, мржња, завист, инфериорност, освета... Зар има неко, међу нама, ко је спреман да хладне главе промисли о томе да је и то људска одлика: да је неко бољи, талентованији, часнији, досљеднији, успјешнији... То ми, драге моје јуначине, не праштамо, па Бог!

Шта само радимо од свега светогa: имена, језика, цркве? Ту недавно, један јаловац, неуспјели писац и политичар, који је до недавно србовао до вулгарности, не рече, него излану да је Његош геноцидан и превазиђен и да му стихове ваља ишчистити, кориговати!.. Леле нама до Бога милога! Ко нас такве замијеси и искроји и од које синтетичке масе?!..

Громогласне причалице некомпетентних - то су тзв. Дукљанци... њима не треба ни иоле дара, креативности и науке, али умију све: отписују, приписују, откривају и подижу, али нарочито подмећу и спаљују, а за њима бука, прашина и сметлиште фалсификата... Памтим, јер дуго не престајем да памтим - и с оловком и без ње: и зеленаше и

бјелаше, и партизане и четнике, и титоисте и информбировце, и момировце и миловце, и доскорашње Србе и анти-Србе... Никад се мој несрећни народ није тако и толико бојао, као данас што стрепи и трпи језу од тих моћних Дукљанаца! Корифеји, енциклопедисти, моћна плејада умишљених, којима је свако промишљање страно...

3.

Данашњи црногорски писци, у највећем броју, жалосна су прича. Зар наш, и највећи српски писац, Његош није рекао да је “дужност пјесничка да гради живот и лијепо пише”? И зар наш, и други највећи српски писац, нобеловац Андрић, није казао да писац износи на видјело “оно што невидљиво клија у духовима и што ће у нараштајима који долазе цветати и давати изглед лицу земље...”? Писци - моји завичајци, с изузетком неколицине с интегритетом и талентом, угнули су раменима, подвили... и признали да су мањи и од самих себе, Јер у најдраматичнијим моментима свога народа не дигоше глас - ни у вези с језиком, ни у вези с ћирилицом, ни у вези с именом и историјом и Светом Црквом. Име Српске Спарте томе некад најсјајнијем српском племену је, веле превјерници, дато онда када се још није знало и разазнавало гдје је, и чија је, и какав значај има римска Дукља и њене капије... куда? ка камо? откада датира истинска слава Европе?.. Авај, несрећници и ноторне незналице! Браво, писци и академици! Ко вам је све то дошапнуо? Је ли то рекао брат? пријатељ? или стари шићарџија и похлепник?..

Ко се све није оглушио над појавом најперфиднијег нововјеког покатоличавања и већ стогодишњег крсташког рата против нашег поколебаног и брозовском правдом изнуреног и обесхрабреног народа? Ко је дигао глас против дивљаштва хрватско-швапског генерала Стјепана Саркотића, који нас је, послвије окупације у току Првог свјетског рата, на Цетињу у црно завио? То је онај зликовац који је, окићен титулом фон Ловћен (генерал од Ловћена), растурио гроб пјесника “Луче микрокозма” и “Горског вијенца” и као сви острвљени пси просуо Његошеве кости низ Ловћен и Иванова Корита!.. То ће, по други пут, уз благослов бесмртног Тилета, Крлеже и римске курије, приредити нови измећари и поданици: у знак захвалности за примјерно дресирање и

клонирање двојице највећих синова Монтенегра у 20. вијеку - Дрљевића и Штедимлије, твораца расколничке теорије о Црногорцима као “црвеним Хрватима”! Када су Руси, или ти Совјети, током Другог свјетског рата, заробили СС бригадира Савића Марковића Штедимлију, па Стаљиновом другу Титу испоручили тога витеза, Крлежа га је намјестио као слављеника у тзв. Југославенски лексикографски завод, гдје му је исплаћивана примјерна апанажа или екстра мировина!

Ко се све, данас и овдје - од Ловћена до Боке, и од Дурмитора до Бјеласице и Комова - одважио и одазвао на очигледна скрнављења историје и истине? Ко је доспио са својим “стиховима” у националну химну? Шта је све у замаху: комплексаши? престрављени? дављеници у камелеонском незнању?..

Мој укупни људски и интелектуални положај у родној Црној Гори се драматично погоршао откако сам, током посљедњег међуетничког и међувјерског рата, избјегао из Сарајева и покушао да се одомаћим међу својима, међу браћом и рођацима, али с надом да останем са својим погледима и увјерењима, као што сам вазда живио и дјеловао на путевима Господњим.

Један дубоко промишљен тренутак изгледао је као непромишљен и реметилачки чин, а збио се у љето 1994. г. у вези с појавом Антологије полимског стваралаштва “На светим водама Лима”, коју су лансирала тројица сумњивих пробисвијета, од којих су двојица потврђени доушници из времена злогласне УДБ-е... сва тројица без талента, а у родним Васојевићима словећи за ријетке таленте. Ја завирих међу корице антологије, нађох и своје име и многа имена неполимаца, али, авај, нигдје имена и дјела једног од тројице највећих писаца из Полимља - Тамила Сијарића, аутора већ славних романа: “Мојковачке битке” и “Расције земље Рашке”... Да су били живи, она двојица од тројице: М. Булатовић и М. Лалић, увјерен сам, реаговали би као и ја. А ја сам се само зачудио и рекао да ниједна антологија полимског стваралаштва без имена и дјела Тамила Сијарића не може бити релевантна и пожељна... И пискарала, и позвани и непозвани, уз подршку ратне власти, уз њене мигове и подстреке - насрнули су на мене, ионако довољно измрцвареног и ојађеног бескућника. Врцали су наслови по новинама: ”Радомира боли Тамил”, “Радомиру ‘чела под ћулафом”, “А је ли, Турчине, како ти је било на

Башчаршији?”.. Данас су мало друкчији вјетрови: и они који су одавде избацивали босанске-бошњачке избјеглице преко Дрине и они који су плували по Ћамилу сада прештампавају његова изабрана дјела и сви се претворише у миротворце, Европејце и пожељне сусједе, а ја с хиљадама недужних прогнаника остадох без пензије, здравственог осигурања и иједног грађанског права...

Браво, моји ближњи!

Опет незаобилазни И. Андрић:

“Дођу тако времена када памет заћути, будале проговоре, а фукара се обогати”.

Генијални и несрећни мој народ је опоменуо: ”Ко од страха мре, за душу му прде”.

Одувијек сам знао - откако сам почео да мислим - да су комунисти и нацисти лице и наличје инквизиције: вође Француске револуције су доказивали да се убијањем племства и свештенства спасава већи број III сталежа! Велики Стаљин је “хумано” упозорио да због једног неидентификованог “издајника међу 100 невиних ваља ликвидирати и њих 100! Ништа мање ”хумани” Хитлер је оставио аманет за поуку: “Шта је људски живот према животу нације?” мислећи на 700 хиљада мртвих Њемаца на Стаљинграду. Ни Американци не заостају за овим свјетским целатима, рекавши, нпр., да је хуманије што су у Хирошими и Нагасакију масакрирали 300 хиљада недужних Јапанаца него да су наставили рат!..

Запамтите ме: један сам од оних благородних и несебичних људи који читав свој вијек дограђује одсањану утопију и метафизичко острво, над којим, понекад, засја и Бог, куражећи и храбрећи пјесника исцјелитељским пољупцем...

Ах, то памћење!..

Историја и ја са њом запамтили смо највећу срамоту цивилизације, претрнувши до саме кошчане сржи од цинизма раскрыљеног “милосрдног анђела”!!!

А мене разједа зebња:

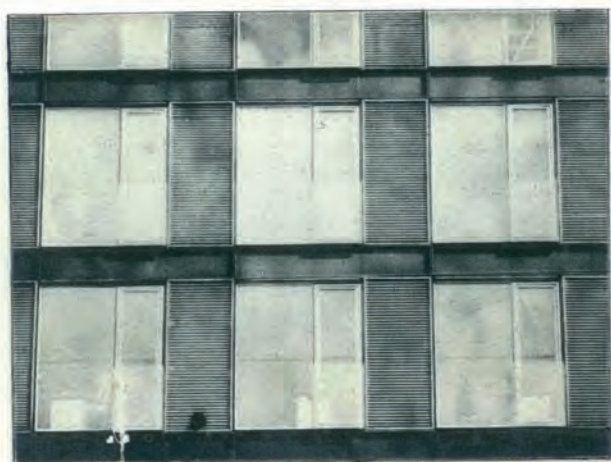
Куда ли иде моја Црна Гора?

Шта је с чојством мога прадједа Војводе Марка Миљанова Поповића, а шта с оним Његошевим:

“Коме закон лежи у топузу

трагови му смрде нечовјештвом!..”

(Не знам да ли сам ово исписао или само одсањао, нити гдје је и када то било!)

СТАВОВИ

СТАВОВИ

Радмило МАРОЈЕВИЋ
ТРЕЋА ФУСНОТА
О ИСТОМ ДИЈАЛЕКТОЛОГУ

Радмило МАРОЈЕВИЋ

ТРЕЋА ФУСНОТА О ИСТОМ ДИЈАЛЕКТОЛОГУ

(Одговор на текст Драгољуба Петровића
Пресукана памет, Слово бр. 12, април 2007)

Дијалектолог се зове Дпетровић, а презива Павлољуб

1.0. Вели Дпетровић, у закључку: „Маројевић често има обичај да се, у споровима са својим опонентима, враћа на теме о којима је расправљао у ранијим приликама. Прихватајући тај његов манир, поновићу и ја неколико реченица којима сам, прије десетак година, закључио последње [ваљда: посљедње] своје спорење“. Па цитира себе, прошловјековног: »Маројевић своје полемичке текстове украшава „новом лингвистичком терминологијом [...], говори о »лингвистичким ништаријама«, о »лингвистичким дудуцима«, о »удворичкој оданости«, а највиши му је дoмет поигравање људским именима. Маројевић, изгледа, никад није имао ни родитеља ни учитеља. Да јесте — неко би му од њих вероватно скренуо пажњу на то да нико није ни крив ни заслужан зато што се рађа са једним презименом и што му од рођења други одређују име. И знао би да је оне који се људским именима изругују околина увек држала на оку, из простог разлога што је то увек бивао знак или психичког или моралног оштећења оних који су се таквим талентима поносили. Ја не знам које је врсте Маројевићево оштећење, али видим да до њега још није допрла она једноставна народна реч да би људима најбоље пристајала она имена која би добили кад умру.“ Маројевић најприје те моје ријечи није разумио и ја сам био принуђен да их „преведем“ на онај идиом за који сам могао претпоставити да му је блискији« [Петровић 2007: 141].

1.1. Аутор је био дужан да својим читаоцима каже поводом чега је закључио „последње своје спорење“ са мном — и да из мог чланка *Двије фусноте о једном дијалектологу* наведе бар сљедећа три цитата: 1) »Дијалектолог се зове Дпетровић, а презива Павлољуб: запуцао је наш јунак, а зора, дугачким кораком дијалектолога, из Новог Сада (није више у Белановици), у Београд, са „свјежим номером“ Летописа — да Павлу покаже одштампане изразе своје удворичке оданости

[Д. Петровић. *Опет о посртању српскога језика и неким његовим „ослободиоцима“*. – *Летопис Матице српске*, Нови Сад, фебруар 1995, год. 171, књ. 455, св. 2, 393–413]. / Фусноту као лингвистички жанр антиципирао је сарајевски професор Јован Вуковић: разним лингвистичким ништаријама, које не би дорасле да се њихови текстови оспоравају или провјеравају у основном тексту расправе, он би говорио: „Ставићу те у фусноту!“« [Маројевић 2001: 116]; 2) „Још се Д. Петровић (сад раздвајам иницијал да сасвим не срасте) учи фонологији на фрагменту мог новинског чланка“ [Маројевић 2001: 116]; 3) »„Закључак“ је Дпетровић (опет се иницијал залијепио!) измислио, вјероватно зато што му се чини да се добрано исанкао на јату, па ће боље проћи на назалу« [Маројевић 2001: 118].

1.2. Петровићу се опет оно несташно Д залијепило за трепавицу и није примијетио разлог мог неодговарања на текстове којима се завршавала полемика и у Летопису МС, и у Књижевним новинама: забринуо сам се за Петровићеву памет и душевно здравље. Он, који у полемикама не бира ријечи, а преузима их углавном из арсенала ситних неистина и пакосних жаока, али и из арсенала новог свјетског поретка (народ би рекао: све га кучке /= из Куча/ кучке /= керуше/ надлајале не би), толико се узрујао на обичну, језички и књижевно потпуно легитимну игру ријечи ономастичкога типа.

1.3. А да је таква игра ријечи потпуно легитимна у књижевности, показују примјери: 1) у староруском спјеву Слово о полку Игореве посвједочен је патроним *Гориславличъ* као надимак [Виноградова 1965 I: 169], настао игром ријечи; 2) Светлана Калезић је недавно у Побједи пародирала презиме *Јаковљевић* (заправо једног од његових носилаца), већ у наслову „Господин Јадовљевић“. Народни језик је пун таквих обрта: Радоје и *Јадоје*, Радован и *Јадован* (види Ускочки речник Милије Станића). Такав поступак није наудио ни именима ни презименима (јер је био и упућен лицима, а не антропонимима).

Појмови „књижевни језик“ и „језик књижевности“ нису идентични

2.0. На моју констатацију да је он, и прије него што је Одбор за стандардизацију српског језика и формиран, здушно бранио пројекат протјеривања ијекавице, а то значи и српских народних

пјесама, и Његоша, из српског књижевног (= стандардног) језика, и да се прогоном ијекавице отварао простор за сва преименовања српскога језика, Петровић вели да Маројевић „потеже и старе спорове и старе аргументе који су му давно обезвријеђени“ и да би у вези с том констатацијом могао поменути само двије појединости. Једна му је здраворазумска: Радован Караџић је много боље разумио проблем од свих Маројевићевих „православних лингвиста“ када је устврдио да се о јединству једнога народа не може говорити ако се он не школује на јединственом буквару. „Друга је појединост лингвистичка: Маројевић још није научио да **књижевни** и **стандардни** језик **нијесу синоними** и чудно је да он то питање поново потеже иако смо се још прије десетак година сагласили да се на књижевни језик може гледати као на **језик (лијепе) књижевности**, а на стандардни језик као на **језик културе**“ [Петровић 2007: 138].

2.1. Рикард Симеон за термин *књижевни језик* наводи више значења, али су за нашу анализу значајна само два: „**6.** ipak se u većini slučajeva pod »književnim jezikom« u prvom redu misli na jezik, koji se razvio na osnovi narodnoga jezika, koji je gramatički pravilan i čist od tuđih elemenata, koji je brižno razvijan i usavršavan i kojim se služe u govoru i pisanju obrazovani slojevi naroda; to može biti jedan dijalekat jezika ili pak jezik koji je postao miješanjem dvaju ili više dijalekata; **7.** neki uzimaju taj naziv u užem značenju, shvaćajući pod njim samo jezik umjetničke književnosti“ [Simeon 1969 I: 663]. За термин *стандардни језик* Симеон наводи двије нијансе значења, од којих је актуелна само друга (и која је заправо синоним за *књижевни језик*): „relativno jedinstven (uniforman) pomoćni dijalekt koji upotrebljavaju skupine ljudi između kojih je komunikacija poremećena [...]; onaj dijalekt jezika koji je stekao literarnu i kulturnu supremaciju nad ostalim dijalektima te je prihvaćen kao najispravniji oblik toga jezika“ [Simeon 1969 II: 500]. — То значи да је у вријеме кад је Дпетровић био бруцош још понеко користио термин *књижевни језик* у седмом значењу, али га је већина и тада употребљавала у оном значењу у коме га данас користимо, а то значење је кодификовано општим и специјалним рјечницима.

Подсјећамо Петровића: 1) у Речнику Матице српске термин *књижевни језик* дефинише се као „*језик образованог дру-*

штвеног слоја неког народа који се не поклапа с народним језиком“ [Речник МС 1967 II: 757 (термин *стандардни језик* се и не помиње)]; 2) у Речнику Српске академије наука и уметности термин *књижевни језик* лексикографски се описује као „*стандардни, нормирани језик образованог друштвеног слоја једног народа, који служи као узор и чије се норме прихватају као правилне и обавезне у књижевности, школи, штампи, на радију и телевизији, на позоришној сцени и др.*“ [Речник САНУ 1973 VIII: 702], а *стандардни језик* се као термин не помиње, осим што је атрибут *стандардни* дошао на почетку дефиниције. Јесте ли разумјели, колега?

На различитост појмова *књижевни језик* и *језик књижевности* указано је у руском Лингвистичком енциклопедијском рјечнику: „Понятия «Л. я.» и «язык худож. лит-ры» не тождественны. Л. я. охватывает не только язык худож. лит-ры, но и языковые реализации в области публицистики, науки, гос. управления, а также язык устных выступлений и определ. тип разг. речи (устная форма Л. я.). Язык худож. лит-ры — более широкое понятие, т. к. в худож. произведения могут быть включены помимо лит. языковых форм элементы территориальных диалектов и полудиалектов, жаргонизмы“ [ЛЭС 1990: 271]. То јест: појмови „*књижевни језик*“ и „*језик књижевности*“ нису идентични. *Књижевни језик* обухвата не само *језик књижевности* него и *језичка остварења* у области публицистике, науке, државне администрације, као и *језик усмених наступа* и одређени тип разговорног језика (*усмени облик књижевног језика*). *Језик књижевности* је шири појам јер у *књижевна дјела* могу бити укључени, поред *књижевних језичких форми*, елементи локалних дијалеката и полудијалеката и жаргонизми.

Ако не вјерује руском Лингвистичком енциклопедијском рјечнику, повјероваће Петровић српском Речнику књижевних термина, у којем Новица Петковић овако отпочиње одредницу **Književni jezik**: „Normirani jezički oblik koji u određenoj kulturno-nacionalnoj formaciji ima funkciju opšteg instrumenta raznolikih vidova jezičke komunikacije. Utoliko se *k. j.* ne može poistovetiti sa jezikom književnosti, na šta bi upućivao spoj leksema od kojih je ovaj pojam sačinjen“ [RKT 1985: 342]. У наставку Петковић указује да *књижевни језик* обухвата све видове општејезичког комуницирања у једној култури, као њен универзални инструмент комуницирања, тако да он обухвата много шире од језика

књижевности. С друге стране, као општи комуникациони и нормирани језички инструмент, књижевни језик је опсегом ужи од језика књижевности, јер се језик књижевнога дјела служи свим идиомима у оквиру националног језика, и нормираним и ненормираним, од нормираног књижевног језика до разговорног и даље до дијалеката и аргоа [РКТ 1985: 342].

2.2. Колико смо се Петровић и ја „прије десетак година сагласили“ око термина *књижевни језик, језик књижевности и стандардни језик* [види т. 2.0] (и колико је и у овој појединости мој опонент био истинољубив) види се из двају мојих чланака којима сам у Летопису Матице српске опонирао Драгољубу Петровићу.

1) Чланак *Српски језик данас*: »Пошто се онако лијепо исанкао на методологији, дијалектолог се залетио и у терминологију. „Сви референти“ — открива овај новојављени терминолог — на Научном скупу „Статус ијекавице у стандардном српском језику“ (Никшић, 17. јун 1994) „једноставно су промашили тему, јер су се окупили да расправљају о статусу ијекавице у *стандардном српском језику*, а сви говорили *једино* о њеном статусу у *књижевном језику*“ [...]. Тако су „лингвисти од знања, | угледа и савести“ (по поменутој Маројевићевој квалификацији) расправљали *једино* о ономе што *нигде никад нико није довео у сумњу* и што просечан студент добро схвати после прве (они мало ‘тежи’ — после друге) године студија: они оперишу термином *књижевни језик*, а термин *стандардни језик* служи им само као ‘стилска резерва“ [...]. Без икакве аргументације Петровић закључује да „лингвисти не знају неке основне односе између *стандардног* и *књижевног* језика“ [...]. / Да просјечан новосадски студент и пошто докторира и постане професор на Ивићевој катедри не схвата појмовно-терминолошку разлику између *књижевног језика* и *језика (лијепе) књижевности*, показује чланак који је предмет наше расправе. Кад би се Петровић отргнуо из уског дијалектолошког видика једне Белановице у широке просторе словенске науке, схватио би да се не може положити ни први колоквијум ако се појмовно-терминолошки не разликује *књижевни језик* (руски *литературный язык*) од *језика књижевности* (руски *язык художественной литературы*). Да то није само у русистици, показује двотомни рјечник словенске

лингвистичке терминологије објављен у Прагу 1977. и 1979. године под насловом *Slovník slovanské lingvistické terminologie* / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of slavonic linguistic terminology [1–2. Praha: Academia, 1977–1979]. У том дјелу, у којем су српску („српскохрватску = хрватскосрпску“) терминологију урадили ПАВЛЕ ИВИЋ (већим дијелом) и ДАЛИБОР БРОЗОВИЋ [1. S. XII], као терминолошки еквиваленти наводе се чешко *spisovný jazyk* (исто и у словачком, слично у лужичкосрпским књижевним језицима), пољско *język ogólny (literacki)*, руско *литературный язык* (слично је у белоруском, украјинском и македонском), бугарско *книжовен (литературен) език*, словеначко *knjižni jezik*, енглеско *standard language, literary language 1*, француско *langue littéraire*, њемачко *Schriftsprache, Hochsprache* [1. S. 22–23]. [...] Не би требало подсјећати, али због мојег опонента морам, да су то све терминолошки синоними. / Као што се из наведеног прегледа види, од дванаест словенских књижевних језика (укључујући и оба лужичкосрпска) и три велика | свјетска језика несловенска, термин *standard language* као основни наводи се само у енглеском и као алтернативни само у српском: *књижевни (стандардни) језик*. И у српском је то, наравно, творбено адаптиран калк енглеског термина. / У енглеском је наведени термин посљедњих деценија преовладао најприје зато што је његов конкурент *literary language* двозначан: поред 1. значења „књижевни језик“ (чешки *spisovný jazyk*, руски *литературный язык*) он је и основни термин за 2. значење „језик (лијепе) књижевности“ (чешки *literární jazyk*, руски *язык художественной литературы*), поред описног термина *language of literature*. За ово друго значење терминолошко рјешење Ивић и Брозовић налазе калкирајући истовремено и чешки и руски термин: *литерарни језик, језик уметничке/умјетничке књижевности* [...]. / Термин *стандардни језик* поново добија политичку улогу: помоћу њега Брозовићев ко-аутор и његови малобројни и безначајни пулени (које сам ја недавно означио кованицом *павлобранитељи*) покушавају да преведу Србе жедне преко воде: тобоже ми вам не укидамо ијекавицу из *књижевног језика* (српскохрватског) него само из *стандардног језика* (српског). Видјели смо да су *књижевни језик* и *стандардни језик* терминолошки синоними и да термину *књижевни језик* (и његовом синониму) опонира термин *језик књижевности*, језик књижевних текстова, који не морају бити

написани књижевним језиком него и у дијалекту или у жаргону. И ако би се стварно озаконила само екавица у стандардном језику, што ће рећи у књижевном језику, онда би и *Горски вијенац*, и српска народна поезија, и друга ијекавски написана дјела — све би то потпало под дијалекатску књижевност, а у перспективи би припало тзв. хрватском књижевном језику. / Мој опонент, дакле, није положио термилошки колоквијум: он не разликује термин *књижевни језик* од термина *језик књижевно|сти* и не зна да су термини *књижевни језик* и *стандардни језик* синоними. Наведену термилошку разлику на самом почетку студија усвоји сваки слушацац на свим катедрама српског језика (осим ваљда новосадске), и на свим катедрама руског језика (па и новосадској), и не само на њима« [Маројевић 2001: 106–109].

2) Чланак *Двије фусноте о једном дијалектологу*: „Не види се да је Ивићев кандидат положио онај колоквијум са прве године (у Новом Саду се може пренијети на другу) — о појмовно-семантичком (и термилошком) разликовању *књижевног језика* и *језика књижевности* (Петровић те појмове и даље мијеша, као да је лингвистика хемија)“ [Маројевић 2001: 123]; »,„Цитирајући Брозовићеву аргументацију о једно-сложном (јекавском) рефлексу дугога јата, Маројевић превиђа просту чињеницу да се Брозовићева разматрања тичу *хрватскога* стандардног језика и она, ваљда, немају никаквог значаја за српски језик“ [...]. Чињеница уопште није проста него сложена (тродјелна), и Маројевић је није превидио. Прво, у Загребу више не оперишу термином *стандардни* него хрватски *књижевни језик* (испред којег објективни научник мора да дода: такозвани), и у ортоепији дају предност јекавској а у ортографији користе искључиво ијекавску верзију „нашега језика“. Друго, једносложни (јекавски) рефлекс дугога јата, без обзира на то који научник њих фонолошки интерпретира, тичу се *српскога* језика западних српских земаља, а оне су у језгру а не на периферији српскога језика, и ту чињеницу лингвистичке природе никако не може да оспори политички акт „утемељења“ Петровићевог „*хрватскога* стандардног језика“ на српском етничком и језичком тлу. Брозовићева разматрања тичу се *српскога* језика, и то живог, и само лингвистички дудук може тврдити да она „немају никаквог значаја за српски језик“. Треће, то што Новосадска „школа“ прихвата да је

живи језик српскога народа „хрватски стандард“ не свједочи само гдје је та „школа“ политички смјештена, већ потврђује да је она из лингвистике као науке — измјештена« [Маројевић 2001: 124].

2.3. Све кад бисмо сви ми стали код Петровићеве бруцошке године и прихватили да термин *књижевни језик* и даље може важити за значење ‘језик књижевности’, за покренуто питање то не би имало значаја: извјесно је да Ивић терминолог *књижевни језик* и *стандардни језик* третира као синониме, док за значење ‘језик књижевности’ користи друге термине — *литерарни језик* и *језик уметничке/умјетничке књижевности*. Другим ријечима, протјерујући ијекавицу из стандардног језика, Ивић је хтио да је прогна — из књижевног језика!

О томе како дијалектолог блене у упоредну граматику „као теле у шарена врата“

3.0. Вели Дпетровић: „Маројевић се спори са мношвом и око тога је ли се словачки језик издвојио из чешког, јесу ли се украјински и белоруски издвојили из руског и је ли се молдавски издвојио из румунског и тврди да ти случајеви не могу представљати паралеле цијепану српског језика будући да су они засновани **на својим говорима**, а нису **преименовали** језике из којих су се издвојили“ [Петровић 2007: 139]. А мало ниже додаје: »Његова логика успјела се пресукати и на македонском језику, који се „издвојио из српског у посебан јужнословенски језик“, при чему „ни Македонци нису узели Вуков и вуковски *српски* па га просто преименовали у *македонски*“. Нијесу га преименовали, али су га **демократски одијели** [...]. „Распарчавања језика није било“, вели Маројевић, али између Призрена и Тетова или Врања и Куманова укинута је **дијалекатска** граница и успостављена **језичка**« [Петровић 2007: 139].

3.1. То се зове *contradictio in adjecto*: нису га, значи, преименовали (а само то сам ја и тврдио). Преименовање српског језика као једног, али полицентричног стандардног језика у тзв. хрватски, босански/бошњачки, црногорски јесте, дакле, преседан у словенском свијету. А само о словенској филологији и говори Петар Милосављевић, који је питање у Политици и покренуо (питање је потом пренесено у Слово).

То је једно. Друго: упоредна граматика словенских језика посматра словачки, македонски, бјелоруски и украјински као посебне словенске језике, док се српски језик (ранији термин: српскохрватски језик) третира искључиво као један језик. Треће (поука за дијалектолога): граница између српског и бугарског или српског и македонског је „мека“ јер су из истог стабла, а граница између штокавског и чакавског или штокавског и кајкавског је „тврда“ јер су то и генетски разни језици (односно прасловенски дијалекти).

3.2. Петровићев лингвистички идол, Павле Ивић, али и већина лингвиста у вијеку његовом, сматрали су да српскохрватски и словеначки чине западну, а бугарски, македонски и старославенски — источну грану јужнословенских језика. А то би значило да граница о којој Дпетровић говори није само између два језика него између двије уже породице језика.

3.3. Али се већ у том вијеку појавила научна мисао која је то оспорила: »Једна од заблуда идеологизоване науке о српском језику састоји се у томе што се овај језик сврстава у западнојужнословенску подгрупу јужнословенских језика, па се иде чак догледасетијезицигенетски сведена ј е д а н језик. Тако П. Ивић тврди „да су разлике међу западнојужнословенским говорима биле врло мале, сасвим недовољне за разликовање двају језика на западнојужнословенском подручју“ [...]. Савремена лингвистичка наука у том погледу је недвосмислена: српски језик (тзв. штокавски), хрватски језик (тзв. чакавски) и словињски језик (тзв. кајкавски) са словеначким — генетски се не могу свести на ј е д а н словенски прајезик нити на ј е д а н прасловенски дијалекат [...]. Највише што се може рећи, а што би било и најтачније, јесте факат да се српски језик са својим западним словенским сусједима (првенствено са хрватским) налазио и налази у некој врсти језичкога савеза и у односима типолошког приближавања или конвергенције. / Прије доласка Прото-бугара на Балкан српски језик је чинио цјелину са словенским говорима данашње Македоније и данашње Бугарске, тако да можемо говорити о ј е д н о м (српско-словенском) прасловенском дијалекту: савремени српски и бугарски језик, са прелазним македонским говорима, генетски се могу свести на ј е д а н словенски прајезик (тачније: прадијалекат). Један дио тих говора у контакту са | несловенским језиком Протобугара,

уз развој балканистичког иновационог жаришта, послужио је као основа за глотогенезу бугарског језика и етногенезу бугарског као новог словенског народа. Српско-словенски говори Македоније такође преживљавају крупне типолошке промјене, са извјесним обрисима нове глотогенезе који би говорили о могућности формирања новог, македонског језика (данас су ти говори више прелазни од старога српског према новом бугарском језику него што представљају већ формиран нови јужнословенски језик). Могло би се рећи, и то би било најтачније, да се на српском историјском југоистоку одвија процес типолошког удаљавања или *дивергенције* [Маројевић 1996: 335–336].

О томе како је Драгољуб „опет и друкчије усукао“ својих седамдесет година

4.0. »Маројевић цитира моје ријечи „да су неки од тих »језика« старији од једног века (»хрватски«, коме је кумовао Туро Даничић, и »босански«, који је убрзо после окупације Босне озваничио Бењамин Калај), а неки (»црногорски« и »македонски«) да су тобоже моји „вршњаци“ (с напоменом „да је Драгољуб »присукао« седамдесет љета“). Ако је за Маројевића ова последња напомена битна за предмет спора, можемо и прецизирати: ја сам „пресукао“ седамдесет љета« [Петровић 2007: 137].

4.1. Према Речнику Матице српске глагол *прису́кати* као друго значење има „**2.** фиг. покр. *навршити, напунити (о годинама старости)*“ [Речник МС 1973 V: 110]. Значење се илуструје цитатом из Стефана Митрова Љубише („Ево сам присукао ше’сет година, јошт не знам горега рибања“) и Николе Лопичића („Присука’ је деведесет“). Глагол је посвједочен и у 144. стиху Горског вијенца, који се у критичком издању наводи у сљедећем виду: присука сам [прису́кѧсам педесет година, [ГВ 144], уз текстолошку напомену: „144 изр[аз] у зн[ачењу] ’ускоро ћу напунити педесет година““. — У анализираном глаголу нема никакве пејоративне нијансе чим га Његошев и Љубишин јунак користе кад о себи говоре. У тексту на књижевном језику због његове стилске карактеристике (фигуративно и покрајински), а и због његове културне конотације (посвједочен у Горском вијенцу), препоручљиво га је доносити са знацима навода.

4.2. Дпетровић не зна да глагол с префиксом *пре-* нема фигуративно значење као глагол с префиксом *при-*: у Речнику Матице српске глагол *пресу́кати* наводи се у значењу „опет или друкчије усукати оно што је већ усукано, предено или оплетено“ [Речник МС 1971 IV: 998]. То значи да је, по сопственом признању а не мојом кривицом, Драгољуб Петровић „опет и друкчије усукао“ својих седамдесет година, које су већ биле усукане. Наздравље!

4.3. Двије су ере у историји словенске (хришћанске) културе: од постанка свијета и од Христовог рођења. Намеће нам се и трећа, овога пута од Драгољубовог рођења. Он мисли да сви знају његово годиште, и није казао које му је. Зато сам ја и морао његово годиште нумерализовати (испоставило се: непрецизно). Показало се, при том, да мој опонент не зна ни значење ријечи *вршњак*: ниједан од анализираних језика није настао 1935, у години Петровићевог рођења!

„У ширем и историјском смислу дио српске културе“

5.0. Вели Дпетровић: »Маројевићева прича о „Удбиним лингвистима«” пројектује његова лична искуства из времена која су претходила „националном просвјетљењу”: он је врло успјешно сарађивао са „надлежним службама” и њиховим налогодавцима, спорио се са схватањима оних зналаца који су црногорску књижевност посматрали у српском контексту, тврдио да формант *-ић* у својим презименима имају и „Муслимани” (а не само „Срби, Хрвати и Црногорци»)« [Петровић 2007: 140].

5.1. Одговор у вези с првим текстом на који Дпетровић алудира већ сам објавио у полемици с Павлом Ивићем: »Као да су се чињенице уротиле против Ивића (и он против чињеница). [...] Тврди да ја у то вријеме нисам био Србин — иако су сви моји преци, колико се памти, по мушкој и женским линијама, били православни Срби. Каже да сам ја био „непоколебљиви поборник [...] своје (тадашње) црногорске нације“ — иако сам у приказу који Ивић иначе цитира јасно написао да је црногорска култура „у ширем и историјском смислу део српске културе“ [Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1977, књ. XLIII, с. 293]. Познато је да се

термин *нација* употребљава у два значења — ‘припадност народу’ и ‘припадност држави (земљи)’, а ја нисам одређивао која ће се припадност уписивати у послеријатној Црној Гори« [Маројевић 2001: 52]. У критици руских препјева црногорске поезије XX вијека ја »сам истакао да би се „могле ставити извесне примедбе“ на формулацију да је црногорска поезија XX вијека „значајна како оним што је заједничко за српску културу нашега века, тако и оним што је у њој посебно и што одликује регионални аспект те културе, природни и културно-историјски“: „Пре свега, иако у ширем и историјском смислу део српске културе, црногорска култура није само регионално него и национално обојена“. Требало би мој опонент да покаже да ли је у то вријеме он или ко други смио да напише да је црногорска култура и у *ширем* и у *историјском* смислу дио српске културе (националне, није ваљда Ивићев јунак под „српском“ културом подразумијевао интернационалу!). Користећи езопов језик за прилике тога доба, ја сам се успротивио регионалности (природној и културно-историјској) као обиљежју црногорске културе у интерпретацији руског Јеврејина: сматрао сам (и сматрам) да црногорска култура није нешто регионално и периферно, него централно и национално у српској култури и историји. Борба за слободу није била регионална него национална, без обзира на то да ли се водила више под српским или под црногорским именом. / И поред необичног (полицијског) талента за претурање по туђим биографијама, има један детаљ који ни мој биограф није могао | знати. Инкриминисано мјесто у моме чланку („у ширем и историјском смислу део српске културе“) у то вријеме није било опортуно објавити, и уредник (данас покојни) Димитрије Вученов посавјетовао ми је да га изоставим, и ја сам се сложио. Да ли је угледни професор заборавио да то мјесто избрише, или је накнадно оцијенио да се у таквој формулацији може оставити — остало ми је непознато. Да није тако, ја не бих имао крунски доказ нити би Павле и павлобранитељи имали прилику да га фалсификују« [Маројевић 2001: 67–68].

5.2. Други цитат је из чланка који је објављен у часопису који је уређивао Павле Ивић: „Презимена на *-ић* имају данас и Срби, и Црногорци, и Хрвати. Имају их и Муслимани. Иако су наши Муслимани примањем ислама напустили словенски ономастикон и примили исламска имена, они су

сачували словенски ономастички систем. То значи да су чували, прво, патрониме на *-ић* типа *Муратовић*, од којих су данашња истоимена презимена, и друго, имена по мужу типа *Хасанагиница* ‘Хасанагина жена’“ [Маројевић 1984: 191]. — Мисли ли Петровић да се друкчије могло написати кад су наведени етноними коришћени у тадашњим значењима, неки у смислу припадности држави, други у смислу вјерско-језичке припадности (на примјер, јесам ли могао тада написати да презимена на *-ић* имају само Срби)? Издвојивши „наше муслимане“ из етнонимског низа, ја сам јасно показао да је то вјерски назив, а не властито етничко име (о писању великог слова одлучивао је већ главни уредник).

5.3. Да сам врло успјешно сарађивао са „надлежним службама” — то Петровић просто неистинира (да не кажем онај народни глагол). Ја сам увијек био у опозицији према „надлежнима” у мјери у којој су они спроводили ненародни и антинационални програм: и као први студент-продекан на Филолошком факултету, и као предсједник Удружења књижевних преводаца Србије, и у сарадњи с руским научним и културним организацијама. И као декан Филолошког факултета спроводио сам програм обнове србистике на Вуковим начелима, а не ненаучни и антинационални пројекат сербокroatистике. И тако даље.

О „пословичној“ истинољубивости Павлољубовој

6.0. Вели Дпетровић: »разумијем разлоге због којих је текст „повучен”: у њему нема ниједне мисли због које би завређивао да буде публикован и аутор би био на добитку да то ни овдје није учињено« [Петровић 2007: 136]. — Не разумијеш, Петровићу, одиста: јер иначе не би био отпуштен уредник Додатка, и не би била укинута тема о србистици у Додатку, па чак не би ни формат Додатка био измијењен.

6.1. »Маројевић [...] вели [...] да ја његов Покрет за обнову србистике „перфидно преокреће[м] у *Покрет за поправљање историје* [...]”« [Петровић 2007: 136]. — Ја нисам учествовао у оснивању и у раду Покрета: све заслуге за његову историјску мисију припадају Петру Милосављевићу: „Центар Покрета за обнову србистике формиран [је] 10. октобра 1997. на Фи-

лолошком факултету у Приштини вољом 63 потписника“ [Милосављевић 2007: 24]. Ја сам, додуше, насловио новосадско засиједање једног научног скупа: „Руски језик. Српски језик. Русистика. Србистика“ (септембар 1996), и то је послужило Милосављевићу као инспирација. На истом научном пројекту радим и ја, и многи други: „Главни репрезентанти србистике су: Вук Караџић, Шафарик, Пипин, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић: у новије време на истим основама делујемо Радмило Маројевић, Милош Ковачевић, ја и други истомишљеници“ [Милосављевић 2007: 24].

6.2. »Као школован марксиста, наиме, Маројевић се залагао за право сваког народа (и „народности“) да своју судбину уређује по својој вољи, а кад су се његова „залагања“ завршила деструкцијом и српског етничког простора и српског језика, он је успјешно промијенио и идеолошку и националну чапрук [Петровић 2007: 136]. — Све је гола лаж, инспирисана додуше чињеницом да сам, поред славистике на Филолошком, студирао (и завршио) међународно-политички смјер на Факултету политичких наука. Како бих, Павлољубе, могао аргументовано критиковати вас социолингвисте да га нисам завршио?

6.3. Вели Дпетровић: »Маројевић је имао у животу различите идеолошке, националне и друге „фазе“: био је левичар – сад хоће да је „десничар“, био је католички лингвиста – сад хоће да је „православни“, био је „Црногорац“ — сад хоће да је „Србин“, залагао се за „братство и | јединство“ — сад хоће да су за резултате такве памети криви САНУ и Одбор за стандардизацију, помагао је да „неподобни оду на идеолошку репаратуру“ — сад хоће да је [био] „жртва“ и да су то [њему] чинили „други“. И врло успјешно потиснуо је у подсвијест све за шта се некад залагао« [Петровић 2007: 140–141]. — И ово је гола лаж, као и претходне.

ЛИТЕРАТУРА

Виноградова 1965 I: Институт русской литературы (Пушкинский дом). *Словарь-справочник «Слова о полку Игореве»*. Выпуск 1. Составитель В. Л. Виноградова. Москва–Ленинград, 1965.

ГВ: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. У редакцији Радмила Маројевића. – [У књизи:] Маројевић 2005: 35–222.

Маројевић 1984: Радмило Маројевић. *Словенски антропоними*. –

Ономатолошки прилози, Београд, 1984, књ. V, 183–195.

Маројевић 1996: Радмило Маројевић. *Српски језик у породици словенских језика*. – Студије српске и словенске. Серија I. Српски језик, Београд, 1996, I, бр. 1–2, 334–342.

Маројевић 2001: Радмило Маројевић. *Нови Рат за српски језик и правопис*. Београд – Подгорица – Бања Лука, 2001.

Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.

Милосављевић 2007: Петар Милосављевић. *Идеје југословенства и српска мисао*. Ваљево, 2007.

ЛЭС 1990: Институт језыкознания АН СССР. *Лингвистический енциклопедический словарь*. Главниј редактор В. Н. Ярцева. Москва, 1990.

Петровић 2007: Драгољуб Петровић. *Пресукана памет*. (Поводом текста Р. Маројевића *Распарчавања језика није било*, Слово, 11, 2007). – Слово, Никшић, 2007, IV, бр. 12, 135–141.

Речник МС 1967 II: Матица српска – Матица хрватска. *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књига друга. Нови Сад – Загреб, 1967.

Речник МС 1971 IV: Матица српска. *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књига четврта. Нови Сад, 1971.

Речник МС 1973 V: Матица српска. *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књига пета. Нови Сад, 1973.

Речник САНУ 1973 VIII: Српска академија наука и уметности. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књига VIII. Београд, 1973.

РКТ 1985: Institut za književnost i umetnost u Beogradu. *Rečnik književnih termina*. Главни и одговорни уредник Драгиша Живковић. Београд, [1985].

Simeon 1969 I–II: Rikard Simeon. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. I–II. Zagreb, 1969.

Прилог

КОМЕНТАР УЗ ЧЛАНАК „РАСПАРЧАВАЊА ЈЕЗИКА НИЈЕ БИЛО“

0.1. Текст који смо публиковали (Слово, бр. 11), писан као одговор на чланак Драгољуба Петровића објављен под насловом *Распарчавања језика је било* у Политикином додатку „Култура. Уметност. Наука“ (Београд, 2. децембар 2006, L, бр. 34, с. 3–4, са најавом на с. 1), био је примљен за штампу и одштампан — требало је да се појави у Политици у суботу 16. децембра 2006. године (претходне суботе је био објављен одговор Вере Милосављевић) — али је, без образложења, искључен из листа по налогу главне уреднице и директора, уз најављени отказ уреднику Културног додатка.

0.2. Због ограничености новинског простора, а и због очекивања да се полемика настави, нисмо одговорили на све несувислости Драгољуба Петровића, па то чинимо овде.

1. Дијалектолог Дпетровић од дрвећа не види — три шуме. Он каже: „из српског су ‘никли’ сви његови заперци о којима сада говоримо (‘хрватски’, ‘бошњачки/босански’, ‘црногорски’ и ‘македонски’), а око ‘хрватскога’ окупили су се и они за које се Милосављевић пита где су нестали (*славонски, словински, далматински, дубровачки*), али и *тридесетак других које не помиње*“ (с. 4). — Под окриљем хрватскога укрупњавања језичкога није се могло наћи „и тридесетак других“ језика јер на том простору битишу само три стварна језика словенска: једно је језик кајкавскога подручја, које се у средњем веку звало Словиње, па му је и језик *словињски* (од друге половине XVII преименован у „хрватски“); друго је стварни језик хрватски (= чакавско наречје), који је прозван *далматински* после сеобе хрватског имена у Словиње; треће је на северу славонски, а на југу дубровачки, регионални називи *српскога* језика (= штокавскога наречја). Савремена наука је недвосмислена у становишту да су штокавски, чакавски и кајкавски три различита језика (јужно)словенска, а не један језик, то признају и хрватски лингвисти (Јосип Силић у Подгорици, у одговору на наше питање). То не зна — само Дпетровић. Он ту види — тридесет и три језика!

2. Дијалектолог Дпетровић вели да су неки од „језика“ о којима Петар Милосављевић расправља „старији од једног века, а неки би могли бити макар његови (и моји) вршњаци. Међу онима првим можемо поменути ‘хрватски’ (коме је кумовао Ђуро Даничић) и ‘босански језик’ (који је, убрзо после окупације Босне, озваничио Бењамин Калај), [...] али је занимљиво да Покрет за обнову србистике, због свега тога, досад није протествовао ни код Калаја, ни код Даничића“ (с. 3). — Нити је Даничић кумовао „хрватском“ језику, нити су „хрватски“ и „босански језик“ старији од једног века.

Стварно је Ђуро Даничић, преласком с дужности професора београдске Велике школе на место тајника (= секретара) ЈАЗУ у Загребу, издао с р п с к и (и Вуков) филолошки програм (заснован на етничком критеријуму), по коме су тзв. чакавски, кајкавски и штокавски засебни словенски

језици и по коме је тзв. штокавски стварно (само) српски језик, и прешао на х р в а т с к и (заправо католички) филолошки програм (заснован на верском пројекту), по коме су чакавски, кајкавски и штокавски дијалекти једног језика и по коме штокавски није само српски него и хрватски дијалекат. Али Даничић није и засновао тзв. хрватски језик, па му није могао ни кумовати, него је учинио само први корак у том правцу: прихватио је да се *српски* к њ и ж е в н и језик преименује у *хрватски или српски*, прикључивши српском н а р о д н о м језику (тзв. штокавском) хрватски народни језик (тзв. чакавски); касније ће му бити прикључен и словињски народни језик (тзв. кајкавски, који није ни српски ни хрватски него — словеначки дијалекат).

Стварни хрватски језик, тзв. чакавски, стар је колико и српски (= штокавски): једанак су се издвојили из прасловенског. Фиктивни „хрватски језик“ могао би бити Дпетровићево унуче: међународно „признање“ добио је тобоже с Дејтонским споразумом, одлукама (и публикацијама) тзв. Одбора за стандардизацију српског језика њему се покушавао дати унутрашњи „легитимитет“, али је све било узалуд: тзв. „хрватски језик“ је укинут, дефинитивно, на Спасовдан 1998, одлуком српских филолога и писаца (одлука је ступила на снагу објављивањем у Политици „Слова о српском језику“ 1. и 8. августа 1998. године).

Није „босански језик“ озваничио Бењамин Калај — окупациони намесник се послужио варком: покушао је да наметне назив „босански језик“ како би Срби лакше прихватили преименовање српског језика у „српскохрватски“. А то значи да ни босански језик није старији од једног века: он је зачет (у нечијим пројектима) раније, али је рођен с Дејтонским споразумом (добивши тиме тобожње међународно „признање“), а „обрезан“ је (под друкчијим, али горим именом) првом одлуком тзв. Одбора за стандардизацију српског језика: њега су тиме, тобоже, српски лингвисти признали. Укинут је „босански језик“ кад и „хрватски“ — даном ступања на снагу (= објављивања) „Слова о српском језику“.

Тада је, још у матерњој утроби, пре него што се из „матерњег језика“ испилио, укинут и „црногорски језик“. Занавек!

ПРИЗНАЊА

ПРИЗНАЊА

“МАРКО МИЉАНОВ” -
Драгану БОЈОВИЋУ
Приредио:
о. Миодраг ТОДОРОВИЋ

НАГРАДА „МАРКО МИЉАНОВ“ Драгану БОЈОВИЋУ

Приредио: о. Миодраг Тодоровић

Тодор ЖИВАЉЕВИЋ – ВЕЛИЧКИ

(На Медуну, 9. маја 2007, у име Жирија за додјелу Награде „Марко Миљанов“)

Пишем овај текст са двојним осјећањем стрепње и страха, али и са великом радошћу што је у времену награда и награда дошла у овај свијет збирка пјесама посебне духовне тежине, прегнантног лирског израза, филозофске замишљености над вјечним категоријама трајности и пролазности овога свијета. Дошла је, у готово трагичном, унамуновски интонираном проседеу, упркос духовном суноврату и палим вриједностима времена у коме је пјесник Драган Бојовић духовно узрастао, покушавајући да нађе свој пут и на том путу себе. Имајући на уму да добре књиге и писци у Црној Гори, по правилу без читања, најчешће бивају проглашаване неважним, не устручавам се да овом приликом запишем да ова књига модерна у изразу, постојана у трагању за вертикалом духа из које смо потекли, без претјеривања, чини част Удружењу књижевника Црне Горе, као и имену списатеља Марка Миљанова. Није на одмет да поменем, повезујући једног са другим, да су мало окаснили првом књигом, доносећи нам једино неспорно сазнање да је човјек центар свијета и мјера овога именованог и неименованог поретка. Да завршим, и један и други творили су и творе биографију личног и општег подсјећања на судбину човјека, и једног и другог прати стрепња, дубока стрепња умног а немоћног бића, над сопственом и судбином свога, српскога рода.

Даље, ово што слиједи не бих јавно казао да ме ових дана многи нису питали, ко је Драган Бојовић? Одговарам сасвим једноставно: пјесник, зрео пјесник! Стога, морам да признам, нисам ни покушавао објаснити шта се под тим појмом све може наћи, дубоко увјерен да има пјесника који напишу педесет

књига поезије, али не испјевају своју пјесму, по којој се могу препознати у свом и у будућем времену. Исто тако, знам да има и оних, истина ријетких, који својом првом збирком читалачком публикуму дарују прегршт пјесама за памћење и озбиљно анализирање. Надам се да претпостављате да је Драган Бојовић један од тих малобројних, других, који је већ на почетку свог творачког пута, између квантитета и квалитета изабрао квалитет, свјестан да у поезији важи правило да је мање и боље и више.

... Исто тако, знам, да је прва књига, аутентична онолико колико свако од нас може бити аутентичан, како је мислио Стефан Маларме, јер она се никад не пише за награду него за пријатеље, за које осјећамо да ће нас читати. Бојовић је очигледно свјестан да је то једини прави пут према себи, уистину најтежи и најзамршенији, јер поезија шта је ако није најпозданији начин да се тај пут покуша остварити, да је у томе заправо изазов и снага стваралаштва. Не пише се, дакле, да би се стекло нешто ново већ да би се оправдала и потврдила сопствена егзистенција. У увјерењу сам, дакле, да се збирком пјесама необичног назива „ЗРНО“, потврђује пјесничка егзистенција Драгана Бојовића.

Драган БОЈОВИЋ

СЛОВО ПРИЛИКОМ ПРИМАЊА НАГРАДЕ

Како умијем, тако, ево, преда те и излазим, Војводо...

Овдје, у овом кучким брдима и планинама, „кудијен остри вјетрови звижде“, мушки се чувало своје име. И свако ко би се усудио да помене старијег и угледнијег обично је додавао: И Бог се именом зове.

Тоје име Марко, и Бог се именом зове, на Западу симболизује ратника (потиче од ромејског бога Марса), на Истоку онога који је ближи Сунцу и значи топлину душе.

Чак је и до Стамбола стигла вијест о јунаку Марк – Миљану кога сабља неће, а који је беспорочан као светац.

Сви хеленски мудраци, цијела хеленска умјетност, настоје да нас поуче шта је сврха живота, како нам ваља живјети. Нема доброг живота, ако није частан. А живот који је частан, у исто вријеме је и лијеп. Зато код старих Грка врлина (arete) не значи само моралан, већ и испуњен живот.

Многи су са овог мјеста и мудрији и бољи од мене зборили о твоме чојству и јунаштву, о слави мача и ријечи. Удостојен толике части да примим ово признање које обједињује и естетско и етичко, мени данас остаје само да се споменем оног што си записао: „Не пропуштите своју дужност; не учините да сте се залуду родили својему народу и својој дужности“.

Браћо и сестре, господо хришћанска.

Примајући данас награду „Марко Миљанов“, ја на себе не примам само хвалу и част пјесничку, већ и голем дуг да у животу чиним оно што је исправно и миломе Богу приступачно.

За примјере чојства и јунаштва и за твоју муку да их пером кажеш, као што си их дјелом и животом свједочио, рећи ћу хвала.

За сваки стих из епских пјесама, за слободу рода и племена, за крст часни и име хришћанско, рећи ћу хвала.

За дарове које си принио на олтар језика Српског, рећи ћу хвала.

Хвала Војводи.

Хвала ти Марко, и Бог се именом зове.

Јер, много је војвода, али је један Марко Миљанов.

ИЗБОР ПЈЕСАМА ИЗ НАГРАЂЕНЕ ЗБИРКЕ „ЗРНО“

КОСОВО

Рат.

Или да кажем:
собрање.

Неко потрчи.
Неко васкрсне.

На мјесту гдје
расту тијела
птице лете
ниско.

Ниже од
бола.

Издржи.

2003.

ЗЕМЉА

Да си благословена
ти која ме
волиш.

Буди брза.

Узми своје лице
ноћи и
бјежи.

...Твоје црно млијеко и
моја жедна
уста.

Мртве ријечи се
множе.

Молитве распете.

Небо што
гусне
И ти.

Паф!

јун, 1994.

ЗРНО

Изађи ми из
утробе.

Сини испод
костију.

Изгреј и
запали свијет.

Додај соли.
Очисти кукољ.
Доспи уље.

Нек свисне
који је млак.

јун, 2002.

ЛАЂАР ИЗ НАЗАРЕТА

Ври душа у
тијелу као
квасац
у
хљебу.

Ријеч је
колијевка за
мисао.

Испеци
Звоно.
Отвори Књигу.
Заљуљај
Чамац.

Риба је
рибара
упецала.

август, 2005.

Драган БОЈОВИЋ јерођен 1973. године у Подгорици. Завршио Филозофски Факултет у Никшићу-Одсјек философија. Тренутно је на докторским студијама на Националном и Каподистријском Универзитету у Атини. Уређивао је часопис „Индекс“, а пјесме објављивао у „Стварању“, ревији „Овдје“, „Гласу Црногораца“, „Светигори“... Награђиван за поезију и прозу. Ради на Филозофском факултету у Никшићу.

РЕКЛИ СУ О НАГРАЂЕНОЈ КЊИЗИ:

Ранко Јововић

...Драган Бојовић је, дакле, написао, боље рећи доживио ову Књигу као чисто парче Сунца, велико као Хљеб, који је појео кроз живот и књиге - кроз болове и сузе велике као Христов Крст, као Љубав од које је саздана и Љубав Хелена и Срба, и свих који се муче да буду вјечан род, људски, на овој несигурној земљи, без трајних идеала... Кажем, доживио, излио у ријечи: тужне, наше, косовске... све су наше, и ријечи и сузе и пјесме и љубави и повијести и борбе и порази и побједе... од туге и крви, забодене у Небеско нешто – да парафразирам пјесника...

Желидраг Никчевић

...Једна од важних карактеристика Бојовићевог рукописа свакако је приврженост оним провјереним, потпуно зрелим чвориштима лирске имагинације. Та постојаност, међутим, није никакво монотono понављање, већ нека врста утишаног унутрашњег скандирања водећих тема, дубинско преплитање лирских преокупација, непланирано, вођено неумитном животном и духовном логиком...

Саша Радојчић

...Све песме из ове збирке краси сажетост, редуција на оно битно. Песникове фигуре су готово по правилу проширене, уланчавају се и надовезују једна на другу, било то у виду поређења, појачавања или обртања. У његовим исказима постоји снажна склоност ка афористичком. Наслућујемо да би разлог томе могао да се изрази песниковим уверењем саопштеним стиховима: „Ријеч је /колијевка за/мисао“, али и хтењем да се у сликовитом песничком језику постигне што је могуће већа прецизност...

*Јеванђелист Јован - минијатура из Вукановог Јеванђеља
(1197 - 1199)*

ДАТУМИ

ДАТУМИ

Тамара ОГЊЕВИЋ
ОСАМ ВЕКОВА
ВУКАНОВОГ ЈЕВАНЂЕЉА

Тамара ОГЊЕВИЋ

ЗЛАТНО ПЕРО СТАРЦА СИМЕОНА

Пре више од осам стотина година, ‘у пеки и граду Расу’, петорица црноризаца исписаше свету књигу. Међу њима, једини именован, старац Симеон с тугом приближи о страшном боју међу децом Немањином, и по сили нужде ову другу по старини сачувану српску књигу посвети тренутном победиоцу.

Вуканово јеванђеље, један од најстаријих споменика српске писмености, за разлику од нешто старијег Мирослављевог јеванђеља, представља једновремено једну од наших најзапостављенијих рукописаних књига. Недовољно проучено, скромно публикувано, готово заборављено на полицама лењинградске Публичне библиотеке, где је доспело још средином 19. века, Вуканово јеванђеље по многим својим квалитетима, а нарочито необичним минијатурама, писму, графичности и језику, представља споменик културе и духовности подједнаког значаја као Мирослављева величанствена књига.

Иако је у науци опште прихваћено мишљење Стојана Новаковића да је Вуканово јеванђеље исписано за најстаријег Немањиног сина-кнеза Вукана у време када је он, прекршивши очеву вољу да на престо Србије седне његов млађи брат Стефан Првовенчани, повео рат и завладао свом српском земљом (1201-1208), запис старца Симеона, главног од петорице писара овог дела, упућује на другачије закључке. Пишући ситнијим и неугледнијим рукописом малу личну историју, али и описујући временски тренутак у коме је књига довршена, монах-писар Симеон на 189 листу Вукановог јеванђеља, изреком вели – **написах ову књигу своме г(осподи)ну великом жупану**. Од овог места, па у наредних једанаест редака текст је био истрвен (избрисан), а није могао садржати ништа друго него посвету владару. Иза ових редова стоји запис о борби српске властеле после Немањине смрти, о чему старац Симеон говори с нескривеним ужасом. Констатујући да је Христос по милости својој предао власт кнезу Вукану, једини именован потписани црнорисац Вукановог јеванђеља, заправо

не слави најстаријег Немањиног сина нити му књигу изреком посвећује. Из свега реченог лако је извести закључак да је Вуканово јеванђеље заправо било посвећено великом жупану Србије Стефану Немањи, односно да је писано још за његовог живота. Посвета је морала бити избрисана у новонасталим околностима, а управо то принудно брисање, једна врста средњовековне цензуре, омогућило је прецизнију датацију времена настанка књиге у године између 1200 и 1202.

Вуканово јеванђеље је, као и Мирослављево, заправо јеванђелистар, односно богослужбена књига у којој су текстови Новог завета прилагођени литургијским потребама. Први део Вукановог јеванђеља, који обухвата читања од Пасхе до понедељка Педесетнице, писала су чак тројица писара (од 2 до 28 листа), док је други део јеванђеља од уторка Педесетнице до краја црквене године (од листа 29 до 189), као и месецослов, прокимене и алилујаре, исписао старац Симеон као четврти и заправо главни писар ове ванредно значајне књиге. Пета рука на јеванђељу је она писара-коректора, који је прегледао довршен текст. За разлику од раскошног Мирослављевог јеванђеља са његових триста шездесет страна великог формата (41,8 x 28,4 cm) и 327 златом застављених илуминација несравњиве лепоте, Вуканова књига, начињена на пергаменту највероватније од јагњеће коже, је знатно мања по димензијама (25,3 x 19,7 cm) и поред 328 иницијала, израђених углавном у тератолошком стилу има тек четири заставице и две минијатуре, које, међутим, представљају прави преседан јер су њима илустроване читаве странице књиге. На првој страни Јеванђеља насликан је Свети апостол и јеванђелиста Јован у хаљи раздераној тако да му се виде голе потколенице. Дат је као старац по византијском узору у пози средњовековног писара који своје дело ради на коленима, јер писарски сто, као простор на коме се рукопише књига, појавиће се тек крајем 17. и почетком 18. века. Минијатура је цртана на природној основи пергамента, а затим обојена плавом, црвеном и зеленом бојом. Необично приказивање апостола и јеванђелисте са голим ногама, као и књига пред њим високо издигнута на пулту из које он очигледно преписује, на јединствени начин говоре о животу и раду средњовековног писара више него о личности једног од четворице јеванђелиста. Подеране хаљине последица су дуговремене понизне молитве, која је морала претходити преписивању светих књига.

Потом, књига издигнута пред Светитељем указује да пред собом имамо преписивача, односно писара из средњег века, јер дело Јованово је аутентично сведочење о Христовом животу, страдању и поукама, дакле није препис неке старије свете књиге. Тако нам је заправо старац Симеон посредно дао верну слику амбијента у коме је радио и он сам, као и свих типичности које су пратиле подвиг сваког средњовековног писара на подручју ондашње Рашке, па и шире. Јер да није ореола око Светитељеве главе и сигнатуре која прецизира о коме је реч, слика би без двоумљења била растумачена као портрет анонимног средњовековног писара занетог послом. Овакво виђење и тумачење прве минијатуре Вукановог јеванђеља до сада није било присутно у науци

И лик Христа Емануила, насликан на 76. листу Вукановог јеванђеља, наместо јеванђелисте Луке, јер управо ту почињу читања јеванђеља по Луки, такође је изузетак у својој појавности. Сликан смеђим тушем као дечак који проповеда у храму, он седи на раскошном комаду намештаја који свој узор несумњиво има у српским престолима ондашњег времена. Голих ногу до колена и обнажених руку до лактова, у краткој тунци којом се потенцира његово дечаштво могао би бити тумачен као млади принц да око његове главе нема жутог обојеног нимба са уписаним крстом, чије крајеве красе три црвена камена. Десна рука којом благосиља у оси је сасвим мало окренута у десну страну тако да у себи има нешто од геста античких оратора, који подизањем руке желе да нагласе тежину и уверљивост изговореног. Прекрштене босе ноге, ослоњене на зелени постамент, дају овом призору раздрагану животност и неку фину природност управо својствену дечаку на прагу младићких година. Уочљива невештина у сликању екстремитета, међутим, не умањује љупкост ове необичне минијатуре чије изворе треба тражити у итало-византијској уметничкој кохезији и одјецима позног комнинског стила.

У великом броју иницијала у Вукановом јеванђељу, сачињених махом од геометријских преплета завршених стилизованим биљним орнаментом или у комбинацији геометријског и биљног преплета завршеног животињским главама или понегде реповима, осећа се и даље јужно италски, романички одјек, сличан ономе у Београдском и Хиландарском паримејнику, али и у Хиландарском златострују.

Упоређено са раскошним златосјајем Мирослављевог јеванђеља прескромно, али по свом културном и духовном значају једнако немерљиво.

У МАКАЗАМА

У
МАКАЗАМА

Милутин МИЋОВИЋ
Тодор ЖИВАЉЕВИЋ
Ратко СТАНИМИРОВИЋ

Милутин МИЋОВИЋ

НАЈЦРЊА ВЕРЗИЈА ЦРНЕ ГОРЕ

Најмилије им је наопако

Ево Црне Горе, од које није остао камен на камену. Савремени Црногорци питају се, ко је ту живио? Да ли су овдје некад живјели наши преци, наше старе наивчине и митомани?

Ако неко упита Новоцрногорце, како је пропала та прва (митска) Црна Гора, одговарају: Кад је реални свијет, ушао у митску Црну Гору, једноставно је нестала. Прво је из ње изишао дух, тај митомански спирит, а потом и њене духовне институције морале су бити претворене и преименоване у неке друге, или једноставно разорене.

По пројекту нове и најцрње Црне Горе, Цетињски манастир се претвара у ексклузивни хотел високе категорије. Шеф хотела, носи средњовјековну титулу archbishop of Montenegro. Носи дугу, бијелу браду, калуђерске одежде, бијелу пану на глави, као знак да је ту некад живио црногорски суверен са својим византијским монасима. Лобања Махмут-паше чува се у Хотелу, позлаћена је и канонизирана у мултиконфесионалну светињу нових мултикултуралних и мултиконфесионалних Црногораца.

На Орловом кршу постављена је огромна препарирана Сова, коју локални Црногорци зову јејина. Има позлаћене очи које се пале тачно у поноћ и свијетле до првих сунчевих зрака. Кад се упале совине очи на Орловом кршу, освјетљавају сабласном свјетлошћу средњовјековни замак (бивши манастир), Биљарду, која је претворена у комплекс отворених и затворених базена, све до темеља Ивановог манастира гдје су изграђени барови, италијанска купатила, диско клубови.

Чим се упале совине очи, житељи Замка и локалног градића мијењају дневну (прагматичну) за ноћну (фантастичну и фанатичну) памет, која стимулише, коцку, оргију, опијање, и друге фантазмагоричне радње. Неки мисле да кроз совине очи радознано гледа доњи, минотаурски свијет у такво Цетиње.

У хотелу су предвиђени бесплатни апартмани за све који су палили, разарали, каменовали, бивши тај замак митомана, лавиринтску тврђаву несталог племства. Дакле Млечани који су га палили, могу слободно да се дигну из гроба и да уживају у луксузним апартманима, ноћним баровима, божанским пићима и јелима.

На Ловћену, у Маузолеју, отворен је најексклузивнији

ноћни бар на медитеранском залеђу. Чувен је, колико је био чувен средњовјековни витез, који је ту по легенди сахрањен. Сви гости при доласку поклоне се пред огромним кенотафом, а кад их ухвати пиће, на њему највише воле да леже и да се опијају. Долазе хеликоптерима из свих земаља да проведу једну бурну ноћ. Посебно бурне и изазовне ноћи су оне око Лучина дана, кад се облаци не мичу с Ловћена, кад је изложен небопарним муњама. Надахнути авантуристи и самоубице тих дана и ноћи могу само да слете уз бљесак муња. Гости знају да такве небеске прилике имају везе са духом тог пустињака, по неким, средњовјековног Тесеја и заштитника овог бурног бријега.

На ископинама Дукље подигнута је нова резиденција за црногорског Суверена, у којој се чувају државни печати, води администрација и дипломатија најцрногорскије Црне Горе на некој мјешавини црногорско-енглеског и црногорско-италијанског, који је у локалном лингвистичком лексикону уписан као новоилирски.

Државна администрација у Водичу за упознавање значајних историјских мјеста и датума (*important places and dates*), каже сљедеће: Ова држава је некад постајала између Рима и Цариграда. Говорило се у њој латински, грчки и илирски. Била је једна од најсрећнијих средњовјековних држава позната по високој култури и виртуозној дипломатији између Истока и Запада.

Држава пропада у двананастом вијеку. Разорио је српско-византијски деспот Немања, родом од Херцеговине. За сљедећих десет вјекова боравила је у шоку, скоро у несвјестици, у мраку средњег вијека, препуштена српском минотауру. У њој није остало никаквих поузданих писаних трагова.

Нови суверен дукљанске државе ријешили су да обнови државу из седмог вијека, и да направи малу, али најдемократскију, најмултикултуралнију, најмултиконфесионалнију државу без граница. Зато држава нема свој језик, своју територију, своју војску, своју историју, своју религију, своју вјеру. Свако то узима по потреби, од случаја до случаја. У анексу пише: свој језик, своја вјера и своја историја уводе нас у мрачни лавиринт с јединим излазом - на онај свијет, онамо.

Једино мјесто у које нијесу смјели дирнути, у најцрњој Црној Гори, је Горњи манастир Острог. Разне приче се о Острогу могу чути, али, како кажу нови црногорски житељи, ниједна није обавезујућа.

Једна прича казује да се ту чува архива десет вјекова старе Црне Горе, и да је по тим документима, митска Црна Гора, једино реална.

То је и разлог да се тамо и не покушава доћи.

Тодор ЖИВАЉЕВИЋ ВЕЛИЧКИ

УВАЖЕНИ СУДЕ

Као што Вам је познато, приватном кривичном тужбом тужиоца Слободана Бацковића, стављено ми је на терет да сам починио кривично дјело увреде из чл. 195. ст. 2. Кривичног законика.

Поступајући по овој тужби Суд је провео доказе за које је цијенио да су од утицаја на утврђивање моје кривице и моје кривично-правне одговорности.

Пошто су изведени докази на главном претресу у прилици сам да дам своју

ЗАВРШНУ РИЈЕЧ

Моје обраћање приватном тужиоцу, министру Слободану Бацковићу, у облику „отвореног писма“, није упућено приватној већ јавној личности, како би се изразио став *НО Друштва за заштиту српског језика и ћирилице у Црној Гори*, аргументовано и критички указујући на опасност изјава високог званичника по грађански мир и толеранцију у Црној Гори, управо онако како законска начела налажу „у одбрани неког права или заштити оправданих интереса“ (чл. 195., став 4., КЗ.).

Отворено писмо, објављено 6. септембра 2004. године, упућено је, колико у име *Друштва*, министру Слободану Бацковићу, да би се усмјерила пажња на његово очигледно незаконито и противуставно дјеловање, толико и у име 400 000/ грађана Црне Горе који су се, и поред разноврсних притисака и кампање изјаснили за српски језик, а који су се у предметној ствари осјетили угроженим, у складу са ставом два *Декларације Друштва*, који гласи: „Језик није партијска ствар, не припада Влади, ни министру, нити иједном човјеку посебно, већ народу, ствараоцима у језику и лингвистима... „ *Отворено писмо* је, дакле, недвосмислена реакција на флагрантно кршење *Устава* и *Општег закона о образовању*, кршење традиционалних духовних тековина овога народа, који воде у деструкцију

„малајског лудила“. Синтагма *малајског лудила*, може се схватити као поредбена копула за било који облик својеволног и неконтролисаног понашања појединаца и друштава, када се кршења уставних и законских норми, нажалост *подржавају од стране извршних и судских институција*, свјесно производећи језички галиматијас, говорењем по личном осјећају за језик, од *нећеље* до *понећељника* и *уторника*, од *пријевожења* и *приједложења*, па све до *пријечачивања*, недвосмислено доприносећи формирању специфичног, у овом случају језичког лудила. Наравно, већ у другој фази језичко лудило прелази у *малајско*, по природи ултранационализма, манифестујући се распиривањем параноичне националне мржње, паролама фашистичног типа које су, на жалост многих умних појединаца, кулминирале управо ових дана, од графита, мислили смо превазиђеног облика, „Србе на врбе“, па преко најновијег запијевања „Црна Гора моја мати, ноћас ћемо Србе клати!“ Дакле, докле смо дошли, од некадашње *подобности* и *неподобности* стигло се до некакве, сва је прилика *више* фазе изражене у јавном коментару другог, исто тако, универзитетског професора, *да у школама раде фашисти и шовинисти..* О дометима треће фазе *малајског лудила* не смијем ни помислити, а камоли да говорим, јер се по правилу екстремног сценарија завршава прогонима и сукобима до крви, чији смо свједоци, у посљедњим ратовима, на овим просторима, били.

Пажљивим и просјечно образованим гледаоцима који су пратили јавни наступ министра Слободана Бацковића, на ТВ ИН, од 3. септембра 2004. године, учили су сасвим јасно поруке „живе истине“, политичку основу *потребе за преименовањем српског језика у матерњи*, упркос изричитости члана 9, став 1 важећег *Устава Републике Црне Горе* који гласи: „У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора.“ Исто тако, *Општи закон о образовању*, у одјељку Употреба језика, члану 11, први став, сасвим јасно налаже да се, „настава у Установи изводи на језику који је у службеној употреби“. Дакле, упркос јасним одредбама Устава и Закона, у току главног претреса, тужилац Слободан Бацковић, понавља, наравно, аргументима силе власти, јер лингвистички оправданих аргумената нема, *да се преименовањем српског језика у црногорски и друге језике не мијења њихова суштина*, не објашњавајући како је то могуће, када знамо да у демократски организованим друштвима није могуће Њутнове законе, нити било које друге, преименовати у

Бацковићеве, а да суштина научних чињеница остане иста.

Дакле, ко овдје крши уставне и законске норме ја, који сам стао у одбрану уставних, законских и традиционалних духовних вриједности Црне Горе, или, он, Слободан Бацковић, министар просвјете и науке у Влади Републике Црне Горе, који је својим политичким дјеловањем довео до тога да је тридесетак колега изгубило посао изазвавши дуготрајне протесте, несигурност и хаос у школама широм Црне Горе? Понављам, дакле, оно што сам у име *Друштва* у отвореном писму већ истакао, што сам јавно, у свакој прилици, наглашавао да је кршење највећег државног акта *криминалан чин*, незамислив у демократски организованим друштвима, на које се министар најчешће позива. Јасно је, осим министру, да постоји обавезујуће правило „да онај који води државне послове обавезнији је да мисли на општу, а не на личну и партијску корист, да се ни за длаку не смије удаљити од закона које је сам донио, не смије се љутити на јавно изречене критике на рачун свог рада... „Упркос тим, данас већ универзалним порукама Еразма Ротердамског, изреченим у *Похвали лудости*, која важе очигледно само за демократски уређена друштва, која поштују духовне вриједности претходника и не поигравају се са традицијом, која поштују право на друго мишљење и не раде то што ради министар Слободан Бацковић, који често неког утужи због повреде своје хиперсензибилне части и достојанства, занемарујући чињеницу „да осјећање увријеђености код пасивног субјекта не мора да значи и постојање овог дјела“.

Да је неочекивано и непримјерено функцији коју обавља понашање господина министра као јавне личности потврђује и недавно одржан семинар судија и представника Савјета Европе, од 23. фебруара 2005. у Игалу, гдје *Европска конвенција*, „поставља универзални принцип слободног критиковања политичара и државних функционера, уз, наравно, одређену резерву када се ради о њиховој приватности“. Сасвим је, дакле, природно што је на чланове нашег *Друштва*, и на многе грађане Црне Горе, шокантно дјеловала изјава поменутог министра, о, мислили смо, заборављеној фашистичкој теорији *крви и тла*, у смислу чистог националног заокружења и формирања *национално свјесних Црногораца*, у периоду од деветогодишњег школовања у основним школама Црне Горе. Господин министар, очигледно избјегава да понови оно што је јавно изрекао у већ поменутој емисији, на главном претресу варирајући изречену тезу да „појавом црногорског

језика, добија се, Црногорци на крају заокружују неки дио свог идентитета..." (цитат из Записника са претреса од 9. 06. 2006. године). Те вечери је иоле образованијем гледаоцу било јасно да је министар кроз концепт тзв. *реформисане* школе, оживио већ познату теорију ултранационалиста о *преобликовању свијести и памћења*, некада њемачке, а данас *неоцрногорске*, очигледно *програмирано свјесне расе*, која ће нас повести, мимо воље многих људи у Црној Гори, у пребројавања, већ од првог разреда основне школе, у нове подјеле и сукобе до крви. Јасно је, наравно онима којима може да буде јасно, створена је клима, готово параноичне *спремности на линч другомишљеника*, у којој се инсистира на *националној хомогенизацији, беспоговорној једнодушности, готово ратничком неопримитивизму*.

Како, иначе, објаснити оркестрирану аверзију према свему што може да се стави под одредницу присвојног придјева српски?

Да се вратим на предметну ствар, на однос министра просвјете у Влади Републике Црне Горе, Слободана Бацковића, универзитетског професора и научника и Тодора Живаљевића, професора и књижевника. Питам се да ли је г-дину министру, С. Бацковићу, засметао Тодор Живаљевић, професор српског језика и књижевности, у Средњој електротехничкој школи „Васо Алигрудич“, у Подгорици, један од многих лојалних и нишчих духом грађана Црне Горе, или Тодор Живаљевић Велички, књижевник и предсједник НО Друштва за заштиту српског језика и ћирилице у Црној Гори, који се, ето, дрзнуо да стане у одбрану својих уставних права и заштите оправданих интереса 400 000 грађана, најмногбројније Невладине организације Друштва за заштиту српског језика и ћирилице у Црној Гори. Надам се да ми нећете замјерити на нескромности када поредим своју маленкост са великим Томасом Маном, који је морао да бјежи пред фашистичком паранојом Њемачке свога доба. Но, надам се да нећу морати да бјежим пред хиперсензибилним доживљајима стварности људи на власти као што је министар Слободан Бацковић, који је Црну Гору задужио многим нетолерантним изјавама, почев од оне, готово баналне да се у *школама фаворизује ћирилица*, па до оне *да се не може говорити екавским изговором* (што је уистину неуставно!), којом је отворио пут острашћеним истомишљеницима да Змајеву пјесмицу „Ала је леп овај свет“, школски примјер дитирамба, ијекавизују. Уосталом, министар не зна, и не мора да зна као професор физике,

да муслимани, и не само муслимани, на сјеверу Црне Горе (Плав, Гусиње, Рожаје), што је лингвистички и за проучавање јако занимљиво, у свакодневној комуникацији више говоре екавски, чак и икавски, што иде у прилог тези о несметаном мијешању језичких варијанти и култура. Управо зато постоји језички стандард, који је у јавној комуникацији обавезујући за све, а не као што се данас догађа захваљујући министровим језичким реформама, (видјело се на главном претресу из којих разлога), подсјетивши нас на Вуково вријеме, (нећете ми замјерити на још једној паралели са прошлим временом!), да свако говори како хоће, најчешће по свом слабашном осјећају за језик.

Ни по другој тачки, свакоме ко хоће јасно и поштено да сагледа ствари, дакле у духу закона и законитости, јер свако суђење морало би управо то да буде, не видим ништа лично што бих могао да упутим министру Слободану Бацковићу, а да није настало као реакција на његову, данас већ, цијелој Црној Гори, познату јавно изречену „живу истину“, за ТВ ИН, о творењу национално свјесних грађана Црне Горе, тзв. неоцрногораца, кроз период деветогодишњег, основног школовања. И, умјесто да се суди господину министру, суди се Тодору Живаљевићу Величком, професору и књижевнику, кога су организованом хајком по више нивоа притиснули уза зид, са јуришничком острашћеношћу и увјерењем да ће га, у овом тренутку тоталне подијељености и располућености свеукупног бића Црне Горе, докрајчити. Но, у тренуцима притисака и посрнућа, тјеши ме библијско спознање старо дуже од два миленијума, да алегоријског Давида нико није могао поразити, кад год је смогао снаге да се усправи пред Голијатом.

Усправљам се, дакле, у увјерењу да је божанска, тзв. природна правда на мојој страни.

Пред сам крај, у *завршној ријечи*, стајем у одбрану новинарске професије да самостално, достојанствено и професионално брани право на слободно информисање, од напада људи који би све хтјели да ставе у једну, очигледно униформну и беживотну чизму. У сваком случају, надам се, да у слободној Црној Гори, не постоји, нити ће постојати, ниједна тако велика чизма у коју ће ставити све слободноумне новинаре, књижевнике, професоре, судије и грађане.

Обраћам се судији и богињи правде Јустицији, свјестан, да и поред општег посрнућа у судству, као и у другим професијама, има поштених, професионално одговорних и достојанствених

људи, који и поред упорног срозавања професије, боре се да одрже људски и професионални интегритет, да зауставе пораз истине, права и правде у Црној Гори.

Убијећен сам, да сте Ви, судијо, једна од таквих, која је, надам се, послје свега изнијето, свјесна, да овај процес није организован из разлога одбране људског достојанства поменутог министра, због тзв. *вербалног деликта*, боље рећи *увреде*, већ из разлога прогањања и ућуткивања људи који имају књижевно-критички, став заснован на научним и литерарно-поредбеним чињеницама.

На крају, ваљало би да напоменем, иако сам увјерен да знате, да по „Извјештају Савјета Европе“, у земљама у које спада Србија и Црна Гора, нису у посљедњих десетак година забиљежени случајеви кажњавања књижевника, новинара и грађана због објављене „информације и мишљења у вези са мишљењем или радом државних функционера, осим у Црној Гори“. Нема спора да је ово *политички процес против Друштва за заштиту српског језика и ћирилице у Црној Гори, против оних 400 000 грађана који су имали храбрости да се на попису, у овако смутним временима, изјасне за српски језик, наравно, и против мене.*

Исто тако, очигледно је да нема спора, да министар Слободан Бацковић у недостатку силе аргумената, потрже, као и у овој прилици, за аргументима политичке присиле, у нескривеном увјерењу да ће му судске институције одбранили част и углед, позивајући се на *политичку одлуку* Уставног суда, славодобитно изјавивши „да коначно треба стати са праксом да се људи олако оптужују без икаквих аргумената.“

Да не би било дилема, морам да напоменем, да мојим јавним наступом, данас, пред овим Судом, и не само овдје већ и на многим другим јавним мјестима, чуо се мој недвосмислено јасан став да питање *језика није политичко, већ лингвистичко питање*, засновано на научним, дакле лингвистичким нормама, али и на Статуту *Друштва* које заступам. Но, како су на другој страни у јавним наступима противници заступали тезу да је преименовање *политичко питање* *par excellence*, произишло из тренутне политичке потребе, онда је сасвим природно и очекивано(!) што је покренута лавина *политичких процеса* против мојих колега који су се усудили, упркос застрашаивању и дисциплиновању, да јавно искажу став науке и струке.

Надам се, да се моје јавно обраћање, како тада, у отвореном писму, тако и сада у завршној ријечи, пред овим Судом, не може другачије протумачити већ као право на одбрану мог

права односно заштити мојих оправданих интереса (Пл. 195., став 4., КЗ.), у одбрану права и оправданих интереса 400 000 грађана, као и на моје професионално право да браним колеге, професоре српског језика и књижевности од неутемељених нартаја самозваних, најчешће политички регрутованих лингвиста.

Дакле, на самом крају, „отворено писмо“ је било и остало озбиљна критика противзаконитог и противуставног дјеловања већ поменутог министра, и ни по чему се не може закључити да сам по било којем основу увриједио његову приватност.

Уосталом, понављам, писмо је упућено јавности и министру Слободану Бацковићу, јавној личности, а не приватном лицу.

Имајући у виду изложено сматрам да нисам починио кривично дјело које ми је стављено на терет и предлажем да ме суд ослободи кривичне одговорности.

Филигранским тумачењем текста „отвореног писма“, наравно, ако бисмо били ситничари, могли би закључити да писмо садржи увредљиве ријечи, али је сасвим евидентно да то нисам учинио у намјери вријеђања, већ на литерарним и историјским паралелама засноване критике, а против јавног чињења приватног тужиоца, Слободана Бацковића, министра у Влади Републике Црне Горе. То сам, очигледно, учинио из разлога које сам експлицирао током главног претреса. Дакле, из текста отвореног писма не може се закључити да на мојој страни постоји намјера вријеђања, како би рекли угледни римски правници *animus iniurandi*.

Нема сумње да поруке *отвореног писма* не садрже инкриминисане изразе који би по објективној процјени представљали елементе бића кривичног дјела *увреде* из чл. 195. Кривичног законика што упућује на јасан и недвосмислен закључак да у мојим радњама не постоје објективни елементи дјела за које сам оптужен. На другој страни у мојој радњи не постоје ни субјективни елементи бића кривичног дјела *увреде* па је обавеза Суда да ме ослободи кривичне одговорности јер учињено дјело по закону није кривично дјело. За то су, надам се, кроз ову завршну ријеч дати сасвим јасни и убједљиви разлози.

У Подгорици, 19.06.2006.

Окривљени,
ТОДОР Живаљевић ВЕЛИЧКИ

Ратко СТАНИМИРОВИЋ

ШТА ЈЕ ОВО, ДОМЕ?

Запјевам из груди, изда ме ждријело
јавом распамећен о чему бих пјево.

По родној ми груди сријес, лед и иње,
да је српска Спарта - одрече Цетиње.

Вјековне истине у магле увише,
и Његошев завјет под ноге бацише.

Свашточинству спремни, до сад' моја браћа,
чине да се црква силом преобраћа.

Лелујам постиђен од живијег сјени
тробојку откаше у барјак црвени.

А када све свето ставе испод тура
шта све није кадра идоло-култура.

И сијачи магле, моралне сплачине,
језик рода свога хоће да рашчине.

Ни Вуку, са штулом, не дају да хода,
јер не смије чути шта шапуће вода.

Шта лазари поље у сред лазарета,
аксиоме ниште, да губа процвјета.

Родољубна чељад - невјерне су Томе...
У чуду завапим: Шта је ово, Доме?

Сандра Мркајић - графика

КРИТИКА

КРИТИКА

Јован ЧАЂЕНОВИЋ
Ранко КРСТАЈИЋ

Јован ЧАЂЕНОВИЋ

ПРИПОВИЈЕТКЕ СА МОТИВИМА ИЗ ПЉЕВАЉСКОГ КРАЈА

*Миленка Цица Чоловић: ОНА КОЈЕ НЕМА,
Београд, 2006.*

Ова књига приповједака је посвећена мајци, списатељица је дубоко везана за ту особу “које више нема”.

Лик мајке је основица за приказивање породице и односа међу члановима. Рекло би се да ауторка потиче из чврсте патријархалне породице у којој мајка има обједињујућу улогу, па је узнемирена разбијањем те наше исконске институције. Пријети јој нови свјетски поредак и разорна моћ новца.

Ова књига, временски и тематски, врло је разноврсна, у неким причама има више различитих мотива из разних времена. Ликови су претежно наши људи који се налазе у различитим околностима, најчешће неповољним. У доба рата на фронтима, у затворима, логорима. Страдају од разних непријатеља - Турака, Аустријанаца, Њемаца, Италијана. Али је изразито страдање од својих сународника, у току револуције партизани бацају четнике у јаме. А касније појављује се још ближи непријатељ, ибеовци које власти муче и понижавају у затворима и на Голом отоку.

Превјеравање је у прошлим вјековима била велика туга и несрећа, одвајање од свога народа и вјере. Муслимана Адил замолио је отац на самрти да нађе икону коју је он сакрио и да је спали. Али Адил није поступио по очевој жељи, него је икону ставио на зид и обиљежавао православни празник који су славили (Икона).

Посебна тема ове књиге су каравани уз турских времена који су повезивали удаљена трговачка мјеста. Кириције су ноћивале у кафанама и разносили приче о крчмарицама (Ћуп).

Моралне преступе не чине само непријатељи него и наши људи. Неки ожењени Србин је ударио на част дјевојци, и, по турским законима, тај преступ кажњава се одсијецањем главе. За преступника се заузео угледан Србин и спасао га. Паша је протјерао кривца, а његову главу замијенио главом неког умрлог човјека (Трећа прича Иванова).

Украденог коња власник је упорно тражио по околини, на пазарима, чак се распитивао код врачара. Најзад је коња нашао код хоће који га је купио од неког Србина (Пета прича Иванова)

Има више прича са темама о женидби, удадби, разочарању, о изневјереним очекивањима. Дјевојкама у неким причама не дају укућани да се удају за вољеног момка. У једном случају испричана је стара прича о женидби припростог човјека уз помоћпреваре. Упросидбује, умјестомладожење, пошаозгодан човјек. Преварена дјевојка је проклела пород преварантов, и клетва се остварила. Причу о женидби Умакала надахнуто је казивао проф Ново Вуковић.(Невјестина клетва)

Лакоумни љекар који је студирао у Русији, забављао се са Рускињом Наташом. Када се вратио у своју земљу, појавила се Вера са којом се оженио, и добили су троје дјеце. Онда се појавила Ана и потиснула Веру. Љекар је прихватио замјену, али га је Ана убрзо напустила, пошла је са другим. Након тога љекар је хтио да се врати Вери, али га она није примила.

Онда је избио грађански рат 90. и Вера је побјегла у Београд. Иза себе је оставила својој дјечи писмо у коме је описала своја велика страдања при крају Другог евјетског рата када је пратила оца до Аустрије и словеначких јама. Умрла је 2001. Бивши муж јој је написао покајнички некролог. (Равногорка Вера).

У животу се јављају разне невоље. Жена која није могла да рађа наговорила је мужа да се ожени младом служавком. Он се опирао, али је прихватио женину идеју и добили су четворо дјеце. Законита жена се према невјести односила као свекрва. (У Бога никад није касно)

У низу прича под насловом “Не дај ме, мајко, за недраго“ приказане су судбине дјевојака које су жељеле једнога, а породица им је наметнула другога. Некад одлучују старија браћа, а некад отац.

Тема једне “Иванове приче” је умирање дјеце младим родитељима. Против тога су коришћена разна народна средства, молитве, враџбине и најзад су промијенили кума, и то је помогло.

Али има ведријих прича које не говоре о губитку живота. Јаков је био у њемачком заробљеништву, радио је код неког газде. И са једном дјевојком, која му је ноћу тајно долазила, добио кћер Ренату. Приликом изненадног одласка своју адресу

издубио је на дасци, и по томе је његова кћер, много година касније, нашла оца. Јаков и његова жена позвали су је у госте, дошла је са преводиоцем. Отац је са кћерком “разговарао” гестовима, осмијесима, покретима и миловањем. (Комадић даске патоснице)

Социјалне теме нашле су се у неким причама. (Цак брашна...) Док је чекала новац од сина печалбара, који је радио у туђини, старица је викала испред поште: “Живјела Француска!” Социјалног је карактера прича о сиротој удовици са шесторо дјеце. Сликовито је приказано њено сиромаштво и страдање. (Сиротица Јања).

Ауторка приказује и убоге људе, слијепог Андрију и богаљасту Савицу. Они су путовали по селима на коњима у пратњи чопора паса. Народ је вјеровало да ови божјаци доносе срећу. Слијепец је пјевао уз гусле. (Савица и Андрија)

Напад Њемачке на Југославију 1941. изазвао је многе трагичне посљедице, њемачка окупација је однијела много жртава по формули: Сто Срба за једног Њемца! –

Велика тема ове књиге је битка на Пљевљима. Напад партизана на италијански гарнизон однио је много жртава. Старица је живјела у кући коју су Италијани запалили. Исту кућу палили су Турци и Аустријанци и све је боље обнављана. Старица је изишла пред запаљену кућу и прела, као да је све мирно. Италијански официр се покајао и наредио гашење, али је било касно и пожар је прогутао кућу. (Паликуће)

Приказан је политички потрес нове државе (1948), сукоб са Ибеом, односно са СССР-ом, што је довело до великог страдања људи. Сукобили су се борци лијеве оријентације, једни другима су радили свакојаке гадости. Појединци су хтјели да побјегну од тога пакла. (Читуља)

Неке приче говоре о разбијању Југославије 90-их година, о Туђмановом прогону Срба из Хрватске. (Крв није вода)

Једна развијена прича говори о исељавању у САД. Главни јунак приче Григорije отпутовао је 1910. у Америку, запослио се у челичани у којој је радио на високој температури. Све вријеме је мислио на жену и на сина који су остали у старом крају. Прича прати даље године и догађаје до његовог повратка у земљу. Долази до смрти главног јунака и до избијања свјетског рата. Прича даље прати судбину његовог сина. (Гроб кога нема)

Свештеници су стуб наше вјере и народа. Поп Симо је

крио краља Петра Карађорђевића док је био у илегалности. Њега су препознали сејмени међу поповим слугама и везали га. Али је домаћин напио сејмене и ослободио будућег краља Србије. Када је он дошао на престо, сјетио се добротвора и позвао га у госте. (Визита попа Сима)

Неке приче садрже многа збивања и ликове из више генерација и обухватају дуг временски период, па могу да буду основица за роман. (Хармоника)

У овим причама приказани су обичаји у народу, у разним приликама. У тексту је расуто много народних изрека, пословица и других устаљених ријечи.

Чоловићка је у причама захватила друштвене и политичке догађаје, најновија српска страдања у разним крајевима. Показала је како се преокрећу људи из братских народа у непријатеље и убице.

Јунаци ове књиге обилно користе језик пишчевог завичаја, турцизме, локализме и архаизме. Говоре онако како се говорило у пљеваљском крају док је било село очувано. Ауторка добро познаје локалне говоре који нестају са пражњењем села. То говори велики речник на крају књиге.

Да ове приче Чоловићка није написала, нико их касније не би сачинио.

БОЛЕСТ АУТОРА ИЛИ САТАНИЗАЦИЈА УМЕТНОСТИ

Још у древним ведама је записано да ће двадесети век бити век изопачења, и да ће се та изопаченост највише одразити у уметности. На жалост, то пророчанство се испунило. Уметност двадесетог века се толико отуђила од човека, и од саме своје суштине, да се људи с правом питају: да ли је то уметност, и шта је уопште уметност?

Одговор на то питање покушали су да дају многи уметници, теоретичари и историчари уметности. Резултат тих „истраживања” био је крајње поражавајући по уметност, а он је гласио отприлике овако: под одређеним околностима све може бити проглашено уметношћу.

Ову заблуду најбоље су искористили сатанисти. Прво су из уметности одстранили мајсторство, затим креативност и естетику, па онда форму, боју и ликовност, и све остало редом. Уместо тих вредности стигле су инсталације, импровизације и перформанси, стигли су презир, мржња и ругање свему што је људско, свему што би требало да буде свето.

Када је Марсел Дишан у галерију унео писоар, да ли је био свестан да је управо тада отворио Пандорину кутију из које су покуљали сви неталенти овог света, разни инсталатери, перформансисти, концептуалисти, минималисти, медиокритети и незналице, који су галерије и музеје широм света напунили отпадом и смећем најразличитије врсте, прогласивши ђубре за врхунску уметност, а „креације” ментално оболелог човека авангардом уметности 20-ог века. Обезвређивањем смисла и увођењем баналности у самом срцу слике, а затим клонирањем те баналности, Ворхол је до краја отворио паклена врата савремене уметности.

Са порастом менталних обољења савременог човека, ствара се потреба за разарањем свих естетских вредности људске врсте и њених цивилизацијских тековина. Болест се уздиже на ниво универзалности, а њени симптоми се у новој теорији објашњавају као врхунске вредности креативног ума.

Зато и није чудо што је Карл Хајнц Хтокхаузен вандалско рушење Светског трговинског центра у Америци (у којем су смрт нашле хиљаде људи) назвао врхунским уметничким делом, приписујући му, дакле, естетску вредност.

Јасно је да и болестан ум има своју естетику која му ствара илузију надмоћи смрти над животом, али заумне сфере у којима се крију тајне креативности нису и сфере безумља. Тајна креативног чина не признаје духовну осакаћеност, патологију, импотенцију и агресивност.

Тако се појавила и нека алтернативна, назови уметност, и алтернативна књижевност (која на нашем тлу добија адекватно и симболично име: ФАК-ЈУ). Као да постоји алтернатива за уметност и лепоту. Шта је алтернатива за љубав и поезију? Ако уметност долази од Бога, од кога онда долази алтернативна уметност? И коме је она, као таква, потребна? Здрав и хуман човек, који по природи ствари ужива у лепоти, збуњен је тим наглим преокретом у естетском вредновању ствари. Он с неверицом гледа како у суноврат одлазе вредности на којима је утемељена цивилизација, а у први план израњају апокалиптични предмети најразноврснијег смећа, потписаног чином болесног ума (који сам по себи не сноси одговорност) инсталираног на подијумима чак и најпознатијих галерија света, жирираног и свесрдно подржаног саветима галерија и уредницима разних медија -духовном децом мајки депонија. „Сва дволичност савремене уметности лежи управо у следећем: заступати ништавост, безначајност, бесмисленост...” - каже Жан Бодријар. За разлику од традиционалне уметности, која се лепотом бори против пролазности и смрти, нова естетика кокетира са смрћу и призива ништавило. Зато просечан, добронамеран човек, у немогућности да оствари било какву ближу комуникацију са инсталираним ђубретом, промовисаним у уметност, кривицу приписује себи, као неком ко није дорастао појави нове уметности.

И сами уметници су затечени. На једној страни су модерни уметници, „генијалци”, којима су сва врата отворена, а на другој су традиционалисти, истински уметници, који су, наводно, застарели, конзервативни, досадни и превазиђени. Њима се, наравно, сва врата полако затварају.

Двадесети век је, срећом, прошао а уметност је, некако, преживела. Али, авај! Дошао је двадесетпрви век, који ће бити век сатанизације уметности, век сатанизације целог света

уопште. Сатанисти су давно схватили да се преко уметности најлакше може ући у сваку пору људске подсвести, и да се само тако може разорити све оно што човека чини човеком. Тако се убрзано ствара терен за појаву, прво клонираног човека, а онда и киборга. И наравно, у том свету без људи, без емоција и љубави - уметност неће бити потребна. Па напред, онда, „господо” инсталатери, перфомансисти, коицептуалисти, минималисти и остали алисти, напред медиокритети и неталенти, дошло је ваше време, последње време цивилизације. На крају увек стижу варвари.

ОБРАЗОВАЊЕ

ОБРАЗОВАЊЕ

Александар СТАМАТОВИЋ
АНТИСРПСТВО У УЏБЕНИЦИМА
ИСТОРИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Александар СТАМАТОВИЋ

АНТИСРПСТВО У УЏБЕНИЦИМА ИСТОРИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Уџбеник за трећи разред Гимназије, аутори: Ђорђе
Борозан, Саша Кнежевић и Саит Шаботић

(Уз сагласност аутора, преносимо одломке из 2. одјелјка 3. поглавља његове недавно објављене књиге *Антисрпство у уџбеницима историје у Црној Гори*, издавач: **Српско народно вијеће**, Подгорица, 2007)

(...) Ако је од свих до сада обрађених уџбеника, историја српског народа у овом највише минимизирана, исто тако је и историја Црне Горе максимизирана, наравно под изговором детаљног проучавања државне микро историје. Слободно се може рећи, да је у овом уџбе. нику, претварање историје Црне Горе прешло у надри историју. Јавља се читав низ беспотребних посебних лекција, чијим би се анулирањем отворио простор за шире изучавање историје српског народа, да се то наравно хтјело. Како је већ речено, појављује се читав низ лекција о историји Црне Горе, које никада тако нијесу формулисане у средњошколским уџбеницима у Црној Гори, деценијама уназад.

Шћепан Мали, уједињење са Боком, Херцеговачки устанак

Тако је у првом поглављу уџбеника, под редним бројем дванаест, као посебна лекција формулисана она, која се тиче само владавине Шћепана Малог Црном Гором, од седам година. Лекција је у већини дата у виду глоса, које цитирају документа из доба Шћепана Малог. Иако је Шћепан Мали први свјетовни владар Црне Горе после Црнојевића, те иако је установио неке органе власти, који су истина само краткотрајно заживјели, није било никакве потребе, да се његова владавина формулише као посебна лекција. У његово доба није било великих, и за Црну Гору пресудних битака са Турцима. Није било никаквих територијалних ширења, или посредних признања црногорске независности, на неким конференцијама великих сила.

Сличног концепта је и лекција из другог поглавља уџбеника, под редним бројем пет, са насловом „Уједињење с Боком”. Односи

се на краткотрајно, и од великих сила непризнато уједињење Црне Горе са Боком, послје Наполеоновог пораза у Русији. Црна Гора се конкретно државно никада, док је била независна држава, није ујединила са Боком, па је и ова лекција била сасвим непотребна. Да конфузија буде већа, аутори су ове двије теме, уврстили у двије лекције у виду глава, о Црној Гори у XVIII вијеку, и у Црној Гори у доба Петра I.

Минимизирање историје Србије, још једном је урађено у лекцији из другог поглавља уџбеника, под редним бројем осамнаест, са насловом „Велика источна криза 1875-1878.“ У лекцији су ове главе: Херцеговачки устанак 1875, Улога Црне Горе у Херцеговачком устанку, Улазак Русије у рат, Санстефански мировни уговор, Берлински конгрес. Дакле, и ова лекција, значајним дијелом је посвећена Црној Гори, јер већ наредна, обрађује учешће Црне Горе у ослободилачком рату 1876-1878. године. У тој лекцији понављају се двије главе: Санстефански мировни уговор, и Берлински конгрес. Тему је требало конципирати тако, да се проучи у двије лекције, једну посвећену учешћу Србије у рату, а другу Црне Горе, или оба двије у једној лекцији, са освртом у виду једне главе на остале наведене догађаје.(...)

Стварање југословенске државе

Прелажење историје у надри историју, слободно речено, може се пратити и даље кроз конципирање неких лекција. У поглављу трећем, и лекцији под редним бројем пет, са насловом „Стварање југословенске државе”, једна од глава посвећена је Црногорском одбору за народно уједињење. Као потпуно беспотребна, и никада до сада у претходним уџбеницима третирана као посебна лекција, јавља се она под насловом „Улазак Црне Горе у југословенску државу”. Да се као посебна лекција обрадила она, посвећена учешћу Црне Горе у Првом свјетском рату, све је ово могло бити преформилисано у ту лекцију. Као потпуно беспотребна, јавља се и лекција у трећем поглављу уџбеника, под редним бројем девет, са насловом „Црна Гора у Краљевини Југославији”. Ова тема могла је бити обрађена као посебна глава, у оквиру лекције „Југославија између два свјетска рата. “Основни мотив оваквог конципирања лекција је сасвим другачији. Кроз њих је на сваки начин требало компромитовати потребу уједињења, његов сами ток, и на крају негативним и беспотребним показати положај Црне Горе у југословенској држави. Све то је било у циљу пропагирања идеје повратка независности Црне Горе, која је и остварена на мајском

референдуму 2006. године. Сличних тенденција су и лекције „Црна Гора у Другом свјетском рату”, и „Црна Гора у југословенској федерацији”. Оне су као посебне главе могле бити обрађене кроз лекције које се тичу тих периода.(...)

Питање државне заставе

Аутори уџбеника, у (...) једној фотографији су били дјелимично у праву. Ради се о фотографији са текстом „Црногорска државна застава с почетка XX вијека”. Фотографија заставе дата је у другом поглављу уџбеника, под редним бројем 21, са насловом „Црна Гора од Берлинског конгреса до првог Устава”. Приказана застава је тробојка: црвено-плаво-бијела, са државним грбом у средини. Налази се у музеју краља Николе на Цетињу. Она је заиста била државна застава, у апликацији са државним грбом, или без њега Тробојка је деценијама послје Другог свјетског рата билг републичка застава СР Црне Горе, а била је и у доба СФР Југославије. С обзиром да су на њој српске народне боје црвена-плава и бијела, и да је практично истовјетна са заставом Републике Србије и Републике Српске, то је засметало актуелном црногорском режиму, те је новим Законом о државним симболима из 2004. године, ова застава проми јењена са тзв. алај барјаком, или војном заставом ранга батаљона и бригаде. Та застава је данашња застава независне Црне Горе. Међутим, готово двије године прије промјене заставе, од стране режима, покренута је читава медијска кампања, у којој су учествовали разни дукљанско сепаратистички оријентисани историчари и публицисти, тврдећи да је државна застава Црне Горе у другој половини XIX и почетком XX вијека био алај барјак, а да је тробојка била застава нижег ранга, односно само народна. Да су уџбеници који се обрађују били објављени прије поменутог Закона, вјероватно у њима не би ни било оваквог тумачења заставе. Иначе, ова застава са истовјетним објашњењем објављена је и у уџбенику за седми разред основне школе.

Маријан Болица и Владика Василије

У поглављу првом уџбеника, под редним бројем осам, с насловом „Црна Гора у XVI и XVII вијеку”, у виду глосе, дат је опис Скадарског санџака из 1614. године, од стране которског властелина Маријана Болице. Овај запис сам по себи не значи много. Аутори уџбеника су могли реџимо узети дио записа који детаљно описује Цетиње, и у којем стоји да је „славни господар и кнез Иван Црнојевић изградио мали и веома лијеп манастир - за калуђере св. Василија, српског обреда”.

Говорећи о митрополиту који ту столује Болица констатује „духовни је владар свих становника Црне Горе и над собом признаје само власт пећког патријарха.“ У дијелу описа посвећеног Подгорици, Болица наводи да је она удаљена четири дана хода од Пећи, и да: “Духовној власти пећког патријарха подлијежу сва Србија, затим Подгорица, Црна Гора и Жупа. Међу тим земљама је и Котор.”

Одломак из „Историје о Черној Гори” владике Василија Петровића, истовјетан са оним који је разматран у уџбенику за други разред, дат је и у уџбенику за трећи, у лекцији под редним бројем једанаест, из првог поглавља уџбеника. Лекција хронолошки и тематски поклапа истовјетан период, као у уџбенику другог разреда, само са другим насловом „Улазак Црне Горе на европску политичку сцену током 18. вијека”. Мотив и порука ове глосе су истовјетни, са већ коментарисаном из уџбеника другог разреда.

Насупрот наведеном извору, у виду глосе у уџбенику, који је требао да прикаже свијест о дукљанско-зетској народносној и државној традицији код Петровића, и окупаторској улози Стевана Немање, могао би се навести одломак из „Оде Немањи”, коју је написао владика Василије у „Цетињском љетопису”. У њој поред осталог стоји:

„Симеоне свети Немања
оче многи свога имена
изабране насљеднике си оставио
краљевство у Србији прославио
многе цркве саградили
домовину с своју просвијетлили,
очевину вашу Турци су освојили
многе ваше цркве разорили.
Српски цареви устаните
цару Христу молбе учините
Мухамедову вјеру срушите
из отачаства истјерајте
хришћанскоме цару помозите
очевину вашу обновите
архијереји српски не лезите
но сву ноћ Бога молити
царство српско обновите
истином и благочестијем прославите.”

Ова ода, најбољи је доказ, не само српске народносне свијести Петровића и Црне Горе него и њихове вјере у обнову јединствене српске државе, по немањићком узору, а не некакве дукљанске.

Књаз Данило

Период владавине књаза Данила остао је упамћен по казним експедицијама на брђанска племена: Бјелопавлиће, Пипере и Куче, подизговором учвршћења централне власти, и сарадње неких главара из ових племена са Турцима. Међутим, та акција књаза Данила на ова племена, по својој бруталности превазишла је све, нарочито на Куче, гдје су убијана и дјеца у колијевци. То су биле праве казнене експедиције, са убијањем људи, и пљачкањем и паљењем кућа без ограничења, без обзира што се радило о истом народу и истој вјери. У Бјелопавлићима је чак књаз Данило наредио да се отрују два његова сестрића, који су били дјеца малог узраста, само зато јер је њихов отац поп Ристо Бошковић био против њега. Аутори уџбеника избјегли су да помену те детаље, у поглављу другом уџбеника, у лекцији под редним бројем дванаест, са насловом Црна Гора у доба књаза Данила (1851-1860)". У вези са тим догађајима, констатовано је ово: "У сузбијању појава супротних овим реформама, војском су гушени отпори у Бјелопавлићима 1854. и Кучима 1855. и 1856." Чак је у виду глосе, дат одломак из писма књаза Данила, руском конзулу у Дубровнику Јеремији Гагићу, у коме он оптужује неке главаре ових племена за сарадњу са Турцима, да би се употпунио утисак колаборације. (...)

Гарашаниново Начертаније

Не само у уџбеницима, него уопште у јавном мњењу Црне Горе, разној новинској фелтонистици, ТВ емисијама и сл. Гарашаниново „Начертаније” жели се приказати широким народним слојевима у Црној Гори, као врхунац завјере и окупаторско-асимилаторских намјера Србије према Црној Гори, са елементима мрачњаштва, тајних агената итд. С друге стране, нпр. књаз Никола имао је врло искрену кореспонденцију са Гарашанином. То се очигледно види у писму од 23. децембра 1864. године, којим он обавјештава Гарашанина о рођењу свог првог дјетета, тј. кћерке Зорке. Никола Гарашанину пише да о томе обавијести кума Михаила Обреновића, кога најсрдачније поздравља „од стране свега нашега дома уз читовање наше братске љубави и најпотпунијега штовања. Међутим, мило ни је што и овом приликом можемо Ваше Превосходитељство увјерити о нашем свагдашњем почитовању и привржености.” Нешто слично књаз Никола је тврдио у писму Гарашанину од 22. јануара 1866. године, написавши на крају „увјеравам Ве о мојим најлојалнијим... (документ пропао - обј. А. Стаматовића) према Србији и о мојем потпуном штовању према Вама.”

Односи са Кнезом Михаилом

Такође нешто умјереније у односу на уџбеник седмог разреда основне школе, објашњени су односи Црне Горе и Србије, у доба кнеза Михаила и каснијег Намјесништва Србије, у поглављу другом, лекције под редним бројем седамнаест, са насловом „Црна Гора у доба књаза Николе до почетка Вељег рата”. Но, основни концепт уџбеника оваквог типа, и у овом случају је видљив. То се види из коментара: “Односи између Србије и Црне Горе за вријеме владавине кнеза Михаила били су препуни скривених намјера и тајних планова. Разлог томе биле су обостране династичке суревњивости, личне сујете и различита схватања државног и националног програма.” У овој констатацији само је мали дио истинит.

Разматрајући изворе тог времена, као супротност овим тезама, може се навести писмо, које је књаз Никола упутио 8. децембра 1860. године Михаилу Обреновићу, поводом његовог ступања на положај кнеза Србије, у којем поред осталог стоји: ...”који Ви од свега честитам узвишење на владу и желим сваку срећу, и који сам готов покоравати се Вашој вољи, гдје би год срећа српскога народа то захтијевала.” Нешто слично види се из одговора књаза Николе кнезу Михаилу, у вези са посредничком мисијом Вука Караџића у Црној Гори. Писмо датира од 9. децембра 1860. године, а књаз Никола у вези са Михаиловим писмом одговара: “Ја сам у њему нашао све што одговара жељи мојој и сваког правог Србина, зато се и саглашавам у свему са предложењем Ваше Свјетлости.” Књаз Никола позван је у Србију, на прославу 50-годишњице Другог српског устанка. У писму - извињењу за недолазак, од 11. маја 1865. године кнезу Михаилу, Никола је изјавио: „јамац су ми оне срдачности која ће, акобогда, свезу нашега братства потпуно у свему и по свему учврстити на дику и корист милога нашега српскога народа.”

Ако је Гарашаниново „Начертаније”, по третману и тумачењу уџбеника оваквог типа великосрпски програм, у жељи уједињења свих Срба, онда је свакако и књаз Никола био великосрбин, бар по једном писму кнезу Михаилу Обреновићу, од 9. августа 1866. године. У том писму књаз Никола констатује: “Па кад би баш ми кроз постојано дјеловање и неуморне напоре наше и постигли жељно сагласие између нас и осталог народа нашега у Босни, Ерцеговини, Старој Србији, Бугарској итд. би ли онда могли нашим малим силама, без заплећа и помоћи бар једне европске велевласти поспјешан и спасоносан удар извести?”

Вељи рат

Очигледан примјер избјегавања било чега српског, нарочито ако се ради о Црној Гори и Црногорцима, види се у уџбенику, у поглављу другом, и лекцији под редним бројем деветнаест, са насловом „Вељи рат 1876-1878. и међународно признање независности Црне Горе”. У лекцији је у виду глосе, дат извод из мобилизацијског прогласа књаза Николе Црногорцима. У прогласу цитат почиње од другог пасуса, и обухвата и трећи. Стоји неколико тачака, јер нормално, први пасус не одговара ауторима уџбеника. У њему књаз Никола пише: “Црногорци! Скоро су пет вјекова како сила Турска гази већи дио народа нашега и пустоши најљепше земље старе и велике државе српске. “При крају прогласа, књаз Никола позива Црногорце у борбу, јер су њихова прса „набрекла жељом за бојем против Турака, жељом да освете Косово и ускрснете с њега давно сахрањену слободу народа српског”.

Проглас се завршава: “Прије била је неслога, а сада је слога! Мурат доби царство наше, Мурату га ваља и отети.”

Питање аутокефалности

Ни овај уџбеник, односно његови аутори нијесу пропустили да помену наводну аутокефалност Цркве у Црној Гори. То је учињено у поглављу другом уџбеника, у лекцији под редним бројем 21, са насловом „Црна Гора од Берлинског конгреса до првог Устава”. У глави са насловом „Конфесионални односи”, поменуто је да је у Црној Гори основана још једна епископија -Захумско-рашка, и констатовано ово: “На основу устава Црне Горе од 1905, православна Црква је била аутокефална.”

У Уставу Црне Горе из 1905. године, чланом 40, заиста је писало да је Црква у Црној Гори аутокефална. Та аутокефалност је прије тога постављена Уставом Светог Синода, и Уставом конзисторија у Црној Гори. У сва три случаја, ради се заправо о самодржачким актима књаза Николе, односно самопрокламованом аутокефалношћу од стране свјетовних власти. По свом карактеру, са правног и историјског гледишта, Устав Књажевине Црне Горе био је октроисан. Потпуни утицај свјетовних власти, који нема никакве везе са црквеним канонима, може се видјети у низу чланова наведених устава.

У тринаестом члану Устава Светог Синода из 1904. године, односно његовој другој алинеји стоји: ...”Изабрани синодски чланови постављају се на службу, указом Његовог Краљевског Вишочанства Књаза Господара.” Посљедњим 29. чланом овог Устава,

прописано је да: “Овај Устав добива законску снагу од дана, кад га потпише Његово Краљевско Височанство Књаз Господар.” Аспекти државне контроле над Црквом у Црној Гори, највише су видљиви у Уставу Књажевине Црне Горе из 1905. године. Тако у члану 133 стоји: “Свештена лица и црквене установе потчињене су земаљскијем законима у погледу грађанскијех односа и имања, а у погледу уређења и управе, управљају се према статутима, које потврђује књажевска влада.”

У првој алинеји члана 135 стоји: “Преписка духовнијех власти источно-православне цркве са странијем властима, саборима и синодима, врше се са одобрењем министра просвјете и црквенијех послова.” На ову проблематику надовезује се члан 137, који каже: “Службена писма или наредбе духовнијех власти, сабора и синода са стране не може никаква духовна власт обнародовати без одобрења министра просвјете и црквенијех послова.” Из свих набројених чланова, јасно се види, да је Црква у Црној Гори третирана као и сваки други државни орган, и била је под потпуном контролом свјетовних власти и владара. Ради се заправо о самопрокламованој, од свјетовних власти аутокефалности, која није имала никакве везе са црквеним канонима.

Од бројних канона, који побијају ову неспорну, али самопрокламовану аутокефалност, свједочи и Правило тридесето светих апостола, за која се вјерује да су издата од самих апостола 45. године у Јерусалиму. Ово правило каже: “Ако се који епископ послужи свјетовним властима, да кроз исте задобије цркву, нек се свргне, пак и одлучи; а исто и сви они, који с њим опће.” Правило треће светог седмог васељенског сабора никејског, одржаног 24. септембра 787. године у доба царице Ирине II наводи: “Сваки избор епископа, или презвитера, или ђакона, који бива средством свјетовних власти, нека нема ваљаности”...

Да Црква у Црној Гори никако није канонски могла бити аутокефална, свједочи и Правило четврто, светог првог васељенског сабора никејског, одржаног 325. године, у вријеме цара Константина, које гласи: “Епископ треба уопће да буде постављен од свију епископа, који су у епархији, а ако је то мучно, или због какве хитне потребе, или због даљине пута, нека се барем три на једно мјесто сакупе”... У истом смислу је и Правило тринаесто седмога помјеснога сабора цариградског, одржаног 394. године, у коме стоји: “Да епископ не може бити постављен, него од многих, а ако је потреба, три да постављају епископа.”

Црква у Црној Гори никада није имала три епископа, укључујући ту и митрополита, те стога и није канонски могла бити

аутокефална. Од пропасти Пећке Патријаршије, са изузетком Петра I Петровића, који је хиротонисан у Сремским Карловцима, сви каснији митрополити, хиротонисани су у Русији, управо зато, јер чин хиротоније није могао бити обављен од епископа своје цркве, јер их није ни било. О томе свједочи и наредба књаза Николе, о начину поздрављања високих представника Цркве и војске од 16. фебруара 1884. године. У првом члану описује се како треба: “По српском обичају сваки Србин пред Владаоцем и Владарком” да стоји гологлав и да их љуби у руку. Објашњава се како треба поздрављати престолонаследника. Други члан је свакако важнији за ову проблематику, и у њему стоји: “Из уважаења према Митрополиту као глави цркве (и према владикама кад би таквих било) Црногорцу дужност налаже скидати му капу”...

Потпуна колизија Устава Светог Синода из 1904. године са канонима, види се по члану другом, у коме је наведено, да аутокефалну Митрополију православну у Црној Гори, сачињавају Цетињска архиепископија са столицом на Цетињу, и Захумско-рашка епархија, са столицом у манастиру Острогу. Треће епископије значи није било. Иако је тада била формирана Захумско-рашка епархија, она до 1909. године није имала епископа. Тада је хиротонисан Кирил Митровић. То значи да чак и по његовој хиротонији трећег епископа није било!

У циљу пропагирања наводне аутокефалности Цркве у Црној Гори, аутори уџбеника, су у другом поглављу, са редним бројем 22, у лекцији са насловом „Доба парламентаризма 1905-1912”, у виду глосе, донијели изводе из Устава 1905. године, односно члан 38 (по којем се регулише грб), члан 39 (по којем се регулишу народне боје), и члан 40 (који каже да је Црква у Црној Гори аутокефална). Самопрокламована аутокефалност Цркве у Црној Гори, требала је књазу Николи из државно династичких разлога. Послије промјене на престолу Србије 1903. године, он је постао свјестан да Црна Гора губи водећу улогу у могућем српском и југословенском уједињењу. Услјед ослобођења српских крајева под турском влашћу, а што се десило у Првом балканском рату, књаз Никола је био свјестан, да се може поставити питање уједињења цркве. Он није желио било какву предност Цркве у Србији, односно Митрополије Београдске, над Црногорском. Уколико би се ослободила Пећ од стране Црне Горе, а то је касније и било остварено, књаз Никола је вјероватно планирао, да се уједињење српских цркава, посредно преко Митрополије Црногорске, а директно из Пећи изврши за рачун, и државни интерес Црне Горе. Ако је Црква у Црној Гори била аутокефална, зашто је књаз Никола чекао пуне 44 године

од почетка своје владавине, да ту аутокефалност обзнани? Зашто његови претходници, књаз Данило, те Петар II и Петар I то исто нијесу урадили? Сходно канонима, Црква у Црној Гори никада није тражила, а ни добила аутокефалност.(...)

Улазак Црне Горе у југословенску државу

По опробаном концепту, из раније обрађених уџбеника, аутори и овог уџбеника, поклонили су велику пажњу уласку Црне Горе у југословенску државу. Сматрали су да је потребније да се та тема обради кроз једну посебну лекцију, него нпр. учешће Црне Горе у Првом свјетском рату. Чак је једна посебна глава у оквиру трећег поглавља уџбеника, под редним бројем пет, са насловом „Стварање југословенске државе”, посвећена Црногорском одбору за народно уједињење, како је његов пуни назив био. Међутим, овај придјев „народно”, очигледно се стереотипно није свидио ауторима уџбеника оваквог профила, јер асоцира на народну вољу и жељу за уједињењем, па се стално помиње као „Црногорски одбор за уједињење”.

У овој глави сами мотиви оснивања Одбора, његов рад и последице крајње су негативно описани, по сценарију представљања издајника и уморитеља своје државе. Констатовано је: ”Овај одбор није имао свој програм, већ је радио по налозима српске владе”, односно да: “Коначан циљ таквог дјеловања било је безусловно уједињење Србије и Црне Горе.”

Објашњавајући политичке подјеле у Црној Гори након ослобођења од аустроугарског окупатора, и подјеле на тзв. бјелаше и зеленаше, аутори уџбеника су формулисали, да су се на бијелим листама штампала имена кандидата „који су били за безусловно уједињење”, док су на зеленим листама била „имена оних који су били за споразумно и равноправно уједињење.”

У сличном контексту је и даљи коментар: Одлукама Велике народне скупштине детронизована је династија Петровић-Његош, а Црна Гора је изгубила својства државног субјекта. Уједињење Црне Горе и Србије, проглашено на Подгоричкој скупштини, није било равноправно уједињење већ просто присаједињење Црне Горе Србији, без икаквих услова.” У овој лекцији, у виду глосе, дати су изводи из Резолуције Подгоричке Скупштине. По старом обичају, аутори уџбеника избјегли су да дају било какве изводе, који би потврђивали српски национални идентитет Црногораца.

Критиковање уједињења, и стања у Црној Гори непосредно послје њега, аутори уџбеника настављају, и у следећој глави

лекције, са насловом „Божјиња побуна”. Наводи се да су одлуке Подгоричке Скупштине наишле на отпор дијела Црногораца „који су били за то да се уједињење изврши након равноправних преговора са српском владом. “Разлог за побуну, аутори уџбеника видјели су у томе, што су се „српске трупе” на простору Црне Горе „бахато понашале према свему што је везано за црногорску историју и традицију.”

У овој лекцији је још једна глоса, која представља извод из писма попа Ђока Дрецуна митрополиту Митрофану Бану, о припремама за побуну. Поред глосе је и фотографија Митрофана Бана. Ова глоса и фотографија, треба да употпуне утисак, да је и глава тзв. црногорске аутокефалне цркве била против уједињења и српске окупације. Истина је, међутим, сасвим другачија. Митрополит Митрофан Бан је послао телеграм подршке Подгоричкој Скупштини 12. новембра 1918. године (по старом календару) у коме стоји: “Велики свјетски догађаји дали су народима да сваки себи одреди правац свога будућег државног живота. Тај циљ догађаја и утолико више значајније до од чега зависи час и будућност народа чи(ји) сте ви представници, имајући ово у виду, те као духовни поглавар молим Бога да вам даде снаге и будућности, да дјело вашег задатка изведете у духу оних узвишених идеала за које су наши славни претци живјели и умирали, а то је ослобођење и уједињење српских народа, односно велике Југославије. У то име призивљем благослов божју на Велику народну скупштину и њено свето дјело.”

Још отворенији митрополит Митрофан Бан, био је у свом говору, који је у виду плаката касније штампан, а поводом уједињења. Он је истакао: “Пуних пет вјекова Црногорци су јуначку борбу водили, а све у циљу ослобођења и уједињења српског народа, а та племенита и узвишена замисао, у име Божје, данас се дијелом испуња.

Витешка прошлост стекла нам је право да се достојанствено и поносно можемо удружити са братском Србијом и великом Југославијом...

Српски народ врло је срећан, што је, последице петовјековних мука и невоља, доживио оне историјске дане — дане славне и братске заједнице. “...Говор је митрополит завршио поклицима: “Живио његово величанство краљ Петар I Карађорђевић! Живио српски народ! Живјела велика Југославија”...

Да се није отишло ни педља, од брозовско-кардељевског третмана националног питања у Југославији, утемељеног још између два свјетска рата, а оствареног последице побједе комуниста у рату и револуцији, свједочи и глава „Национално питање”, у трећем поглављу уџбеника, у лекцији под редним бројем осам, са насловом „Југославија између

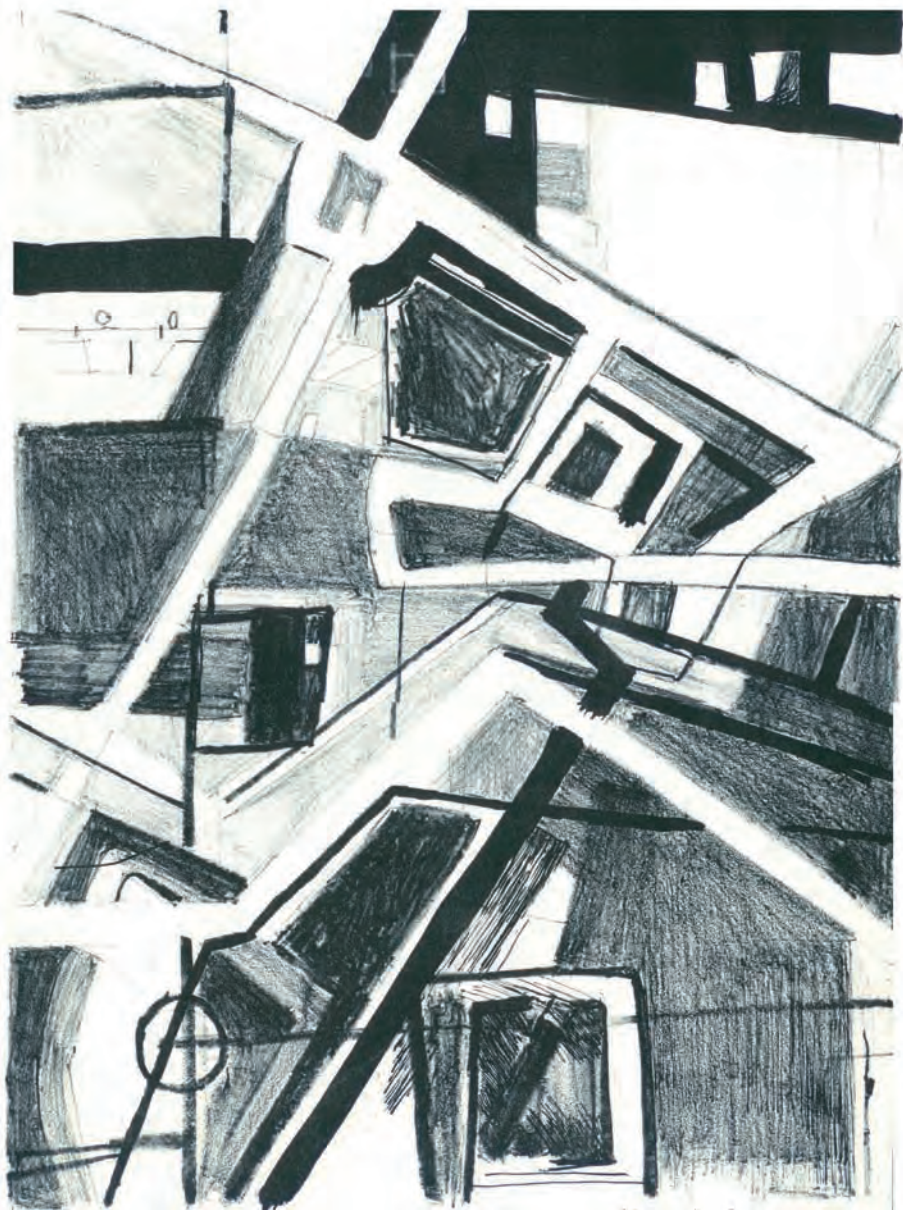
два свјетска рата”. У тој глави је наведено, потпуно истинито, да су од почетка функционисања југословенске државе, била у сукобу два концепта: унитаристички и федералистички. Наведени су Црногорци, Македонци и Муслимани „који нијесу препознавани као националне посебности, а који су тражили равноправно мјесто у новој држави”. Ова констатација је потпуно нетачна. У периоду између два свјетска рата, ни једна политичка партија у Југославији, сем КПЈ није стајала на овом концепту. Сем ње, конкретно у Црној Гори, нико то питање није потезао. Изузеће је једино појединац: Савић Марковић-Штедимлија.(...)

Црногорски федералисти

Политички живот Црне Горе у периоду између два свјетска рата, нарочито у првој класичној страначкој фази, већ је обрађен кроз раније уџбенике, а нарочито црногорски федералисти. У вези са тим, аутори уџбеника су, у већ наведеној лекцији, констатовали да је црногорска федералистичка странка „заговарала аутономију Црне Горе и федералистичко уређење југословенске државе”. Међутим, потпуно је нетачна њихова констатација „једино је Црногорска федералистичка странка била црногорског националног предзнака”.

Да су црногорски федералисти били на становишту српског националног идентитета Црногораца, има заиста много извора. Пред парламентарне изборе од 1923. године, њихов првак и будући посланик-Михаило Ивановић, издао је проглас са насловом „Браћо Црногорци”, у коме је истакао: “Ваш Ловћен је кроз вјекове био, заједно са Комами Дурмитором, отаџбина српских вила”. Црногорски федералисти су издавали у Подгорици лист „**Црногорац**”. Тако је у **Црногорцу** од 27. априла 1925. године констатовано: “Црна Гора је била етнички једно са Србијом и када је била суверена држава. Била је и остала класична земља српске слободе и националне свијести.” Студентски федералистички покрет у Београду, је пред општинске изборе, јула 1926. године издао проглас, у коме је поред осталог навео: ...”Славна прошлост Црне Горе и њена несребична борба за остварење Србиновог идеала и југословенске државне мисли заузима у историји много напаћеног српског народа највеће мјесто.”

(Поднаслови су редакцијски)

Сандра Мркајић - графика

МЕДИЈИ

МЕДИЈИ

Михаило МИЉАНИЋ
НОВИ МЕДИЈСКИ ЈЕЗИК

Михаило МИЉАНИЋ

НОВИ МЕДИЈСКИ ЈЕЗИК

На наше очи, и уши, у Црној Гори се ствара нови медијски језик, који више нема обиљежје само феномена него је све осмишљенији и агресивнији. Више није у питању само синтаксичко-семантичка накарадност и одсуство норми (акцената и падежа), у чему предњачи државна телевизија, него су посриједи много озбиљније и опасније ствари.

Иза тог новог медијског језика је, као његов промотер и покретач, четворочлана дукљанско-бацковићевско-никшићко-мирашка осовина, која има веома одређен задатак - одсрбљавање Црне Горе и њеног још већинског српског националног бића. Тај се задатак одрађује уз издашну потпору садашње црногорске државе и главних полува власти, у неколико синхроних фаза - преименовање српског језика у неки неодређени “матерњи језик”, демилитаризовањем црногорског ратничког духа и деградавањем родољубља, као и постепеном хрватизацијом црногорског језичког простора и латинизацијом свакодневног писма и алфабета.

У тај процес здушно су упрегнути медији, државна телевизија, тзв. независне телевизије “Ин” и “Монтена” и неки њихови новинарчићи, а немали допринос дају и бројни полуобразовани политичарчићи. Нису без значаја ни неки нови феминисти, удружени у покрет родних равноправаца, који у настојању да феминизирају сва занимања не презају од употребе разних, нама неприродних, хрватизама (министрица, докторица, професорица, психолошкиња, деканица...). На језичкополитички фронт упућен је и тзв. “црногорски језик”, са оних пет и по “војиславизама”.

Рецепт е, значи, познати одавно опробан-депатриотизација, денационализација и деконфесионализација. Одузети једном народу родољубље, нацију и вјеру, огољети га сасвим и онда радити с њим што се жели.

На овом језичкополитичком фронту тешке ударне фигуре строго су осмишљене и размјештене. Једна од њих је и никшићки Филозофски факултет на челу са деканицом

и неким професорима, прије свега са неком професорицом српског језика која је и проректор Универзитета Црне Горе.

Шта предузимају они који су са друге стране фронта? Прије свих опозиција, која је и програмски дужна да реагује. Углавном, она се задовољава повременим саопштењима. Међутим, и у њој има оних који неким потезима помажу супротној страни, као, рецимо, високи функционер СНП-апроф. Драган Копривица, несхватљивим својевременим устезањем (да ли је само то?) да објелодани документовано сазнање да је Завод за издавање уџбеника финансирао штампање једне просто одвратне антисрпске књиге - “Салонијаде”.

ПЕДАГОЗИ - АНОНИМУСИ

Црну Гору је напросто преправила армија младих необразованих, или полуобразованих, тзв. новинара, који нам, као мушице, непрекидно лете пред очима, екраном, или или с микрофона улазе у наше већ напаћене уши. Већином су средњошколци, не само гимназијалци него и са разним стручним, чак и занатским, школама, па је међу новинарима и куvara и конобара и разних техничара, текстилних, шумарских и других. Углавном су размјештени по електронским медијима, нарочито у државној телевизији, гдје их има и на уредничким пословима, иако многи не знају честито ни да читају, а камоли да се књижевно изражавају.

Што је најгоре, долазе нови и нови, исти такви, па их треба не само угостити него и нечему научити. Но, дочекују их многи нимало образованији уредници-ментори, од којих могу само проширити своје незнање. Погодним су се показали и многобројни новинарски течајеви и неке вајне школе. Држава се побринула да их слободно може отворати свако ко жели и да на њима новинарство предаје, такође, свако ко мисли да то може. Таквих “педагога” има и домаћих и увозних, јер у тој мутној води свако лови своју златну рибицу. Свакаких курсева новинарства, без икаква надзора, има широм Црне Горе, од Приморја до сјевера, а предавачи су познати и признати искључиво у својим породицама.

Један од таквих течајева ускоро почиње и у Подгорици, и то под звучним називом “двостепене шестомјесечне школе”, оснива је неки “Монтемедиа центар”, а предавачи су, уз часне изузетке, и средњошколци, сумњиве професионалне репутације, али и потврђеног дара за разноразне бесмислице, као у Јутарњем дневнику државне телевизије.

Црногорска држава, затварањем очију пред овим, допушта својеврсну превару и спрдњу и љуља ионако крт образовни темељ данашњег црногорског новинарства.

ЦРНА ГОРА ЕКСПЕРТСКИ ОКУПИРАНА

Окупација има разних, од војних, преко економских и културних, све до, чак, корисних. Недавно неки наш финансијски “стручњак” изрече “генијалну” мисао да је црногорски спољни дуг покривен инвестицијама. Не мирише ли и то на својеврсну окупацију, поготово ако се под њом подразумијева свака зависност! Но, о томе другом приликом, а сада о силној армији неких експерата од којих се не може душом данути.

Чине је тзв. “страни експерти”, али и домаћи, самоникли, за све и свашта, који су преплавили Црну Гору уздуж и попрјеко, горе-доље, лијево-десно, укосо... Уче нас свему и свачему, да се напросто запитамо како смо без њих до сада, уопште, живјели, како претекосмо? Учећи нас, они, наравно, уче све о нама, ко смо, какви смо и гдје смо најрањивији не би ли нас, једног дана, што лакше и одистински окупирали.

Да није тих свезнајућих страних експерата-окупатора не бисмо штошта знали. Ни како се држи беба (наталитет нам је међу најнижим у Европи), ни како се чита и пише (они скоро сви пишу лијевом руком), ни како се хода (европски смо ходали још прије сто и кусур година), ни да имамо нека права (нарочито право да немамо никакво право осим онога што нам је Бог подарио)...

Чудо што тих страних експерата нема и за сахране (у чему смо ми, ипак, бољи експерти, јер смо, кроз вјекове и вјекове неравноправне ослободилачке борбе, добро научили да сахрањујемо своје мртве), или за качамак и раштан (иако смо и у томе свјетски велемајстори); или за шишање (у чему смо, такође, добро избирикани, нарочито да нас други шишају и ошишају), или за оскудицу (којој смо поготово вични), или за преваре (као да смо кроз историју ишли скрштених руку, не научивши ништа од Турака, Млетака, Аустроугара и фашиста). Ипак нас уче и нечему у чему баш нијесмо били прејаки - да слушамо и покорно сагињемо главу (што смо најбрже савладали).

Бог свети зна како ћемо се, и када, избавити од ових силних страних експерата-окупатора, међу којима је много и бивше “браће”. Вјероватно када нас науче свим бјелосвјетским марифетлуцима!

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

КУЛТУРНА ХРОНИКА

МАЈ/ЈУЛ 2007.

ДАНИ СВ. ВАСИЛИЈА ОСТРОШКОГ

Најзначајнији културни догађај у Црној Гори између два броја **Слова** несумњиво су били *Дани Св. Василија Острошког* у Никшићу (1 – 12. маја), у организацији **Епархије Будимљанско-никшићке** и **Црквене општине Никшић**. Организатори су, уосталом, као и ранијих година, зналачки и одговорно припремили низ програма, који су у сваком погледу дјеловали освјежавајуће и показали да Никшић све више постаје један од најзначајнијих центара српске културе и духовности.

Дани су почели промоцијом изабраних дјела **академика Владете Јеротића** (у издању ИК „Арс libri“ из Београда), а завршени Свечаном Литијом у част **Св. Василија Острошког Чудотворца**, у којој је учествовало више од 40 000 грађана.

У међувремену су одржане сљедеће манифестације: промоција Издавачке установе **Дуга** из Сремских Карловаца, предавање игумана Студеничког, **оца Тихона**, посвећено 800-годишњици преноса моштију **Св. Симеона Мироточивог** из Хиландара у Студеницу, промоција књиге др **Јелице Стојановић** и **мр Драге Бојовић** *Српски језик између истине и обмане*, затим, у организацији **Голијског сабора** – манифестација *Словенски поетско-музички вијенац* у којој су учествовали умјетници из Бања Луке: **Јелена Трепетова Костић**, **Наташа Тодорова Јаковљевић** и **Зоран Костић**, потом – предавање **Тамаре Огњевић** *Хумски кнез Мирослав и његова епоха*, затим промоција часописа *Слово*, па промоција часописа *Свевиђе*, пјесничко вече **Благоја Баковића**, те промоција Критичког издања *Горског Вијенца* које је приредио **академик Радмило Маројевић**, изложба ликовних радова, концерт духовне музике,

Свака од ових манифестација била је сама за себе културни догађај а у њима су учествовали бројни ствараоци из различитих области са цјелокупног српског језичког простора.

КАКО „СКРАТИТИ“ ЊЕГОША?

У издању **Удружења књижевника Црне Горе** објављена је књига есејистичких текстова **Милутина Мићовића** *Његош и савремена Црна Гора*.

Сукоб новоцрногорског културно-државног пројекта са “Његошевом моћном вертикалом”, који се, све очигледније, манифестује, с једне стране - као трагично “разарање конститутивних матица идентитета “црне горе (“у чијем темељу стоји Његошево дјело””, а с друге, неминовно - као “мегаломанска гротеска”, провинцијског, локал-патриотског “накнадног романтизма”, а који се проглашава еманципацијом (црногорског) културног простора”, чини тематски основ нове Мићовићеве есејистичке књиге. Гротескна ситуација у којој је Његош „неподношљив гост кога савремена Црна Гора не може да прими, јер хвата савремене Црногорце у недјелу, у измишљању непостојећег језика, непостојеће прошлости (и) непостојеће Црне Горе“, наметнула је аутору ове изузетне књиге и један необичан, сатирично-ироничан, али, у исто вријеме, и веома озбиљан и аналитички одговоран приступ дубинском сагледавању друштвене стварности савремене Црне Горе у чијем се “духовном, културном и политичком простору, отвара расцјеп, који пријети да прогута и самог Његоша”. У том контрасту, озбиљно промишљајући Његошеву пјесничку поруку („на којој стоји Црна Гора“) аутор је изградио антејску слику живог Његоша, „нашег савременика“, пред чијим се погледом ниједан Црногорац (живи ни мртви) не може сакрити, наспрам духовних, интелектуалних и моралних Пигмеја, који се уз помоћ моћног државног апарата, упињу да га какогод „скрате“ и тако сруше небо на земљу. („Духовна ситнеж увидјела је своје размјере пред Његошевом моћном вертикалом, и кренула на посао.“)

Ово је књига коју би требало препоручити, и као неку врсту уџбеника, прије свих, онима који се данас на нашој јавној сцени (само)препознају (и споре), као заступници једног или другог дијела располађене Црне Горе. И једни и други наћи ће у њој много шта корисно, свако према себи – наравно.

ИМЕ ЈЕЗИКА СТВАР ЈЕ С В И Х

У оквиру манифестације „Дани Светог Василија Острошког“ у Никшићу, одржана је и промоција часописа „Слово“, гласила Актива професора српског језика и књижевности из Никшића. О садржају „Слова“, његовој концепцији, уређивачкој политици и самој друштвено-политичкој збилји у Црној Гори, 8. маја, у Дому Светог Василија Острошког, говорило је више значајних имена наше културне сцене. Овај часопис својим квалитетом стоји уз раме публикацијама сличног типа са много дужом традицијом излажења, а уреднички тим на објективност и неострашћеност подстиче велика стручност и љубав према српском језику, мишљења су учесници промоције

Гост „Дана Светог Василија Острошког“ била је **Тамара Огњевих**, аутор из Београда, која као историчар умјетности, књижевник и новинар, већину својих прозних и аналитичких текстова објављује у угледним часописима у Србији, а неколико њених наслова публиковано је и у „Слову“. Са позиције онога ко је упознат са садржајем тих издања за њу „Слово“ представља својеврсну новину и откриће.

„Ријеч је о озбиљном, врло зрелом, динамичном, занимљивом, садржајном књижевном часопису који посједује риједак квалитет, када се има у виду горак збир околности у којима је настајао, а то је неострашћен, стручан, и што је најважније од свега, методолошки посебан избор тема и приступ истима. Квалитету овог часописа доприносе текстови великих познавалаца проблематике, људи који су кадри да на најједноставнији начин пренесу своја знања широком кругу културне публике. Часописи сличног типа у Србији, у овом тренутку, и по темама и по садржају, добрано заостају за „Словом“. Оно што ја, имајући у виду стварност која је „породила“ овај часопис, посебно желим да истакнем јесте чињеница да околности великих патњи издавају посебне људе, посебне теме, издавају оно што је традиционално вриједно,

што је истинито и непромјењљиво, а у овом случају Језик - окосницу националног бића, као најсуптилнији и најважнији систем симбола којим се изражава нутрина“, казала је Тамара Огњевих.

О садржају „Слова“ говорио је **Илија Лакушић**, предсједник Удружења књижевника Црне Горе. Он је подсјетио да је часопис „Слово“, претходно „Распеће језика српскога“, покренут као једна врста реплике на ситуацију, насталу након измјене назива српског језика у школама, са амбицијом да се преименовање службеног језика касније спроведе и у Уставу и другим званичним документима.

„Ако бисмо оцјењивали овај часопис, морали бисмо имати у виду континуитет његовог излагања и контекст свих бројева, како би се сагледала читава „квота“ којом се „Слово“ бавило под претходним или под овом именом, а то представља историјску борбу, културолошки чин који ће, било како да се ова авантура са језиком и писмом заврши, остати као једна архива у Црној Гори и на територији на којој се говори српским језиком. Оно што је за сваку похвалу у овом часопису јесте његова структура, јер у Црној Гори већина часописа „болује“ од недостатка добре структуре и уређивачке политике. Уредништво „Слова“ је направило добру структуру у третирању актуелних питања која су се поставила још у оној почетној позицији борбе, самоодбране и одбране српског језика и писма“, нагласио је Лакушић. Он је указао на структуру посљедњег, 12. броја часописа, чији први блок обухвата текстове Радмила Маројевића, Предрага Вукића, Јелице Стојановић, Веселина Матовића и др. посвећене позицији српског језика у тренутку када се његово даље постојање одређује у темељном документу - Уставу Црне Горе. Основну тезу о језику, оцијенио је књижевник Илија Лакушић, појачавају и на њу се наслањају и остали сегменти „Слова“, који кроз различите књижевне родове показују дубину коријена имена и карактер српског језика, као што је, између осталих, есеј Миодрага Ћупића о националном инструменту Срба – гуслама, затим портрет пјесника Момира Војводића, којим је назначена везаност за српски језички израз, као и текст књижевника Милутина Мићовића о Његошу и савременој Црној Гори, односно о односу традиције, модерности и постмодернизма.

По ријечима **Весне Тодоровић**, члана редакције сви досадашњи бројеви „Слова“, а за мање од три године било их је 12, чине један „велики текст“, апотеозу српском језику пред варварским насртајима на његово хиљадугодишње ткиво. У тим насртајима се савременим и будућим пјесницима, нагласила је Тодоровићева, покушава одузети језик на који би се могли ослонити у свом стваралаштву, а народу слике у којима се препознаје.

„Језик је царство гдје именовати значи бити, а када га дотакне поезија као његов највиши и суштински израз, престаје да буде језик, постаје у свијести народа који се њим служи, слика и тиме превазилази круг релативних значења и говори и неизрециво. Слово српског језика има бескрајну могућност значења: Слово је мирис словенске липе. Слово је богоугодни рад Солунске браће. Слово је Слово о писменима Црнорисца Храбра. Слово је Савино Житије Светог Симеона. Слово је крст часни и слобода златна кнеза Лазара. Слово је Слово љубве Високог Деспота Стефана. Слово је наша народна поезија „која из непојамних даљина сјаји својом чудесном лепотом“. Слово је Поучење Светог Петра Цетињског. Слово је Његош. Слово је Вук. Слово је Рат за српски језик Ђуре Даничића. Слово је Плава гробница. Слово су Круси, Мартинићи, Вучји До, Цер, Колубара, Јасеновац, Јадовно и грдно судилиште косовско. Слово је старац Вукашин из Клепаца. Слово је црногорска капа. Слово су Хиландар, Дечани, Грачаница, Пећаршија, Студеница, Жича, Пива, Острог...“, рекла је приликом промоције часописа „Слово“ проф. Весна Тодоровић.

За књижевника **Милутина Мићовића**, сталног сарадника овог часописа, свако ко одрекне послушност програму колективне патологије представљене као нови црногорски културни и друштвено-политички идентитет, носи знак који је с једне стране жиг изопштености и срамоте, а с друге, оне дубље и интимније стране, то је знак унутрашњег подвига и позива на Љубав, буђење савјести, на разумијевање, сабирање и оплемењивање.

„Свако ко је учинио такав корак и ко је доживио плодност таквог става осјетио је подршку народне душе, народне патње, јер, оно што народ носи у својој души не излази на свака уста, већ на поједина и то само у појединим главама може да дозријева. То је природа културе коју носе издвојеници, они

који су одрекли послушност програму, који су се одазвали дубљем, унутрашњем позиву. Ова наметнута, оркестрирана прича о преименовању језика, у којој многи учествују, гледано на дуже стазе, пропашће. Остаће оно што је посвједочено као лични чин, чин унутрашње културе, унутрашњег подвига, зријевања. Ако погледамо наше културно наслеђе, историју, шта је остало – остало је оно што је плаћено дубоким подвигом, што је прочишћено цјелином бића, што су посвједочили људи од имена. То остаје и на то се народ ослања. То је једина истинска историја овог и свих народа“, нагласио је Мићковић.

У промоцији је учествовао је и **проф. др Милош Вукићевић**, који је, између осталог, истакао да је захваљујући прије свега вишеструко способном ентузијасту В. Матовићу, часопис „Слово“ већ стасао у веома квалитетну књигу, у једно ново „Огледало српско“. Осврћући се на актуелна дешавања у вези са именовањем језика у уставу, Вукићевић је казао и слједеће: Име језика је ствар с в и х. (“Највиши судија у језику једне заједнице је сама та заједница” - А. Белић.) Ту су, дакле, на заједничком послу и лингвист, и политичар, и правник; и народ. Друштвена обавеза лингвисте је да пружи научну услугу политичару (да овај што потпуније разумије ствар); и остане прије свега лингвист. Са своје стране, политичар - представник власти - има обавезу да, уважавајући искуство лингвисте, не свађајући државу с науком, и поштујући вољу већине, а и не занемарујући традицију, наравно (у давању имена језику учествују и наши претходници), промовише д о г о в о р е н о рјешење, које се, потом уређује правнички и уноси у устав. Код нас се те ствари одвијају другачије. Игноришући и лингвисте и вољу народа, црногорска власт је (самовољно, осионо) одлучила: “Тај ваш српски ми ћемо звати црногорски, и крај приче.” Увођењем, тачније з а в о ђ е њ е м црногорског језика као наставног предмета у школама, она је већ реализовала то своје насиље. Сад, по о б а в љ е н у послу, тражи да се то озакони уставом. Ствар се правда понајприје ставовима: “сваки народ има право да свој језик назове својим именом”, односно (како се једнако чује) - “свака нација има право да свој језик назове својим именом”. У ствари, жели се ово друго - да се преко имена црногорског језика (уз његову афирмацију) афирмише и црногорска нација. Проф. Вукићевић је посебно нагласио да је име црногорска нација настало према имену државе, односно према имену народа чије име је изведено према имену (те) државе, а не према имену р о д а ,

те да се име језика сковано према тако (у одређене идеолошке сврхе) створеној нацији, а зарад њене афирмације, како је већ речено, настоји наметнути српском народу у Црној Гори. Који је, давно, име свом језику дао према свом (српском) роду.

О условима у којима настаје часопис „Слово“ који више личе на „полуилегалу“ и „рад уз логорску ватру“ говорио је главни уредник, проф. **Веселин Матовић**. По његовим ријечима покретање овог часописа проузроковао је проблем у вези са преименовањем српског језика, који је наметнула званична црногорска власт, а у исто вријеме рад на њему отворио им је врата сарадње са најуваженијим ауторима и ствараоцима, који, без изузетка, прихватају да буду сарадници „Слова“. Квалитет „Слова“, сматра Матовић, обезбјеђују управо текстови бројних сарадника, а заслуга припада и свим члановима редакције, који се баве лектуром, коректуром и труде се да часопис технички обликују и дизајнирају. Матовић је нагласио да највећи проблем за ову публикацију представљају финансијска средства, потребна за штампање и дистрибуирање, па, ипак, захваљујући сарадњи и помоћи људи добре воље „Слово“ расте, напредује, иде у разне земље и крајеве, стижући чак до Русије, Вашингтона, Аустралије и на тај начин полако заживљава.

„Борба за очување идентитета српског народа најмање се води у скупштинским клупама, иако је прича о идентитету тамо најгласнија. Борба за идентитет се, са политике, пренијела на поље културе и образовања, али то, на жалост, није довољно схваћено од оних који су преузели на себе обавезу да воде ту борбу, а то је наша званична опозиција. Много раније су то увидјели и сада спроводе припадници оне друге стране, тако да није нимало случајно што је борба око идентитета почела управо са преименовањем наставног предмета српски језик и књижевност, а завршава се увођењем „црногорског“ као званичног језика у Устав Републике Црне Горе. Борбу за очување идентитета српског народа, на суштински и прави начин, својим програмом спроводе поједине културне манифестације, у Никшићу су то „Дани Светог Василија Острошког“, затим, активности Голијског сабора културе, а и наш часопис, у том смислу, пружа мали допринос” - нагласио је Матовић.

У вечери посвећеној часопису „Слово“ учешће је узела и публика, изношењем коментара на ситуацију у вези са именовањем службеног језика у Уставу Црне Горе.

НАПОМЕНА

У тексту Радмила Маројевића *Црногорски — језик борових шума!* [Разговор водио Веселин Матовић. — Слово, Никшић, април 2007, IV, бр. 12, 8–22] поткрале су се слjedeће штампарске грешке:

стр. 9, лијеви стуб., 13. редак одоздо: онда су то *биле* [= били] спорови

стр. 9, лијеви стуб., 1. редак одоздо: противници *Слова* српском [= *о српском*] језику

стр. 9, десни стуб., 16. редак одоздо: пројекат *протјеривање* [= протјеривања] ијекавице

стр. 10, лијеви стуб., 3. редак одоздо: у освит *другог* [= првог] свјетског рата

стр. 11, лијеви стуб., 10. редак одоздо: обухватили најбоље *кадрова* [= кадрове]

стр. 11, десни стуб., 7. редак одоздо: већина оних *коју се* [= који се] по регионално-државној традицији национално изјашњавају

стр. 14, десни стуб., 4. редак одоздо: *посебношћу* [= посебношћу] историјског развоја

стр. 17, лијеви стуб., 19. редак одозго: економску *сфе-ру* [= сферу] живота

стр. 17, лијеви стуб., 3. редак одоздо: *Но пољемисући* [= Пољемисући] прије двадесетак година

стр. 18, лијеви стуб., 5. редак одоздо: у вредновању појмова *Црногорац* и црно горски јек [= *црно горски јвик*]

стр. 19, лијеви стуб., 20/21. редак одозго: *искљичиво* [= искључиво] ономастичка баштина Срба

стр. 20, лијеви стуб., 5. редак одозго: *пробљености* [= поробљености] српских земаља

стр. 21, лијеви стуб., 17. редак одоздо: (оте чество [= *отечество*] или *отачаство, отачбина, домовина*)

стр. 21, десни стуб., 15. редак одозго: *Огледи о српској* етничкој [= *етничкој*] и културној самосвести

Првих шест бројева овога часописа изашло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају